

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ve SİYASET BİLİMİ
YÜKSEK LİSANS

**YETİ YİTİMİ ve SAKATLIĞIN
TOPLUMSAL/TARİHSEL İNŞASI**

Ahmet Faruk Şahin

200020366

DANIŞMAN

Dr. Öğretim Üyesi Ayşem Biriz Karaçay

İstanbul 2022

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ve SİYASET BİLİMİ
YÜKSEK LİSANS

**YETİ YİTİMİ ve SAKATLIĞIN
TOPLUMSAL/TARİHSEL İNŞASI**

Ahmet Faruk Şahin

200020366

DANIŞMAN

Dr. Öğretim Üyesi Ayşem Biriz Karaçay

İstanbul 2022

Hazırlamış olduğum tez özgün bir çalışma olup YÖK ve İTİCÜ Lisansüstü Yönetmeliklerine uygun olarak hazırlanmıştır. Ayrıca, bu çalışmayı yaparken bilimsel etik kurallarına tamamiyla uyduğumu; yararlandığım tüm kaynakları gösterdiğimi ve hiçbir kaynaktan yaptığım ayrıntılı alıntı olmadığını beyan ederim. Bu tezin ihtiva ettiği tüm hususlar şahsi görüşüm olup İstanbul Ticaret Üniversitesinin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

AHMET FARUK şAHİN

ÖZET

"Yeti Yitimi ve Sakatlığın Toplumsal-Tarihsel İnşası" başlıklı bu tez, insanın, toplumsal bir varlık olma sürecini ve kuramsal çerçevesini; fiziksel/zihinsel yeti yitimi veya sakatlıkları olan kişilerin, sosyalleşmelerinin veya toplumun bir parçası olma süreçlerinin araştırılmasını kapsar. Tezin ilk bölümünde insan ve toplum kavramlarının tanımı, önemi ve ilkeleri açıklanmıştır. Tezin ikinci bölümü, 'fiziksel/zihinsel yeti yitimi veya sakatlık' kavramlarının tanımı, gelişimi ve toplumdaki yerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Tezin üçüncü bölümü, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler literatüründe yer almayan sakatların grup olma mücadelelerini içermektedir. Politika üreten aktörlere; sakatların grup olma, politik çıkarlarını koruma ve insan haklarından doğan pozitif haklarının eksiksiz işletilmesi vb. konularda politika üretilmesi için fikir sunması ve sakatlıkları olan kişilerin, toplumsal olabilme kabiliyetlerinin gelişimi yönündeki yapılacak eylemlerin önemini kapsamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sakatlık, İnsan ve Toplum, İnsan Hakları

ABSTRACT

This thesis, titled "The Social-Historical Construction of Disability and Disablement", deals with the process that human being's existence as a social being and its theoretical framework; It covers the investigation of people with physical/mental disability or disablement their socialization or the processes of being a part of society. In the first part of the thesis, the definition, importance and principles of the concepts of human and society are explained. The second part of the thesis aims to reveal the definition, development and place of 'physical/mental disability or disablement' concepts in society.

In the third part of the thesis includes the struggle of the disabled people to be a group, which is not included in the literature of political science and international relations. To policy-making actors; the full operation of the positive rights of persons with disabilities arising from being a group, protecting their political interests and human rights, etc. It covers the importance of providing ideas for policy making on issues and the importance of actions to be taken to improve the ability of people with disabilities to be social.

Keywords: Disability, Human and Society, Human Rights

ÇALIŞMANIN KAPSAMI

Çalışma; tekerlekli sandalyemle arşınladığım kendi yaşam öykümden de yol alarak deneyimlediğim, negatif toplumsal-davranışsal kalıpların, içinde yer aldığım yaşamı nedenli etkilediğini ve toplumun, ben ve benim gibi sakatlıkları olan kişilere karşı ürettiği olumsuz tavırları ortaya koymayı amaçlamaktadır. Yaşamım boyunca, elde ettiğim kazanım ve kayıplarda, kendi bireyselliğimin dışında toplumun diğer fertlerinin ön yargılı yaklaşımlarını hep hissettim. Ön yargı, dışlanma, vb. daha birçok olumsuz tavırlardan dolayı, daha kolay elde edebileceğim herhangi bir şeyde, kendimle beraber yaşamış olduğum toplumu da ikna etmem gerektiğini gördüm. Bu, davranışsal yaklaşım sebebiyle harcamak zorunda kaldığım enerji ve inanç, beni ya daha güçlü yaptı ya da bana vazgeçmem için kolay bahaneler ürettirdi. Yaşamımın bana sunduğu fiziksel zorlukların yanı sıra toplumun da ben ve benim gibi sakatlıkları olan insanların varlığını yeterince özümsemeden inşa ettiği şehirler, mimari yapılar, sosyal alanlar gibi daha birçok şeyde önümüze çıkarttığı engellerle de uğraşmak zorunda kalmamızı anlatmayı amaçladım. Yardımcı sağlık ürünlerine muhtaçlığımız göz önüne alındığında, yaşadığımız fiziksel zorlukları daha rahat bertaraf edebilecek ürünlere ulaşmanın önündeki engellerin varlığını ve toplumu yönlendiren, politik çözüm üretimlerinin yetersiz olduğunu ifade etmeye çalıştım. Ben ve benim gibi sakatlıkları olan kişiler için, ulusal ve uluslararası taraf olunan sözleşmelerle ortaya konan pozitif, evrensel tanımlanmış hakların tam ve eksizsiz işletilmesinin gerekçelerini açıklamayı hedefledim. Sakatlıkları olan kişilerin, evrenselleştirilmiş olan “Engellilik” gibi yalın bir terimle ortaya konmasının eksikliğini ifade etmeye çalıştım. Sakatlıkları olan kişiler ifadesinin; yaşanan ıstırap halini, deneyimlenen yaşam öyküsünü ve toplumsal olarak inşasının, en iyi şekilde ifade eden terim olduğunu düşünmekteyim. Bu alanda birden çok telaffuz edilen “engelli, özürlü, kusurlu vb.” terimlerin tam anlamıyla canlıya (insan-hayvan) ait olan bu durumu karşılayamadığını, salt canlıya ait olan şeyin “sakatlık” olduğunu ve bu durumun politik çözüm üretme noktasında olumlu bir seyir kazanacağını ifade etmeye çalıştım.

Çalışma siyaset bilimi çerçevesinde; sakatlıkları olan kişilerin, toplumsal olabilme kabiliyetinin kazandırılması konusunda gerekli olan araştırmaları yapmak; toplumsal olabilme yolundaki önlerine çıkartılan engellerin ya da bariyerlerin kaldırılması konusunda, üretilmesi gereken politik çözümler için araştırmalar yapmak; sakatlıkları olan kişiler açısından toplumun; toplumsal, siyasal ve dinsel gücünü, toplumdan dışlanmalarına sebep olan olumsuz davranış kalıplarının yarattığı tahribatı, minimum düzeye çekmek için, toplumda farkındalık yaratacak eylemler, fikirler geliştirilmesi amaçlamak; farkındalık oluşturarak, toplumun tüm tabanlarına erişebilecek akışkanlık kazandırılması noktasında aydınlıkçı, gerçekçi ve uygulanabilir pozitif temelli yaklaşımlar-fikirler üretilmesini sağlamak için çalışmalar yapmayı amaçlamaktadır.

Çalışma siyaset biliminin disiplinleriyle temellendirilmesi amaçlanmaktadır; sakatlıkları olan kişilerin, toplumla ve toplumsal olabilmesi yolunda ötekilerle olan ilişkini, araştırmalar yaparak değerlendirilmesi amaçlanmıştır; onların, yaşamış veyahut yaşamak zorunda bırakıldıkları; yaşam, eğitim, istihdam vb. birçok alandaki sorunlarını içeren açıklamaların yapılması amaçlanmıştır. Sakatlıkları olan kişiler açısından, uygulanabilir politik çözümler, sosyal yaşamın inşa edilebilir olduğu ve bu konuda; hayati, yenilikçi fikirler geliştirilmesinin sağlanması amaçlanmıştır. Sakatlıkları olan kişilerin de toplumu yönlendiren ve uygulayıcı çözümler üreten politik süreçlerde, taraf olarak yer almaları gerektiğinin ve yönetici, yönlendirici siyaset üretebilecekleri, alana ulaşmalarının gerekliliği ifade edilmeye çalışılmıştır. Toplumun; toplumsal ve siyasal gücünün ortaya koyduğu olumsuz, kanıksanmış davranış kalıplarının, sakatlıkları olan kişiler üzerindeki yarattığı baskıyı kaldırarak, politik çözümler üretmesi için önerilerde bulunulması amaçlanmıştır. İnsanın toplumsal olması, kendini ve toplumu geliştirebilen bir özne haline gelmesine yardımcı olurken, bu toplumsallıktan dışlanmış, kurumlara kapatılmış kişilerin bu seviyeye ulaşmasının mümkün olmadığını, sakatlıkları olan kişilerin, yaşamış oldukları toplumlardaki kitlelere bu farkındalığı kazandırmayı amaçlamaktadır. Sakatlıkları olan kişilerin, yaşam, eğitim, üretim ya da istihdam gibi temel meselelerde ortaya çıkan toplumsal, engellerden-bariyerlerden, dışlanmış, kurumlara kapatılmış olmaları sebebiyle ve toplum içerisinde kendine ait bir yer bulamamış olmasının gerekçelerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Normal olarak addedilen diğerleriyle ya da ötekilerle, hak, eşitlik ve aidiyetini kazanma yolundaki mücadelelerini içermektedir. Tabii olduğu türün; 'İNSAN' öznesi olduğunu ve

dahil olma süreçlerinin, toplumsal tarafından nasıl engellendiğini içermektedir. Sakatlıkları olan kişilerin, toplumsal olarak ortaya konan, toplumsal örüntü tarafından nasıl dışlandığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Toplumsal örüntü; kişinin, toplumda yer almasına yardımcı olan, belirlenmiş kalıpları takip ederek, uygulayarak, kazandığı davranışları içermektedir. Belirlenmiş kalıplar, ötekilere tanınan imkanlar olarak ortaya çıkarken, sakatlıkları olan kişiler için ise, görmezden gelinmesi gereken nesneler olarak uygulanmıştır. Bu durum; olumsuz toplumsal davranış kalıplarının varlığıyla, türettiği sonsuz yinelenmelerin sebep olduğu yaklaşımlardır. Bu yaklaşımlar; sakatlıkları olan kişilerin, yaşamış oldukları deneyimlerinin ve ıstıraplarının türettiği yetersizliklerle, toplumsalın, onlara karşı geliştirdiği vahşi argümanların varlığını kapsamaktadır.

Sakatlıkların olan kişiler, sivil toplum ve uluslararası kuruluşlar aracılığıyla, elde etmeyi amaçladıkları mücadelelerini kapsamaktadır. Özellikle 19. yüzyılın başlarından itibaren ortaya çıkan mücadeleler incelendiğinde, sakatlıkları olan kişilerin; yaşam hakkı, eğitim hakkı, sosyal haklar ve toplumun bir öznesi olması gerektiği konusunun öne çıktığı görülmektedir. Burada ifade edilmesi gereken bir nokta; sakatlıkları olan kişilerin mücadelelerinin başlangıç çizgisi, 1. ve 2. Dünya Savaşları sonrasında yeti yitimi ya da sakatlık hali yaşayan, normal olarak addedilen ‘ötekilerin’ hınç ve kaygılarından dolayı kaynaklandığı görülmektedir. Sakatlıkları olan kişiler için; görüldüğü üzere, toplumsal tarafından dışlanan, damgalanan veya yok sayılan kişiler olarak, kendi temel hakları konusunda herhangi bir eyleme girişilmediği, öğretilen davranışlardan kaynaklanan hak arama kabiliyetlerinin gelişemediği ortaya çıkmaktadır. Öğretilen, devredilen ya da nesillere aktarılan, negatif toplumsal-davranışsal kalıpların, sakatlıkları olan kişiler açısından, yaşamının, ne derecede, zor koşullara gebe olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada ‘Fiziksel-zihinsel yeti yitimi veya sakatlık’ ifadesinin kullanımı özellikle seçilmiştir. Ancak, ifadenin uzunluğundan dolayı ve çalışma içerisinde yer alacak cümlelerde, anlam daralmasına ya da kaymasına neden olmaması için “sakatlıkları olan kişiler” olarak ifade edilecektir.

Çalışmanın Konusu

Toplum hayatına katılma kaynaşma sürecinde, tarihten günümüze dek büyük mücadeleler veren dışlanma, damgalanma gibi türlü davranışlara maruz kalan sakatlıkları olan kişiler, toplum içerisinde yer alan dezavantajlı grupların başında yer almaktadır. Sakatlıkları olan kişilerin, sosyal hayata adaptasyonunu sağlamada, en çok zorluk yaşayan, toplumsal hayatın bütünüyle, içselleşme sorunsalıyla karşılaşan ve toplumsal gruplar tarafından damgalanmaya, toplum tarafından sosyal dışlanmaya itilen kitle olarak görülmektedir.

“Dünyada 650 milyonun üzerinde engelli birey yaşamaktadır (BYRNES A., 2007).” Dünyada yaşayan insan popülasyonu açısından ciddi bir rakam olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum sosyal, ekonomik ve politik çalışmaların önemini artırmaktadır. Gelişmiş olan ülkeler, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin büyük çoğunluğunda, sakatlıkları olan kişiler, açısından akademik-ulusal çalışmalar yer almaktadır. Gelişmekte olan ülkelerle, üçüncü dünya ülkelerinin, sakatlıkları olan kişilerle ilgili olarak akademik-ulusal düzeyde çalışmaların yeter seviyeye henüz ulaşmadığı gözlenmektedir. Çalışmalarda genellikle, sakatlıkları olan kişilerin, tıp konsüllerinde, şehircilik veya mimarlık planlamalarında ele alındığı görülmektedir.

Sakatlıkları olan kişiler, tarihten günümüze dek insan ve toplum bilimlerinin, konusu olmaktan ziyade tıp ve din bilimleri içerisinde değerlendirilmiş, yaşadıkları sorunlar genellikle kişisel trajedi olarak kabul görmüştür. Toplumsal olarak üretilen engellerin ortaya çıkarttığı sakatlıklar açısından bakıldığında: “Egemen toplumsal yapılar, hâkim ideoloji ve toplumun sapkınlara nasıl yaklaştığı... (OLİVER M. , 2011).” Oliver’in ifadesinde yer alan tanıma göre; toplumsal, sakatlıkları olan kişileri nasıl değerlendirdiğini ve toplumsal-dinsel yargılarla, nasıl sapkın olarak işaretlendiğini-yaklaştığını göstermektedir.

Kişilerin, birlikte yaşamak zorunda olduğu çeşitli toplum bilimi filozoflarınca, öteden beri dile getirilmektedir. Aristoteles, İbn Haldun, Platon...ve benzeri(vb.) gibilerin sürekli olarak ortaya koydukları “insanın toplumsal bir varlık olması” bir kavramdır. Kişilerin; barınma, korunma ve beslenme gibi temel yaşam öykülerini sürdürmek için gerekli olan

gereksinimlerini karşılama açısından, birbirlerine duydukları ihtiyaçlarından dolayı, insanın toplumsal bir varlık olduğu konusunda hem fikirlerdir. Sakatlıkları olan kişiler, ise; yaşamsal olarak varlığını sürdürebilmek, sosyal hayatın içerisinde yer alabilmek ve kültür alışverişlerine katılabilmek... Normal olarak addedilen insanların birbirlerine duyduğu gereksinimlerden daha fazlasına ihtiyaçları yoktur.

Bu noktada yapılan araştırmaların, sakatlıkları olan kişilerle, normal olarak addedilen kişilerin, inşa edilen bir sosyal yaşam örüntüsüne sahip olduğu görülmektedir. Ancak ortaya çıkartılan örüntülerde, sakatlıkları olan kişiler, negatif toplumsal-davranışsal kalıplarla yargılandıklarından dolayı, bu durum; damgalama, kurumlara kapatılma, toplumsal olandan dışlanma gibi eylemlerin sonucunda, kendi kendilerine yeterlilik kazanamamış bir insan figürünü ortaya çıkartmaktadır. Bu durum: “Fiziksel-zihinsel yeti yitimi veya sakatlıkları olan kişilerin” gelişimlerini derinden etkilemektedir. Dolayısıyla, normal olarak addedilen kişilerle, sakatlıkları olan kişilerin, toplumsal olma mücadeleleri, farklılıklar arz etmektedir. Sakatlıkları olan kişilerin, toplumsal içerisinde genellikle şu yargılarla; kendi kendine yetememe, muhtaç olma, güçsüz, korunması ve gözetilmesi gereken kişiler olarak algılandığı görülmektedir. Bu, dışlanma, damgalanma süreçlerinin, toplumsal etkisini göstermeyi amaçlamaktadır. Siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler literatüründe yer alamayan ve sakatların grup olma mücadelelerini içeren bu çalışma, bu alanda oluşturulacak politik çözümlere, fikir sunabilmesi amacıyla hazırlanmıştır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada amaç, sakatlıkları olan kişilerin, toplumsal olabilme yolunda nasıl bir mücadele sahnelemek istediklerini göstermeyi amaçlamıştır. Toplumsal olan yargılara, davranışlara ve toplumsal olanın; damgalayıcı, dışlayıcı ve sosyo-kültürel etkilerini ortaya koymaya çalışılmıştır.

Normal olarak addedilen toplumun diğer üyelerinin, sakatlıkları olan kişilere karşı geliştirdikleri; söylemsel, davranışsal argümanlarını, sakatlıkları olan kişilerin, toplumsal hayatın dışına iteklenme süreçlerini, toplumsal olanın sakatlıkları olan kişiler, hakkındaki düşünceleri incelenmeye çalışılmıştır.

Kısacası çalışmanın amacı, sakatlıkları olan kişilerin; genelinde damgalanma, etiketlenme ve ön yargılarla mücadelelerini kapsamaktadır. Özelinde ise toplumsalın, sakatlıkları olan kişiler hakkındaki onlara atfedilen olumsuz davranış kalıplarının türettiği anlamlar ve/veya riskleri değerlendirmeyi amaçlamıştır. Siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler disiplini literatüründe yer almamasına karşın; ‘Diğerlerinin’ ya da ‘ötekilerin’ sakatların grup mücadelelerine karşı geliştirilen kalıplaşmış olumsuz davranışları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın Yöntemi

“Yeti Yitimi ve Sakatlığın Toplumsal-Tarihsel inşası” adlı çalışma, teorik bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Bu noktada öncelikle literatür taraması yapılarak, fiziksel-zihinsel yeti yitimi veya sakatlık kavramlarını içeren veriler değerlendirilmeye alınmıştır. Bu veriler ışığında, var olan “beden” gibi teorik kavramların muhtevasına ilişkin incelemeler yapılmış, elde edilen veriler ışığında, bedenin, yeti yitimi veya sakatlık açısından yeni bir değerlendirmeye katkı sunması beklenmektedir. Beden, içerisinde yer alan sakatlık sosyolojine dair söylem ve çözümleme gibi yöntemleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Sakatlıkları olan kişiler, açısından; Beden, toplumsal damgalama veya etiketleme ve olumsuz toplumsal-davranışsal sürecin altı çizilecektir. Yine sakatlıkları olan kişilere karşı geliştirilen toplumsal-sosyal, kültürel tanımlama süreçlerini kavramsallaştıran, simgeleştiren yaklaşımlarda teorik çerçeveyi (Beden) genişletmek bakımından değerlendirilmiştir. Bu bakımdan; ‘Beden’ toplumsal oluşum süreçlerinden olagelerek yer aldığı ve her defasında yeniden üretildiği, söylem ve davranışlardan yol alarak anlam bütünlüğünü genişletmektedir.

Sakatlıkları olan kişilerin, toplumsal düzen içerisinde kendilerine pay edilen alandan kurtulmayı nasıl başarabileceklerinin yol ve yöntemleri incelenmiştir. Sakatlıkları olan kişilerin, toplumsal düzenin tesis edilmesinde ortaya konan irade tarafından, yani siyasal düzen içerisinde nasıl bir etkileşimle; yaşamış oldukları sıkıntıların politığıne ilişkin çözümler ya da çözümsüzlükler incelenmiştir. Toplumsal ve siyasal düzenin incelenmesinde, ortaya konmak istenen şey; sakatlıkları olan kişilerin, farklı toplum ve siyasal örgütlenmelerde nasıl tezahür edildiklerini, yaşama ve toplumsal hayata katılmada mensubu oldukları toplumların, sakatlıkları olan kişilerin, etkin bir şekilde katılmalarına olanak tanıyıp tanımadığına ilişkin izlenimler gösterilmeye çalışılmıştır.

KISALTMALAR

Amerika Birleşik Devletleri	ABD
Avrupa Birliği	AB
Birleşmiş Milletler	BM
Dünya Sağlık Örgütü	WHO
Engelli Amerikalılar Yasası	ADA
Engelli İnsan Hakları Sözleşmesi	EHİS
İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi	İHEB
İngiltere Fiziksel Engelli Karşı Ayrışma Birliği	UPIAS
İşlevsellik, Yeti Yitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması	ICF
Sakatlıklar, Yetersizlikler ve Engelliklerin Uluslararası Sınıflandırılması	ICIHD
Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği	TOHAD
Ve Benzeri	VB.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	<i>ii</i>
ÇALIŞMANIN KAPSAMI	<i>iii</i>
Çalışmanın Konusu	vi
Çalışmanın Amacı	viii
Çalışmanın Yöntemi	ix
KISALTMALAR	x
İÇİNDEKİLER	<i>xi</i>
GİRİŞ	1
İNSAN ve TOPLUM	9
1.1. Siyasal Düzen	12
1.2. Toplumsal Düzen.....	14
YETİ YİTİMİ ve SAKATLIK	19
2.1. Toplumsal Süreci	21
2.1.1. Geleneksel Model	24
2.1.2. Tıbbi Model (Biyo-Medikal).....	27
2.1.3. Sosyal Model	29
2.2. Toplumsal İnşası.....	31
2.2.1. Önyargı.....	34
2.2.2. Damgalama-Etiketleme	36
2.2.3. Kurumlara Kapatılma	39
2.2.4. Öjeni	42
2.2.5. Kimlik.....	45

2.3. Kavramsal Tanımları	48
2.4. Terimler; Engelli, Özürlü ve Sakat	53
İNSAN HAKLARI.....	58
3.1. Modern Dünya Sakatlık Mücadeleleri	60
3.2. Birleşmiş Milletler Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme [EHİS]	67
3.2.1. İşkenceye Uğramama-Sömürü Şiddet ve İstismardan Korunma ve Yaşam Hakkı	71
3.2.2. Eğitim Hakkı	73
3.2.3. Sağlık Hakkı	77
3.2.4. Çalışma ve İstihdam Hakkı	81
3.2.5. Siyasal ve Toplumsal Yaşama Katılma Hakkı	85
3.3. Ayrımcılık ve Toplumsal Dışlanma	89
3.4. ÖNERİLER	93
SONUÇ	99
KAYNAKÇA.....	105

GİRİŞ

İnsanın, yaşam içerisindeki yerini, Schütz şöyle ifade ediyor; “İnsan yaşam döngüsü - doğum, çocukluk, ergenlik, yetişkinlik, yaşlılık, ölüm-, mevsimlerin ve balıkçılık, hayvancılık ve çiftçilik için eşit derecede önemli olan bitkisel ve hayvansal yaşamın döngüleriyle bir benzerliğe sahiptir (SCHÜTZ, 2020).” İfadenin sadeliğinden de anlaşılacağı üzere, yaşam döngüsünün, insanı; belli bir yerden, bir yere ulaştıran zaman dilimindeki yerini tarif ediyor. Popper, bu konuda; “Realist dünya görüşü bana insancıl olan tek görüş gibi geliyor: Bizim gibi yaşayan, acı çeken ve ölen başka insanların da var olduğunu sadece o açıklıyor (POPPER, 2020).” Sakatlıkları olan kişilerin, realist dünya görüşünden ve insanın yaşam döngüsüne, tabii olmadığını iddia etmek, herhalde bu kişilerin insan öznesine dahil olmadıklarını kabul etmek olacaktır. İnsan öznesinin, doğumdan ölüme kadar uzanan süreç içinde, fiziksel-çevresel, negatif etkilere maruz kalma olasılığı her zaman mevcuttur. Normal olarak addedilen, “Normallik, sağlam bedenlilik ve sağlam zihinlilik kavramlarıyla alakalı... (OLİVER M. , 2011)” insan öznesi ile fiziksel-zihinsel yeti yitimi veya sakatlıkları olan nesnelleştirilmiş insan, arasında oluşturulmaya çalışılan şey, tam olarak bu “Realist dünya görüşü” ve İnsan yaşam döngüsü”ne karşı ortaya konmuş bir argümandır.

Toplumsal ile bireyselleşmenin ve/veya bireyin oluşumunun temelini; “Aydınlanma Dönemi” Avrupa’da ortaya çıkan liberal gelenekteki yurttaşlık fikri üzerinden temellendirilebilir. Kişinin, kişilik ve siyasal haklarının varlığı, yurttaşlığın temelini oluşturmakta olduğunu, yurttaşlık fikrinin ise; “Özgürlük” ve “Eşitlik” kavramlarını evrenselleştiren bir dil olduğu ve toplumsal olanla kişinin bireyselleşme öyküsü arasındaki iletişimi içselleştiren bir model olarak değerlendirildiği görülmektedir.

Özgürlük ve eşitlik, kişinin yaşam, hareket özgürlüğü ve dahil olma süreci bağlamında ele alınırsa, kişinin; bağımsızlığı, özerkliği, bedeninin ve zihinsel gelişiminin normal olarak addedilen diğer kişiler açısından, doğal hak olarak anlamlandırılırken, bu durum sakatlıkları olan kişiler, üzerinde, tarihsel süreçte, pasif ya da eksik hak olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Sakatlıkları olan kişileri, toplumsal olanın dışına iteklemektedir.

Aile yapısının ve toplumsal motiflerin, bünyesinde nüfus eden, kurumlara kapatılma, damgalanma ve dışlanma süreçlerine sebep olan anlayışın bir ürünü haline gelmektedir.

Toplumsal olanla bütünleşmeyi içselleştirmiş olan “Diğerleri” normal olarak addedilen kişiler; yaşam, eğitim, üretme süreçlerine dahil olma, sosyal hayatın değişmez parçası halini alma vb. amaçlara ulaşabiliyor olurken, bu durum sakatlıkları olan kişiler, açısından, toplumsal engeller örülerek erişilmez kılınıyor olduğu, negatif toplumsal-davranışsal kalıpların varlığınca görülmektedir.

Sakatlıkları olan kişilerin, yaşam, eğitim, barınma, güvenlik ve üretim sürecine katılma gibi eylemlerden ve sosyal hayatın dışında; arındırılmış, kapatılmış ya da uzaklaştırılmış yaşam alanlarına sürülmelerinden dolayı, diğerlerine doğal hak olarak verilen en temel haklara, ulaşması için etkin bir mücadele vermesi gerektiği gözlemlenmiştir. Bu mücadelelerin, yetersiz kaldığı, gelişmekte olan veya az gelişmiş üçüncü dünya ülkelerinde yaşayan, sakatlıkları olan kişilerin, daha vahim bir tabloda olduğu görülmüştür. “Fiziksel-zihinsel yeti yitimi veya sakatlık” kişilerin üzerindeki etkisi; kişiyi genellikle birden çok problemle mücadele etme zorunluluğuna sevk eder. Kendi bedensel zihinsel zorunlulukları yanı sıra yaşamış olduğu toplum ve kültürde, ortaya konan sorunlara çözüm bulma zorunluluğuna sevk eder.

Toplumsal olanla, sakatlıkları olan kişilerin, ilk olarak doğru, etkin ve yeterli iletişimin eksikliğini ve birbirlerini doğru şekilde anlamama; birbirlerinin ihtiyaçlarına veya gereksinimlerine doğru yanıt bulamama gibi bir yığın sorunla baş başa bırakmaktadır. Bu durum da sakatlıkları olan kişilerin, yetersiz eğitim almaları, yetersiz eğitim almalarının toplum tarafından dayatılması, yetersiz eğitimin insan gelişimi üzerindeki negatif etkisi dikkate alındığında; kişinin, yaşam ve gelecek üzerindeki tasarrufunu sağlayamama, yönlendirememe gibi birçok sorunla baş başa kalacağı, toplum bilimleri tarafından yapılan muhtelif çalışmalarda da görülebilir.

Sakatlıkları olan kişilerin, yaşamsal öykülerini oluşturma çabaları hakkında; ulus ve uluslararası kuruluşların, sivil toplum örgütlerinin, siyasal ve sendikal grupların, katılım ve teşvikleriyle oluşturulmuş bir yığın çalışma mevcuttur. Bu çalışmaların içeriği; sakatlıkları olan kişilerin, toplumsal olanla kaynaşma, aidiyet, katılım motivasyonu taşıma gibi, toplumsal olanla içselleştirme süreçleri veya gayretleri olarak görülmektedir.

Bu tarz gayretler, insan ve toplum açısından, sakatlıkları olan kişilerin de “İlerlemek, bir hedefe doğru, insani varlıklar olarak bizler için var olan bir hedefe doğru hareket etmek demektir (POPPER, 2020).” ilerlemelerini tamamlayabilir potansiyele sahip oluşunu ifade etmek açısından önemlidir. “Özgürlük istemi, daha hayvanlarda -hatta ev hayvanlarında bile- ve küçük çocuklarda, çok farklı derecelerde de olsa gördüğümüz çok ilkel bir şeydir (POPPER, 2020).” sakatlıkları olan kişilerin, özgürlüğü dilemeleri, bunun için mücadele etmeleri, mücadelelerini toplumsal olana ifade etmeleri, kendilerine sunulan negatif etkinin kırılması açısından önemlidir. Özgürlük, sadece kendi başına hareket etme ve/veya eylemde bulunma boyutunda minimaliz edilmiş eylem olsa da sakatlıkları olan kişiler, açısından, oldukça derin anlamlar taşıdığı diğer insan davranışlarından çıkartılması olağandır.

İnsan, dilsel iletişimle özdeşleşmiştir. Dilin yapısal özelliğinden dolayı çeşitli etnik ya da uluslara özgü kıvrımları mevcuttur. Dünyanın, yaşam alanında yer alan insan öznesine ait bir sahne olduğu var sayılırsa; kendi öbekleri ile dilsel birliğini kurabilmiş toplumların bile diğer insan öznesi öbeklerle iletişim kurmak için bir yol inşa ettiği (evrensel dil, İngilizce gibi) bilinmektedir. Burada ifade edilmek istenen şey, dilin sadece sessel bir titreşimle ortaya konamayacağı, görsel ve işaret kalıbıyla da ortaya konabileceğidir. Öbeklerin, insan öznesine ait konuşma, metin ve ses titreşimlerinden oluşan dil anlamlarını, işaret dili ve brail alfabesiyle sağlanabilir olduğudur.

İşitme ve konuşma yeti yitimi olan kişilerin, dilsel birliğini sağlayan, “İşaret Dili” ve görme yeti yitimi olan kişilerin, “Brail Alfabeti”nden kazandıkları okuma ve anlamaya dayalı dilinin yapısı, toplumsallaşmış diğer insan öznesine ve onun ses ve titreşimden oluşan diline, zenginlik katacağının farkına varılmasıdır.

Farklılıkları, nesneye veyahut özneye ait olan şeyleri özerkleştirmesi, onları kendi şahsına münhasır varlıklar olarak ortaya koyması bakımından irdelemek gerekir. Örneğin; doğa da yer alan bitkilerin, çeşitliliği ele alınırsa; bir kara parçası üzerine, tohumlanmış binlerce çiçeğin ya da bitkinin, birbirlerinin yaşam ve var olma süreçlerine yardımcı oldukları, birbirlerinin farklılıkları dolayısıyla görsel, kokusal bir bütünlük sağladıkları gözlemlenebilir. Bu çalışmada normal addedilen diğerleri ile sakatlıkları olan kişileri farklılaştırma söz konusu değildir. Zaten var olan damgalanma ve dışlanma sonucu, diğerlerinden ayrı bir yaşama sürüklenen sakatlıkları olan kişilerle, diğerleri arasındaki farklılaştırmanın, yeniden anlamlandırma, kaynaştırma ve farklılarının ortaya koyduğu

şeylerin, bütünlük sağlayabilir olduğunu fark ettirme gayreti olarak değerlendirilmesini içermektedir.

Çünkü Popper’ın da ifade ettiği gibi; “Ne yapacağımızı ne doğa ne de tarih bize söyleyebilir (POPPER, 2020).” Sadece biz, yani insan öznesi, diğerleri ya da sakatlıkları olan kişiler, ilerleme sağlayabilir. Bir nokta da yeniden yaratma, icat etme veyahut yoktan yaratma gibi eylemler söz konusu değil. İnsanın toplumsal olduğu konusunda hem fikir olunduğu gibi sakatlıkları olan kişilerinde bu toplumsal öznenin değişmez parçası olduğu gerçeğinin kabul edilmesi gerekmektedir.

Yoksulluk, insan öznesinin yaşamsal temel ihtiyaçlarını karşılayamama durumudur. Birçok nedenden dolayı insan öznesi, yoksulluğa düşebilir veyahut itilebilir bir durumdadır. İnsan davranışının sebep olduklarının yanı sıra, çevresel etkenlerinde sebep olduğu birçok durum söz konusudur.

İnsanın, davranışsal olarak belirsiz bir varlık olması; onu, eski zamanlarda genellikle tarıma dayalı ekonomilerin getirdiği zorunlu dayanışmalar, yüklettiği sınırlı birikim ve ürettiği nesnenin ederini kaybetmeden tüketme zorunluluğu, onu belli bir erdeme sahip kılarken, kazancının nicelik (Altın-Gümüş-para vb.) olarak değişmesinden sonra bu zorunlu erdemin yerini doyumsuzluk hali aldı. Dolayısıyla insanın en nihayetinde bencil bir varlık olduğunu, ilk insan toplumundan günümüze dek olan bütün savaşlarda veya bireysel çıkarlarının peşine koşan insanda görebiliriz. “Platon, bireylerin bencilliğini ve sadece kişisel çıkarların gözetilmesini kınar...” (BAUDART, Platon, 2018). Platonun kınadığı bu davranış değişikliğine bağlı olarak, insanın yoksulluğa düşme olasılığı daha fazla arttı. Sakatlıkları olan kişilerin, ise bu davranışsal değişimden en çok etkilenen grup ya da öbek olduğu varsayılmalıdır.

Yoksulluğun, günlük temel beslenme, barınma, giyim kuşam gibi ihtiyaçların karşılanamaması durumu olduğunu ve bütün insan öznesinin bu durum karşısında kalabileceğini ifade etmek gerekmektedir. Burada, normal olarak addedilen diğerlerinin bile böyle bir durum karşısında kalabileceğinin, bunun insan öznesi ya da çevresel sebeplerden olmuş olsa bile olağan olarak ortaya çıkabileceğidir. Sakatlıkları olan kişiler, içitse, bu durum kaçınılmaz bir son olarak ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki; yaşamın bir örüntü olarak ilerlediğini, toprak, tohum, emek-çaba ve en nihayete ulaşan şeyin ise bu örüntünün karşılığı olması. Toprak ‘toplumsal’, tohum sakatlıkları olan kişiler, emek-

aba ‘toplumsal olanla b t nle ebilmi , sakatlıkları olan kişiler, olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Ancak bu örüntü sağlanabilir bir seviyeye ulaşırsa, sakatlıkları olan kişiler, için kaçınılmaz son olarak inşa edilen ‘yoksulluğun’ son kertede, zorunlu bırakılan bir şey olmaktan çıkartılabilir.

Yoksulluğun, zorunlu olarak istikametine takılan şey nesnelleştirilmiş olan, sakatlıkları olan kişilerdir. Toplumsal olandan dışlanan, eğitim, üretim ve ekonomik faaliyetlere erişmede toplumsal bariyerlere takılan nesnelleştirilmiş şey. Sakatlıkları olan kişilerin, bu zorunlu istikametinin çemberini kırması ancak toplumsalın, sakatlıkları olan kişilere, –tohum, toprak, emek-çaba-- örüntüsünün kurmalarına yardımcı olmasıyla mümkündür. Ve bunun da ancak ... sakatlıkları olan kişilerin, önündeki bariyerleri kaldırmakla mümkün olacaktır. Popper’a göre; “Teknolojisi sayesinde dünya -en azından potansiyel olarak- yoksulluğu ortadan kaldırmak için yeterince zengindir (POPPER, 2020).” Bir şeyi mümkün kılmak, bir şeye mümkün kılınacağı inancını taşıyan, insan özneleri eliyle gerçekleştirilebilir.

Yaşamı renkli kılan şey, doğa da ki bütün organizmaların birbirlerini yok etmeden, kendi öbeklerine ya da diğer öbeklerin, yaşam hakkına riayet etmesidir. Ancak insan dünyasında, bunun uygulandığını ve yaşamın sonsuzla tığını söylemek oldukça hayalperest bir yaklaşım olacaktır. Toplumsal olanın, içinde yer alan her öznenin kusursuz olması isteği, tarih süreci boyunca insan tarafından, övünç kaynağının sebebi olagelmiştir. Burada sakatlıkları olan kişilerin, yaşam haklarını ellerinden almak için üretilen; “-öjeni-kürtaj vb.” gibi başlıklar göze çarpmaktadır. İnsan öznesinin kusursuzlaştırma isteğine hizmet ettiğine inanılan bu başlıkların, sakatlıkları olan kişiler, açısından, yaşamları hakkında onlara söz hakkı bile tanınmadığı; “Hitler’in sağlıklı nesil oluşturma hayaline ters düşen  z rl  insanlar, t merk z kamplarında hekimler tarafından kobay olarak kullanıldıktan sonra bu sefer Ortaçağ’da olduğu gibi tek tek açık meydanlarda değil, daha az maliyetli olarak topluca fırınlarda yakılmışlardır (SEYYAR A. , 2015).” dünya savaşları sonrasında Hitler Almanya’sının, toplu katliam uygulamaları gibi birçok örnekte görülmektedir. Nazi Almanya’sının döneminde yaklaşık olarak iki yüz yetmiş bin ...sakatlıkları olan kişinin, katledildiği söylenilmektedir. Sakatlıkları olan kişilerin, Oliver’inde, “Egemen toplumsal yapılar, hâkim ideoloji ve toplumun sapkınlara nasıl yaklaştığı arasında net bir ilişki vardır. (OLİVER M. , 2011)” ifade ettiği gibi sadece Hitler Almanya’sında bu şekilde bir muameleye maruz kaldıklarını ifade etmek eksiklik

olacaktır. Ortaçağ döneminde “Kilise” tarafından kurulan ‘Engizisyon Mahkemeleri’nin bu konudaki yaklaşımları incelendiğinde, sakatlıkları olan kişiler, özellikle zihinsel yeti yitimleri olan kişilerin, cadılıkla itham edilerek katledilmeleri, sonrasında alışkanlık kazanılmış bir durum olduğu görülmektedir.” “Antik Yunan ve Roma’da Batı’nın yeti yitimi mefhumlarına göre kalıtsal sakatlıkları olan insanların tanrıların gazabını bedenleştirdiğine ve öldürülmeleri gerektiğine inanıyorlardı (BRADDOCK, 2011).” Bu dönemin uygulamalarının; “Ortaçağda zihinsel yeti kaybı, akıl hastalığı, körlük ve epilepsi de dahil olmak üzere bir çok sakatlığın doğaüstü ya da demonolojik nedeni olduğu düşünülüyordu. ...Epilepsinin nedeni şeytan olduğuna inanılıyordu (BRADDOCK, 2011).” yaklaşık üç yüz yıl boyunca sürdürülecek bir alışkanlık olduğu ve devam ettirildiği görülmektedir. Sakatlıkları olan kişiler, için, ortaya konan bu davranış başlıklarının, normal olarak addedilen diğerlerine de uygulandığını söylemek gerekir. Hitlerin Nazi Almanyası’nda yer alan bu uygulamaların, ırk-din ekseninde değerlendirilip Yahudilere de uygulandığı görülmüştür. Tarihsel süreçte ortaya konulan bu negatif toplumsal-davranışsal kalıpların türettiği şeyler, gelecek nesillerde de etkisini canlı tutmuş olduğu görülmektedir.

Onların kararlarını ve davranışlarını örnek alarak ilerleyen insan öbeklerinin varlığını da ortaya koymak gerekmektedir. Gen mühendisliği veya “Katılım Bilimi” ya da “öjenik” gibi başlıklar altında, yaşam sonlandırma eylemlerine araç olarak kullanılmakta olduğu görülmektedir. Günümüzde yardımcı intihar gibi uygulamalarda bulunmaktadır.

Bunun yanında bilimlerin sadece negatif etki içerisinde kaldığını ifade etmek haksızlık olacaktır. Günümüzde bu tarz teknolojik/tıbbi gelişmelerin, insan onuruna, haysiyetine ve yaşam hakkına hizmet edecek gelişmeler sağladığını da ifade etmek gerekir.

ABD’nin Northwestern Üniversitesi’nde “ABD’li bilim adamları, omurilik yaralanması olan farelerde hücre yenilenmesini destekleyen ve felci tersine çeviren ve tedaviden sonraki dört hafta içinde tekrar yürümelerini sağlayan yeni bir ilaç formu geliştirdiler (İSSAM, 2021).” yapılan çalışmanın, sakatlıkları olan kişiler,e, yaşam kalitelerini artırması bakımından, son derece önem arz eden ilerleme olduğunu ifade etmek gerekir. Çalışmacılarının, ortaya koyduğu verilerde sakatlıkları olan kişiler, için umut vaat eden ilerleme kaydettikleri görülmüştür.

Toplumsal ve siyasal düzenin tesis edilmesini, Foucault şöyle ifade ediyor: “Dil, iletişim ve dolayısıyla insanlar arasındaki ebedi ilişki, hem bireyin, hem de toplumun en temel özelliğidir. Çünkü birey ve toplum birbirlerinden bağımsız olarak var olamaz. Toplumu olgusundan bağımsız bir insan doğası düşünülemez (FOUCAULT, Biyopolitikanın Doğuşu College de France

Dersleri 1978-1979, 2019).” Mülkiyet hakkından başlayarak, ekonomik olanı baz alan bir düşüncenin ürünü, toplumsal olma fikri Foucault’nun da ifade ettiği gibi iki değerde birbirinden ayrı olamaz olduğudur. Toplumsal düzenin, siyasal düzen içinde çekimlenmesi gereken bir obje olarak elen Foucault göre; “İnsanların birlikte yaşamaları, üremeleri olgusudur; her birinin yaşamını sürdürmek, hayatta kalmak için belli bir miktar yiyeceğe ve havaya ihtiyacı olmasıdır; insanları çalışmaları, birbirlerinin yanında, farklı ya da benzer işlerde çalışmaları, bir dolaşım alanına sahip olmalarıdır (FOUCAULT, Güvenlik, Toprak, Nüfus Colleege de France Dersleri 1977-1978, 2019 Mayıs).” İfadenin de ortaya koyduğu üzere: İnsan ve Toplum, bu iki kavramın, tam olarak içerisinde merkezinde yer alan bir kitle; sakatlıkları olan kişiler, ötekilere tanınan imkanlardan ve yaşam hakkından eşit derece hak sahibi olduğunun kabulü sağlanmalıdır. Üretebilen, üreyebilen ve yaşam döngüsünün içinde yolculuğa tanımlanan bir özne olduğunun kabullenmesinin sağlanmasıdır. Goffman, insanın toplumsal ve siyasal yaşam içindeki yerini şu şekilde ifade etmektedir; “Bireyler, insan ve hayvan olması fark etmez, iki temel eylem biçimi sergilerler. Ya otlanırlar, bakarlar, annelik yaparlar, hazmederler, inşa ederler, dinlenirler, oynarlar, ellerinde kolayca halledilecek işlerini uysalca yerine getirirler. Yahut da tamamen harekete geçmiş, hiddetlenmiş uyarılmış halde, saldırmaya, takip etmeye veya kaçmaya hazırdırlar (GOFFMAN, Kamusal Alanda İlişkiler Toplu Yaşamın Mikro İncelemeleri, 2021).” Sakatlıkları olan kişilerin, tür olarak “İNSAN” olarak değerlendirilmesi ve herhangi bir aidiyete ihtiyaç duyulamayacak kadar, gerçek olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir. Göz önünde bulunan, gerçeğin önüne konulan bariyerlerin kaldırılması, insanlığa ve sakatlıkları olan kişilere karşı kendiliğinden ilerleme kabiliyeti tanıyacaktır. Bu şekilde bir yaklaşım ortaya konulursa, sakatlıkları olan kişiler, için, toplumsala dahil olma sürecini hızlandıracak ve tamamlayacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSAN ve TOPLUM

“Platon... Ve insan kendi derinliklerine ulaşabilmesi için başkalarının aracılığı çok önemlidir... (BAUDART, Platon, 2018) .”

İnsanın, kendisine ulaşabilmesi ve tanıyabilmesi için karşısındakine ihtiyacı vardır. Toplum, insanın güvenlik kaygısı, üretme kapasitesi üzerinde, diğer canlılardan (hayvanlardan) ayrılmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu süreç olağan gelişen bir süreç olmakla beraber, mülkiyet hakkının tanınması, kaygısıyla ilerlemeye başlamıştır. Toplumun gelişimi, değişimi, ilerleme kapasitesi, değişimin yoğunluğuna göre şekil almıştır. Değişim, --sosyal-siyasal-kültürel-ekonomik vb.-- şeklinde ifade edilebilir. Toplumsal ilerleme, toplumsal olguyu oluşturan birçok yapının bir araya gelerek, ileriye doğru atılmasıyla gerçekleşir. “İbn Haldun toplumsal varlığın ispatını yapmakta ve toplumsal varlık alanının oluşumunu insanda zorunlu olarak bulunan “korunma, müdafaa ve saldırı vasıflarına” dayandırmaktadır (TÜRKER, 2009).” Toplumsal olmak zorunluluk halidir. İnsan toplumsal bir öznedir. “Hiçbir insani yaşam, hatta vahşi doğada yaşayan münzevinin yaşamı bile, başka insanların mevcudiyetine doğrudan ya da dolaylı yoldan tanıklık eden bir dünya olmadan var olamaz (ARENDT, 2018).” Son kertede insan, kazanımlarını ve varlıklarını güvence altına alabilmek için birlikte var olmak zorundadır. Değişimin dinamikleri, --sosyal-siyasal-kültürel-ekonomik vb.— biraradalığa zorunlu kılınan insan, öbekler kurmaya, örgütlenmeye ihtiyaç duymaktadır. “Örgütlenme, toplumsal içerisinde yer alan insanların bir araya gelmesinden meydana gelir. İnsan bu örgütlenmeler içerisinde doğal olarak yer alır. (ARENDT, 2018).” Öbekleşmiş ya da örgütlenmiş insanlar, toplum kuruluşları aracılığıyla belirli kurallar ışığında yaşam için; bilgi, kültür gibi alanlarda sonsuz bir alışveriş içerisinde girerler. “Bir kamusal alanın varlığı ile peşinden dünyanın insanları bir araya toplayan ve onları birbirleriyle ilişkiye sokan bir şeyler topluluğuna dönüşmesi sadece tamamen sürekliliğe bağlıdır (ARENDT, 2018).” Buradaki süreklilik insanın toplumsal olma gayreti içerisinde harcadığı enerjinin sonsuz oluşunu ifade eder.

Zihinsel gelişimine ve yaşamı algılayış biçimine bağlı olarak, dünden bugüne canlılık gösteren toplum, süreksiz ve sonsuz bir varlık olarak kabul edilir. “Eğer dünyada bir

kamusal mekân bulunacaksa bu bir nesilligine kurulamaz ve sadece yaşayanlar için planlanamaz; ölümlü insanların yaşam sürelerini açması gerekir (ARENDT, 2018).” Bu düşünceyle, toplum yaşayan ve mahiyetini oluşturan insanları yaşatan canlı bir organizmadır, insanlar bu organizmanın uzuvları ya da organlarıdır. İnsanlar gelip geçici varlıklardır, Doğarlar, yaşarlar ve ölürlür. Toplumsa, sonsuzdur, süresizdir, kendini sonsuz bir yinelemeye, değişmeye tabi tutan bir organizmadır. Toplum, sonsuz yinelenen insan popülasyonu sayesinde, kendisine katılanlarla bütünleşerek sonsuzluğunu sağlar. Organizmasının içerisine dahil ettiği insanı, sonsuz şekilde çoğaltarak, üreterek ve geliştirerek, kendi sonsuzluğunun döngüsünü yaratır.

“İnsanlar kalabalıklaştıkça topluma uygun davranma olasılıkları artacağı gibi, davranış-olmayan karşısındaki tahammülleri de azalacaktır; bu, Davranışçılık ve “yasaları”nın geçerliliğiyle ilgili talihsiz bir hakikattir (ARENDT, 2018).” İnsanın Toplumsal olanla sağlıklı bir iletişim kurarak yaşaması, belirli kural ve yasaların tanzim edilmesi sonucu ortaya çıkacaktır. Bu düşünceye göre, insan, toplum denen organizmanın, hücrelerinde gelişimini tamamlamak adına, geleceğini, güvenliğini inşa etmek; toplumsal olanla anlaşarak, sözleşmeler yaparak gelişimini sürdürebilecektir.

İnsanın, toplum karşısında sahip olduğu birtakım sorumlulukları vardır, bunlar; onu önemsemek, onun zayıf yönlerini güçlendirmek ve onun yaşamının sonsuzluğuna hizmet etmektir. Bu hizmet anlayışı, insanın kendisinden sonra devam edecek olan nesillerine bırakmak zorunda kaldığı sağlıklı bir toplumun temel şartıdır. Platon’un söylediği gibi “her şeyin geçip gittiğini ve hiçbir şeyin kalmadığını söylüyor; Varlıkları akıp giden bir ırmağa benzeterek insanın...” (DUMONT, 2018). İlk toplumdan bugüne gelişen toplumsal düşünce bu yönde seyretmiştir. Toplumsal düşünce ve toplum yaşamında ortaya çıkan değerler, deneyimler, değişimler (dinamik-statik) sonucu sonsuzluk sağlayabilmiştir. Bu ilerleme, toplum bünyesinde sirayet eden fikirler, eylemler, bilgi-deneyim ve siyasal politikalar, toplum denen canlı organizmayı tarih sahnesinin sürekliliğine yerleştirmiştir.

Toplumsal düşünce, bir örgütlenmenin ya da bir kitlenin ihtiyaçlarından kaynaklanır ve beslenir. Toplumsal düşünceler, toplumsal hayatta aktif rol alarak işlevselliğini kurar ve kendinden sonrasına aktarımını gerçekleştireceği kültür ya da davranış biçimlerinin sonsuzluğunu sağlar. Toplumsal düşüncedeki egemen örgüt, kitle ya da gruplar, dil, din, siyasal yapılanma, ekonomik iş birliği gibi birçok örüntüler oluşturur ve toplumsalın gelişimini, sonsuzluğunu temin ederler, bir sonraki nesillere devrederler.

İnsan, toplumsal olanı egemenliğı altına alabilecek kudrette değildir, aksine toplumsal olan, insanı, sahip olduğı dinamik güç ve iktidar gücü aracılığıyla egemenliğı altına alır. Foucault'un verdiğı örneğı göre; “Mesela başlarının çaresine baksınlar diye ufak yaşta bir grup çocuğı çölün ortasına bırakmış olalım, en ufak bir talimat, rehber bırakmadan. Diyelim ki beş, on veya onbeş sene sonra geri dönelim. Eğer ölmediklerini varsayarsak neyle karşılaşırız? “Bu ufak toplumun üyelerinin beraberce karınlarını doyurduğunu, uyuduğunu, topluca gezdiğini, beraber oyun oynadığını, aralarında bir dil geliştirdiklerini, bölündüklerini, kavga ettiklerini”, dostluk ilişkileri geliştirdiklerini, diğerleri adına kendilerini korumayı unuttuklarını görürüz (FOUCAULT, Biyopolitikanın Doğuşu Colleege de France Dersleri 1978-1979, 2019).” İnsanın öğrenme kabiliyetinin, yönetim erki olsun olmasın her halükârda elde edebilir bir kerte de olduğunu ifade etmekle birlikte, bunun gerçekleşmesi için; kişilerin birbirleriyle olan ilişkilerine, öz çıkarlarının çatışmasına bağlamaktadır. Siyasal düzen ise; toplumsalın sahip olduğı güç, yasa vb. yaptırım etkinlikleri, o toplumsal içinde yer alan insan davranışlarını, tarihsel-siyasal özel konularını, yasalara tabiiyetini veyahut erdemli insan olma gayretlerini, zorunluluk koşuluyla insana dikte eden kurallar bütünü ifade etmektedir.

1.1. Siyasal Düzen

Antik Yunan'dan, Roma'dan bu yana “Siyasal Düzen” insanın toplumsal varlık olarak yaşam sürdüğü arenada, toplum adına kararlar alan ve uygulayan, toplumu bu konuda, belli bir amaca yönlendiren faaliyetlerin tümünü içerdği söylenebilir. Aristoteles’e göre; “Her site bir tür topluluktur ve her topluluk da belli bir iyiye hizmet için oluşturulmuştur (BAUDART, Aristoteles, 2018).” Siyasal düzenin ortaya çıkışı ya da inşa edilişi, insanı sosyal bir varlık haline getirir. Sosyalleşen insan, toplumsalın ortaya koyduğu argümanlarla kendini tanımlar. Sosyalleşme; insanı, yaşadığı toplumun dinamiklerine uyumlu hale getirir. Onun, ortaya koyduğu düzene, adalete ve yasalara uyum sağlaması, insanın, toplumsal olanla sağlıklı bir şekilde ilerlemesine katkı sağlar.

Siyasal düzen Montesquieu’ye göre; “Bütün insanlar birbirlerine bağımlı olarak doğarlar; bir oğlan babasının yanında doğar ve ona bağlanır; işte toplum ve toplumun nedeni” İnsanın doğal toplumsallığı, kendini koruma, beslenme gerekliliği ve cinsellikten sonra gelen dördüncü doğal yasadır. Ve ayrıca hiçbir toplum “hükümsüz var olamaz (BAUDART, Montesquieu, 2016)”. Siyasal düzenin en temel amacını; toplumsala dahil olan insan öznesinin, bir diğerinin hakkına, hukukuna, yaşam alanına tecavüz edilmesinin engellenmesini güvence altına almak, mülkiyetinin korunmasını sağlamak, toplumsal düzenin oluşmasını sağlamak gibi bir dizi başlıklar altında sıralanabilir. Siyasal düzenin olmadığı bir dünya da kaos kaçınılmaz olacaktır. İnsanın korkularına teslim olması, siyasal düzenin kurulmasına engel olacaktır. Çünkü, “Korku en kötü şeydir, çünkü bulaştığı her şeyi ortadan kaldırır, ulaşabildiği her yere ölüm götürür, önüne çıkan her şeyi yok eder (FABRE, 2016).” İnsan, kaos ortamına ya da korkularına teslim olmamak için, ait olduğu toplulukta, öbekte, örgütte, klanda, toplumsal olanla kendi iyiliği, güvenliği için yönetim erkine başvurmak zorunda kalacaktır. İnsan, toplumsallığın getirdiği güvenlik konforunu, bir diğeriyile birlikte, ulaştığı şeyin sürekliliğini sağlamak için, yönetimini kendi iradesiyle üstünlük addettiği şeye devreder. Locke şu şekilde ifade eder; “İnsanların, tümü daha önce söylendiği gibi Doğa tarafından özgür, eşit ve bağımsız kılınmış olduklarından, hiç kimse kendini kendi Onayı olmaksızın Servetinden yoksun bırakılamaz ve başka birini Siyasal İktidarına tabi kılınamaz (LOCKE, 2019).”

İnsan, doğa yasalarının tabii olduğu noktada, kendi kendinin yönetim ve iktidarına sahip bir varlıktı. Ancak bu sahip olduğu güç, aynı zamanda onun korkularının kaynağıydı ve ona karşı düşmanlık beslenebilir olması, onu, kendinden güçlü olanın karşısında, zayıf bırakabiliyordu. Locke’a göre; “Herkes diğeri kadar kral, her İnsan diğerrinin eşiti olduğundan ve Hakkaniyet ve Adaletin kuvvetli gözetleyicileri olmayanlar daha büyük bölümü oluşturduklarından, İnsanın bu durumda sahip olduğu mülkiyetin kullanımı oldukça güvenliksiz oldukça emniyetsizdir (LOCKE, 2019).” Locke’nin ortaya koyduğu bu durum insanı, doğa durumunda kendini, kendi başına yönetebilir özgürlüğüne sahip olduğunu, bununla birlikte diğerrlerinin de aynı konumda olduğunu anlamak açısından önemlidir. Güçlü olanın, zayıf olana karşı tehditkâr davranış sergilemesi, onun yaşamsal alanına, mülkiyetine tecavüz edebilecek konumda olması, insanın bu korkularının sonucunda belirli haklarından, özgürlüğünden feragat ederek güvenliğini sağlamasıdır. Locke bir diğerr ifadesinde; “İnsanların Devletlerde birleşmelerini ve kendilerinin Yönetim altına koymalarını asıl ve ana amacı, Mülkiyetlerinin korunmasıdır (LOCKE, 2019).”

İnsan eylemlerinden, korkularından ya da sahip olduğu davranışlarından dolayı, sadece kendi hayatından değil, aynı zaman da diğerrlerinin hayatından, korkularından ve eylemlerinden de sorumludur. İnsana yüklenen sorumluluklar kendisinin ve de diğerrinin hayatının, mülkiyetinin korunması için ihtiyaç duyduğu amaca gitmesidir. “Aristoteles’e göre politikanın amacı “insani iyi”dir... (BAUDART, Aristoteles, 2018).” Aristoteles’inde ifade ettiği gibi; insan için iyi olan şey devlet içinde iyidir. Aynı şekilde insanın iyiliğine odaklanan bir diğerr açıklama da Foucault’tan gelmektedir. Ona göre; “İnsan kötüdür, insan fenadır, kötü düşüncelere, kötü eğilimlere vb. sahiptir. Disiplin mekânın içerisinde bu gerçekliğin tamamlayıcısı olarak buyruklar ve zorunluluklar oluşturacaktır– bunlarda gerçeklik her ne ise o olduğu ölçüde, ısrarlı ve baş edilmesi zor olduğu ölçüde yapay ve zorlayıcıdır (FOUCAULT, Güvenlik, Toprak, Nüfus Colleege de France Dersleri 1977-1978, 2019 Mayıs).” İnsanın disipline edilerek, toplumsal düzenin inşa edilmesinde katkı sağlayacağı düşüncesini ortaya koymaktadır. Sakatlıkları olan kişilere karşı geliştirilen düşüncelerde, aile, okul ve toplumsal eğitimlerin, pozitif düşüncelerle değerlendirilerek, ele alınmasını sağlamak toplumsal düzenin içinde yer almasını sağlayacaktır.

1.2. Toplumsal Düzen

Toplumsal düzen siyasal düzenin, siyasal düzende toplumsal düzenin sağlanmasında birbiriyle bağlantılıdır. Toplumsal düzenin sağlanması, toplumla bütünleşen insanın en temel gayelerinden biridir. İnsanın gereksinimleri arasında olan güvenlik, korunma, beslenme ve barınma gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması açısından önemlidir.

Antik Yunan'dan bu yana yer alan bu siyasal-toplumsal düzen düşünceleri, İbn Haldun'un "Ümran İlmi" adını verdiği şey, insanın toplumsal varlık olduğu, toplumsal bir hayatta var olmasının zorunlu olduğu, toplumsal organizmalar içerisinde sosyalleşmesi gibi birçok beşerî ilimleri içerir. İbn Haldun, Umran ilmini, insan ve toplum kavramını ilkeler halinde açıklamıştır "Birincisi, "insanların toplu halde yaşamalarının zorunlu oluşudur". İkinci ilke, yeryüzünün su, kara parçası ve yüzey şartlarıyla nüfus dağılımı arasındaki ilişkidir. Üçüncü ilke, iklim ve hava şartlarının itidali ile insanların doğal mizacı arasında bir ilişki bulunduğu. Dördüncü ilke, hava şartlarının toplumsal alışkanlıkların oluşmasına tesir ettiğidir. Beşinci ilke, fakirlik ve zenginliğin insanların bedensel ve ahlâki özelliklerini etkilediğidir. Altıncı ilke ise metafizik alana dair bilginin insanların doğuştan getirdiği özelliklerin bir tür riyazetle işlevselleştirilmesi/işlenmesi neticesinde elde ettiği ve bu bilgilere ulaştıran özellik ve yeteneklerin bütün insanlarda bulunmadığıdır (TÜRKER, 2009)." İnsan öznesinin, toplumsal olma düşüncesi farklı kültürlerde, "Toplum, kurumları meydana getiren mükerrer pratiklerin bir bileşimi olarak anlaşılabilir... (ELLİEOTT, 2017)." farklı tanımlarla ifade edilmiş olsa da bütün olarak aynı şekilde ilerlemeyi hedeflemektedir.

Toplumsal düzenin inşa edilmesini en geniş perspektifte belki de en iyi şekilde izah eden bir diğer kavram ise İbn Haldun'un asabiyet olarak adlandırdığı şeydir. İbn Haldun'a göre asabiyet; "içerisinde dayanışma, güven, özgüven, aidiyet, güç, meşruiyet, şeref, cesaret ve metanet, özgürlük, güzel ahlak gibi siyasi açıdan son derece önemli pek ve unsurun bir araya geldiği bir dinamiktir (KAYAPINAR, 2009)." şeklinde ifade edilmektedir.

İnsan öznesinin, toplum düzenini sağlamak ve tabiiyetini inşa etmek üzere ortaya koyduğu dinamik değerler; insan öznesine, sosyalleşme ya da toplumsallaşma kabiliyetlerini, geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. "İbn Haldun'a göre toplum gelişigüzel

bir varlık değildir. O, insan toplumunun kültürel, askeri, iktisadi, siyasi ve dini alanlarını birbirine bağlı olarak algılamıştır. Bu alanlar birbirlerine bağılıdır ve birbirlerinden ayrılamazlar... (YASLIÇİMEN, 2009)”

Toplumsal düzen, insanların yaşamlarını idame ettirmeleri için gerekli olan üretim ilişkilerinin birbirleriyle etkileşimi sonucu üst yapı olan yönetim erkiyle karşılıklı bağımlılıklarını organize eden, uyumla hale gelmesini sağlayan bütün olarak tarif edilebilir. İbn Haldun’dan örneklerle gösterilmeye çalışılan şey, toplumsal düzenin kanun, kural, ahlak, din ve gelenek-görenek gibi toplumsal örüntülerin, toplumsal düzeni inşa etmeye gerekli olan ipuçları olarak ortaya çıkmaktadır. İnsanın ilk kertede bencil-çıkarıcı bir varlık olması, onun genellikle duygularına, tutkularına hapsolarak kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesi, toplumsalın diğer fertlerine karşı düşmanca tavırlar sergilemesi gibi davranışsal kalıpların ortaya çıkması sonucunda, toplumsal düzeni inşa edecek kurallar bütününe ihtiyaç duyulmuştur. Buradan hareketle toplumsal düzenin, kurallar bütününe ve kuralların uygulanmasını sağlayan yaptırım gücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Devlet, din, ahlaki kurallar gibi yaptırım gücü olan kurumlar inşa edilmiştir. Toplumsal olma düşüncesi, insan öznesinin “iyi-kötü” karakterize özelliklerini, kendi çıkarlarını gözeterek ortaya koymasında aranmaktadır. Aristoteles’in “insani iyi” ile ifade ettiği noktanın siyasal-toplumsal düzenin karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır. “Kötülük, insanın kökünde bulunan bir eğilim değilse eğer, sadece ortamın baskısından kaynaklanabilir[...] İyilik ise, tersine, bireyin kendisindeki mevcut karakterini korumasıdır... (JULLİEN, 2018).” Kötülüğün ve iyiliğin ise insan öznesinin, davranışsal özellikleri olduğunun bilinmesi gerekmektedir.

İbn Haldun’un;

“Asabiyeti doğuran temel amil, tek kelime ile mahrumiyettir. Diğer insanları yardımı ve desteği olmaksızın bâdiyede (yani dışarıda) yaşamak, neredeyse mümkün değildir. Dolayısıyla bâdiye hayatı, “bir arada yaşama, yekdiğerini savunma, uzun süren mümarese, birlikte yetişme ve süt emme durumunu meydana getirdiği rabıta ile hayat ve mematla ilgili olanlara sair halleri” beraberinde getirir ki hususlar neticede asabiyeti doğurur (KAYAPINAR, 2009).”

“Bâdiye de insanlar hayatlarının neredeyse her alanda birbirlerine ihtiyaç duyarlar. Birlikte çalışmak, canlarını ve mallarını birlikte muhafaza etmek zorunlulukları vardır. Yaşam alanları, hadarettekinin aksine, iç içe geçmiştir (KAYAPINAR, 2009).”

“... ‘‘Hadariler, çeşit çeşit haz ve zevklerle, refahın getirdiği âdet ve itiyatlarla, dünyaya ve maddi menfaatlerine dünyevi şehvetleri ve arzuları üzerinde ısrarla durmakta sık sık karşılaştıkları için, birçok huy ve şerle nefisleri kirlenmiştir (KAYAPINAR, 2009).’’ ortaya koyduğu ‘‘Hadaret’’ ve ‘‘Badiye’’ karşılaştırması, insan öznenin, kendisinde olmayan şeye ya da ihtiyaç duymadığı şeyi, ihtiyaç duyan için ne anlama geldiğini, anlamamasının nedeni olarak değerlendirilmelidir.

Öyle ki; sakatlıkları olan kişilere karşı, üretilen negatif toplumsal-davranışsal kalıplar, insan öznesinin, kötülük-iyilik karakteristik özelliklerinden trediğinin altı çizilmelidir. İnsan öznesi, kendinden olmayanı, toplumsalın dışına iteklemesi. Onun yaşamsal deneyimlerinden, ıstırap halinden bihaber olması: Kendinin toplumsallaşma ve toplumda özne olma uğruna türettiği bir mücadele olmaksızın, karşısındaki mücadelenin neye işaret ettiğini anlamakta zorluk çektiği düşünülmelidir. Aksi halde sahip olduğu şeyin bilinçsizlikten değil de saf kötülükten türediği anlamı çıkacaktır.

Toplumsal öğretilerin, toplumsal düşüncenin, temel argümanları incelendiğinde, onu, ynlendiren ve besleyen bir diğer gücün dinsel örgütlenmeler ya da dinsel g olarak toplumda yer eden davranış biçimleri olduğu görülmektedir. Dinsel etkinlikler, toplumsallaşan insana, sahip olduğu davranışların kazandırılmasında yardımcı olan argüman olmuştur. Antik dönemden bu yana, ortaya çıkan toplumsal davranışlarla, günümüz dünyasında var olan davranışlar arasındaki örüntünün benzerliği burada görülmektedir. Burada hatırlanması gereken kavram; toplumsal düşüncedir, bir örgütlenmenin ya da bir kitlenin ihtiyaçlarından kaynaklanır ve beslenir.

Toplumsal düşünceler, toplumsal hayatta aktif rol alarak işlevselliğini kurar ve kendinden sonrasına aktarımını gerçekleştireceği kültür ya da davranış biçimlerinin sonsuzluğunu sağlar. Toplumsal düşüncedeki egemen örgüt, kitle ya da gruplar, dil, din, siyasal yapılanma, ekonomik iş birliği gibi birçok örüntüler oluşturur ve toplumsalın gelişimini, sonsuzluğunu temin ederler, bir sonraki nesillere devrederler Normal olarak addedilen diğerlerinin, dışlama pratikleriyle ürettiği şey, sakatlıkları olan kişilerin, nesnelleştirilmesine sebebiyet vermektedir. İfadeye göre; ‘‘İnsan, soğuk erdemin rasyonel savunucularının yontmak istedikleri, ölümcül bir sıkıntı veren ‘‘mermer heykel’’ değildir. Onun bir bedeni vardır, arzuları vardır, engellenmesine değil gelişmesine katkıda bulunulması gereken... (BAUDART, Rönesans, 2017).’’ keskinliğin, sonsuz kere devredilerek gelecek

nesillere aktarım yapılmasının imkânı olmadığıdır. İnsanın davranışsal olarak yaşam süren ve yaşamaya devam eden bir özne olduğunu ortaya koymaktadır.

İnsan; hangi açıdan değerlendirilirse değerlendirilsin, varlık bulduğu ilk kertede ne olmuşsa, o konumuna ait olduğu halini, geliştirerek sürdürür olduğu ifade edilmektedir. İnsan, her zaman iyilikte bulunması, ahlaki varlık olması, erdem sahibi olması gibi öğretilerle kutsanmış olmasına rağmen, kötülük ve bencillik halini hiçbir zaman terk etmemiştir. Ve çoğu zaman da bu sahip olduğu kötülük-bencillik, yegâne amacı haline gelmiştir. Doğal hak- tabii hak gibi birçok hak içeren, yorumlardan toplumsal düşünceden çıkartılmaktadır. Öyle ki toplumsalın, sakatlığı olan kişilere karşı geliştirdiği kalıplaşmış olumsuz davranışlara siper olma görevini tam olarak burada ortaya koymaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

YETİ YİTİMİ ve SAKATLIK

Fiziksel-zihinsel yeti yitimi veya sakatlık, insan öznesinin, ilk oluşumundan bu yana insanla beraber ilerleyen bir kavramdır. Hatta sadece insanlarda ortaya çıkan ve onların yaşamlarını diğerlerine göre daha zor bir şekilde, inşa etmelerine sebep olan bir şey değildir. Aynı zamanda hayvanlarda da bu tarz durumlar olabilmektedir. “Berkson bu konuda...; “Maymun ve maymunumsu gruplarda, ağaçlardan düşmüş ya da yırtıcı hayvanlar tarafından bireylerde olur. Aldıkları yaralarla sakatlanmaları, yiyecek aramaya ya da yırtıcı hayvanlardan kaçmalarına engel olmadığında doğal hayvan gruplarında varlıklarını sürdürebilirler (BRADDOCK, 2011)”.

Fiziksel-zihinsel yeti yitimi veya sakatlık, doğum öncesi ya da doğumla birlikte ortaya çıkabilir olmakla beraber, insan davranışlarının bir tezahürü olarak ta ortaya çıkabilmektedir. Doğal afetlerle ya da salgın hastalıklar sonucunda da insan ya da hayvan, fiziksel-zihinsel yeti yitimi veya sakatlıkları olan canlılar olabilmektedir.

Modern öncesi toplumlarda, insanların zorlu yaşam koşullarının yanı sıra toplumsal içinde yer eden sapkın düşüncelerin varlığı da hayatı daha karmaşık ve zor hale getirmekteydi. “Antik Yunan ve Roma’da Batı’nın yeti yitimi mefhumlarına göre kalıtsal sakatlıkları olan insanların tanrıların gazabını bedenleştirdiğine ve öldürülmeleri gerektiğine inanıyorlardı... (BRADDOCK, 2011).” Modern toplumlarda bu sapkın düşünceler, gelişim göstererek ilerlediğini söylemek gerekir. Modern öncesi toplumlarda ya da Ortaçağın karanlık zamanlarında, sakatlıkları olan kişilerin, yaşamları üzerine inşa edilen inanç ve düşünceler, kuşaktan kuşağa aktarım yoluyla gelişmiştir. 19. Yy başlarında Batı’nın birçok ülkesinde “öjenik-ari ırk vb.” düşüncelerle toplumsalın dışına itilen, insan öznelerinin göz önünden kaldırılması, temizlenmesi ya da yok edilmesi için toplumsal destek sağlayabilecek, söylem ve davranışlar üreterek, toplumsal destek aramışlardır.

Fiziksel-zihinsel yeti yitimi veya sakatlık, İngiltere’de akademik alanda disiplin olarak ortaya çıkışı, İngiliz akademisyen Oliver’in “Sosyal Model” tarifini ortaya koymasıyla olmuştur. “Sakatlığı, yeti yitimleri olan kişilerin faaliyetlerini toplumsal engeller dikerek sınırlayan toplumsal düzenlemelerin sonucu olarak gören sosyal model düşüncesi, İngiltere’de

sakatlık çalışmalarının ana motifi olmuştur (THOMAS, 2011).” Kavramsal olarak geliştirilen “sosyal model” ilk başlarda kapitalist düzenin dayattığı materyalist yaklaşımla ete kemiğe büründü. Sakatlıkları olan kişiler,e, toplumsal hayattan, toplumsal olarak üretilmiş faaliyet kısıtlamalarından ve kökeninin, kapitalist üretim sisteminin ortaya çıkmasında dayatılan damgalanma, dışlanma, etiketlenme gibi başlıkları altında saklı olduğu düşünülmektedir.

Sakatlıkları olan kişiler, arasındaki “farklılıkları” anlama veya anlamlandırma gayretleri de bu tarz çalışmaların “Sakatlık Çalışmalarının” konusu olmuştur. Bu yönelim, farklılıkları, sakatlıkları olan kişilerin, kategorize edilmelerini, deneyimlenmiş davranışların ortaya çıkmasına öncülük ederek, farklılıkların daha iyi anlaşılır olmasına yardımcı olacaktır inancı taşımaktadır. Burada ifade edilmesi gereken en temel argüman; bütün bu farklılıkları olan sakatlıkları olan kişilerin, en az toplumun diğerleri kadar var olduklarının bilinmesi gerçeğinin isimlendirmesidir.

Fiziksel-zihinsel yeti yitimi veya sakatlıklar, insan hayatına eklenmiş olduğunu ve insan hayatının her kertesinde ortaya çıkabilecek olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Modern yaşamın ürettiği kent, insan davranışları, kişileri belirli davranış kalıplarına hapsedmekle birlikte onların, yaşamsal alanlarında, sürekli bir tehlike üreten aygıt olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Kent yaşamı; üretim alanında yaşanan kazalar, ulaşımda ortaya çıkan kazalar, kalabalıklaşan toplumda kendiliğinin içinde psikolojik baskı altına hapsedilen, insan tarafından ortaya konan kazalar (silahla yaralama) vb. Yapılan değerlendirmeler sonucunda, normal olarak addedilen diğerlerinin de yaşama katıldıkları günden bir sonraki kerteye ulaşacakları zaman dilimine kadar, toplumsal tarafından dışlanan sakatlıkları olan kişiler,le, ortak kaderi paylaşabilir olduğunun bilinmesini gerektirmektedir.

2.1. Toplumsal Süreci

“Hunt’a göre, “engellilik sorunu yalnızca işlev kaybıyla ve bu durumun bireyler olarak üzerimizdeki etkisiyle sınırlı değildir; daha da önemlisi ‘normal’ insanlarla kurduğumuz ilişkilerimiz üzerinde de etkili olmaktadır (GİDDENS, 2013).” “Fiziksel-zihinsel yeti yitimi veya sakatlıkları olan kişi” tanımını; Carol Thomas “günlük dilde, yeti yitimleri olan insanları sakat diye nitelendirmek, bedensel ya da zihinsel açıdan “anormal” ölçüde “eksikliği” ya da “yetersizliği” olduğundan “normal” faaliyetlere katılamayan insan grubuna mensup olduklarını” ifade eder (THOMAS, 2011).

“Bataille “insanlığın kolektif varoluşunun doğası... (RİCHARDSON, 2017).” Toplumun, toplumsal olma gereğini, sakatlıkları olan kişiler,e karşı toplumsal varlık olma yolunda; yaşamı nasıl inşa etmesi ve bir arada nasıl bir yaşam kurması gerektiğini öğretmesi gerekir.

Toplum tarafından üretilen engelleyici bariyerler, sakatlıkları olan kişiler,le iletişimi kesintiye uğratmaktadır. Bu iletişimsizlik sonucu, yabancılaşmış bir kitleye sahip bir grup-öbek elde edilmektedir. “Toplumsalla ilişkimiz dünyayla ilişkimize benzer; açık bir algı veya yargıdan çok daha köklüdür... (CROSSLEY, 2017).” İnsanın toplumsalla ilişkisi, öğretilmiş kalıplar sonucu ortaya konan bir nesne olmaktan çok genetik bir aktarımın sonucudur. İnsanın; kaçınılmaz bir etkileşim alanında yaşayan, kişiye dair duyduğu saygıyı, sakatlıkları olan kişiler,le de “Durkheim'ın kuramına göre bireye yönelik saygı, modern toplumun toplumsal birliğinin temelidir (BRANAMAN, 2017).” paylaşması ve onları, örüntünün doğal parçası olduğunu kavraması, toplumsal birliğin gelişmesini sağlayacaktır. Genetik aktarım, insan öznesine yaşamsal deneyimleri sağlarken, öğretilmiş kalıplar, davranış şekillerinin ürünü olarak ortaya çıkmaktadır.

Toplumsal düşünce, ürettiği pratik değerler üzerinden sakatlıkları olan kişiler,e karşı, egemen olan şey; onlar, tedavi edilebilir, kusursuzlaştırılabilir olduklarına inanılan bir tanımla yaklaşmayı tercih ettiği görülmektedir. İnanç ve değerler grubunun ise, bu toplumsal düşünce sürecinde ortaya koyduğu şey, sakatlıkları olan kişilerin, bakıma ve yardıma muhtaç kişiler olarak addedilmesi gerektirdiğini aşılamaaktadır. “...toplumda

sakatlığı tanımlayan hegemonya, organik bireycilik ideolojisi, tıbbi müdahalenin temelinde yatan keyfi tıbbileşme ideolojileri ve birçok toplumsal politikanın temelinde yatan kişisel trajedi kuramı tarafından oluşturulur (OLİVER M. , 2011).”

Toplum bilimleri tarafından ortaya konan birçok çalışmada hastalık, fiziksel-zihinsel yeti yitimi veya sakatlık, toplumsal eşitsizlik gibi kavramlar arasında yakın ilişkiler kurulmaktadır. Ortaya konulan bu yakın ilişkilerde, insan yaşamına ilişkin değerlendirilmeler yapılmaktadır. Kişilerin, gelirlerine göre yapılan değerlendirmelerde insanın yaşam sürelerini etkilediği ortaya konulmaktadır. Gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerdeki, insanın ortalama yaşam sürelerinin, geri kalmış ülkelere nazaran daha uzun olduğunu söylenmektedir. Bununla birlikte; geri kalmış ülkelerde yaşayan insanların birçok sorunla ve yoksullukla da yaşamak zorunda kaldıkları söylenmektedir. Yoksulluk; temel insani gereksinimlerini karşılayamamayı ifade eder. Gereksinimlerini karşılayamayan yoksul insanın, sağlıklı bir ömür sürmesi mümkün olmamaktadır. Buradan hareketle sakatlıkları olan kişiler, toplumun, dışlanmaya tabi kılınan kesimi olduğundan hemen her toplumda gelişmiş ya da geri kalmış olsun, normal addedilenlerle kıyaslandığında genel olarak daha yoksul bir hayat sürmekte olduklarının, gerçeğinin altı çizilmelidir.

Sakatlıkları olan kişiler, hakkındaki çalışmalar, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında “ABD sakat hareketinin bir diğer kilit özelliği kökeninde Vietnam Savaşından dönen genç erkek sakat gazilerin bulunmasıdır (SHAKESPEARE T. W., 2011).” ve bu durumun hız kanadığı görülmektedir. Avrupa’da da o dönemlerde salgın olan (Polio) çocuk felci, ortaya çıkan bu hak arama örgütlenmelerinin dinamiği olmuştur. Sakatlık kuramı üzerine geliştirilen modellemeler ele alındığında, sakatlıkları olan kişiler, İngiltere ve ABD gibi ekonomik, sosyal gelişmişlik bakımından gelişmiş olan ülkelerde ilk olarak “tıbbi” değerlendirmelere tabii kılındıkları görülmüştür.

Batı kültürünün tıbbi biyo-medikal modeli, hastalığı nesnel tanımla ve bedenin hastalığının bilimsel tedaviyle iyileştirilebileceği inancı üzerine kurulmuştur. Tıbbi biyo-medikal model, modern toplumların inşa edilmesiyle ortaya çıkmıştır. Modern toplum; insan popülasyonunun boyutları, işlevsellikleri ve dinamikleriyle, sağlık alanında tıbbi biyo-medikal modeli benimsemelerine etki etmiştir.

Sakatlıkları olan kişilerin, yaşadıkları problemlerin bireysellik nezdinde değerlendirildiği bir diğer model ise -Bireysel Engellilik Modeli- kişilerin var olan sakatlıkları sebebiyle

yaşadıkları sınırlanmaların, “Tıbbi model sakatlığı münhasıran tekil bedenlere yerleştirir ve hastayı rahatsız ya da kusurlu diye yalıtarak bu bedenleri belli bir tedaviyle iyileştirmeye çalışır (SIEBERS, 2011).” sakatlıkları olan kişilerin, yaşamış oldukları sorunların asıl kaynağı olduğu kabulü üzerine kuruludur. Bireysel engellilik modelin de bedensel farklılıkları bir noktaya kadar işlevsel bozukluk olarak addedilir. İşlevsel bozukluklar sonucunda bedenin ya da fiziksel-zihinsel yeti yitimi veya sakatlıkları olan bedenin içine hapsolan insan, etiketlenme, dışlanma gibi şeylere maruz kalabilmektedir.

Toplumsallığın ortaya koyduğu dışlanma karakterinin geliştirdiği model ise -Toplumsal Model- olarak adlandırılmaktadır. Toplumsal modelin argümanı ise sakatlıkları olan kişilerin, yaşadıkları problemler kendiliğinden değil, toplumsalın onların önüne ördüğü bariyerlerden kaynaklanmakta olduğu üzerine kuruludur. “Sakatlık bedensel patolojinin değil, toplumsal düzenin bir sonucuydu: kelimenin doğrudan anlamıyla toplumsal dokunun parçası haline gelmiş olan sistematik dışlama modelleri tarafından toplumsal olarak üretiliyordu (HUGHES, 2011).”

Sakatlıkları olan kişilerin, toplumla kaynaşma çabalarının toplumsal tarafından üretilen ‘önyargı, dışlanma, kurumlara kapatılma vb.’ statik zihniyetlerden kaynakladığını ifade etmektedirler. Toplum ve sakatlıkları olan kişilerle, kurulacak iletişim; toplumun diğerleri “normal” olarak addedilen kişilerle, yaşama katılım, siyasal bütünlük kurma, sosyalleşme veyahut sosyal hayata karışma eylemleri açısından hayati önem arz etmektedir. İletişimi sağlamak, bugüne kadar yapılmış olan akademik, siyasal, toplumsal ve sosyal çalışmaları irdelemek elde edilen verileri analiz etmek, çıkartılacak sonuçların, ilgili kanallar aracılığıyla, toplumun, sakatlıkları olan kişilerle entegrasyonunu sağlamak, problemin ortaya konması açısından önemli olacaktır. İletişimin, kurulmasına öncülük edecek olan şey ise doğru adlandırma olacaktır. Doğru adlandırma; “Nietzsche’nin de bize öğrettiği gibi, bir şeyi adlandırmak onun özünü belirlemektir (HUGHES, 2011).” sakatlığı olan kişilerin, yaşanmış deneyimleri ve ıstıraplarını içeren, terim ya da kavramlarla mümkün olacaktır. Terimler, kavramlar içerdiği anlam itibarıyla; arzu, istek ve tutkuların, doğru şekilde iletimini sağlayacak ve iletişimin sağlıklı şekilde ilerlemesine öncülük edecektir.

2.1.1. Geleneksel Model

Oliver’a göre; “Bireyin aileye, topluma, gruba katkısı emek üzerindendi. Kapitalizm de ise sakatlık artık bireysel patoloji haline gelmiştir. Aydınlanmacı tıbbileştirme kuramı, tıbbileştirmenin hem bilimin yükseldiğinin hem de insancıl fikirlerin ilerleyişinin bir sonucu olduğunu savunur” (OLİVER M. , 2011). Geleneksel model, tarihsel süreci, değişimlere kapalı yaklaşımlarla ele aldığı gözlemlenmektedir. Ona göre, sakatlıkları olan kişilerin, feodal dönemde aile içerisindeki konumu, hane halkıyla birlikte ortaya koyduğu emeğin karşılığıydı. Bu karşılıklı kaynaşmayı bozan şey ‘kapitalizmin’ ortaya çıkmasıyla, hane halkı üzerinde yük veya sorun haline gelen kişiler olarak ya kurumlara kapatıldı ya da kurumlar inşa edilerek toplumsal olandan uzaklaştırıldı. Aydınlanma döneminde, yaşadıkları şey ise yaşamsal deneyimlerini ve ıstırap hallerini, “Deliliğin” bireysel bir patoloji, olumsuz bir olgu, çare bulunması gereken bir kusur olduğu fikri... (OLİVER M. , 2011).” bireyselleştirilerek ele alma eğilimi gösterildi ve tıp alanına terk edilerek, normalleştirme çerçevesi diye adlandırılan şeye hapsedildiler.

Sakatlıkları olan kişiler, için toplumsal dinamiklerin ortaya koydukları şey, onları; acınma, tikslenme, merhamete muhtaç kılınma ya da tıbbi olarak değerlendirilmesi gerektirdiğinin görülmesidir. Kapitalist toplumunun onlara karşı ürettiği şey; “Toplumun bireyler üzerindeki denetimi sadece bilinç ve ideoloji ile değil, beden ve bedenle de sağlanıyor. Kapitalist toplum için, her şeyden önce biyopolitika önemliydi: biyolojik, somatik, bedensel olan... Beden biyopolitik bir realitedir; tıp, biyopolitik bir stratejidir (PALLOTTA, 2020).” Üretimin makineleşmesine ve bedenin işlevselliğine odaklanan, bu sayede ortaya konan irade onları, diğerlerinin, toplumsalla olan ilişkilerinden farklı yargılamaktadır. Onların, üretim işlevini, fiziksel-zihinsel yoksunluklarının yol açtığı, sisteme dahil olmamaları nedeniyle, toplumsalla olan kaynaşma süreçleri hep kesintiye uğramış olduğu görülmektedir. “Foucault Marx’ın Kapital’deki analizi... “bireylerin mümkün olan kullanılabilirliklerini azamiye çıkarmak”, “bu bireysel emek güçlerinin çokluğu sayesinde üretilen gücün, tekil güçlerin toplamına en azından eşit, mümkünse ondan fazla olmasını sağlamak (LAVAL, 2020).” Geleneksel modele fikir sağlayan ana kaynak, üretimin, insan öznesinin sahip olduğu konuma, toplumsalla bütünleşmesine ve toplumsal olanın dışında

kalan yek diğer bütün grup-öbeklerin başkalaştırılmasına sebep olmakta olduğu tahayyül edilmektedir. Geleneksel olan şey, tavırların yansıması olarak da değerlendirilebilir. Öyle ki insan öznesinin, bir sonraki nesillere aktardığı, kültür ve davranışların, değişime kapalı olması ya da değişime direnmesi, öğretilmiş olanın sorgulanmadan kabul görmesine dayanmaktadır. Geleneksel modelin, tıbbi-biyo medikal modelle ve sosyal modelle ortak payda da buluştukları birçok noktanın, bu aktarımı gerçekleştirilen kültür ve davranışların değişime direnç göstermesi ya da değişimi reddetmesinden kaynaklanmaktadır.

İnsan öznesinin, varlığının ilk inşasıyla toplumsal olana duyduğu ihtiyacından ötürü, sonsuzluk tanımladığı toplumsalın; öğretilmiş değerleri yeniden üretme kapasitesi olmakla beraber, öncüllükleri genellikle günün değerlerinden etkilenen davranışlar olmuştur. Birlikteliğinin veya birlikte olmak zorundalığının, insan öznesine yaşattığı deneyimleri yeniden üretme eylemine girişmemişlerdir. Örneğin; konuşmak, iletişimi sağlayan bir araç olarak kabul edildiğinde, konuşmayı (alfabetik iletişim-işaret dili olmaksızın) sessel titreşimlerinden başka değerlendirme yapmaya ihtiyacı olmamıştır, konuşamayan insanları ya masum bebek olarak değerlendirilmiş ya da yaratıcının gazabına uğramış kişi olarak addetmiştir.

Normal olarak addedilen diğerleriyle, sakatlıkları olan kişilerin, ortak bir şeyin paydaşları olması, paylaşılan şeyin ‘yaşam’ olması, onlara gerçekliklerinin, keşfedilmesi gereken şey olarak anlatılması gerekmektedir. “Rorty’ye göre bir konumun geçerliliğine duyulan inanç veya bir perspektifin meşrulaştırılması, farklı görüş açıları ve perspektiflerden ileri sürülen argümanlara tâbidir... (TURNER, 2017).” İnsan öznesinin farklılıkları, toplumdan topluma değişiklik göstermesine karşın, gelenekselleşen tavır; negatif değerler, nesilden nesile aktarılmakta olduğundan, bu durumun sabit kalması, aynalara yansıyan şey gibi; toplumsala yansıyanın, pozitif düşüncelerle yer değiştirilerek, gelenekselleştirilmesine ve gelecek nesillerde pozitif değerler üretilmesine fırsat vererek, ilerleme kaydetmesine imkân tanıyacaktır. Şeyler “eğitim, sağlık, çalışma hayatına katılma, toplumsallaşma, aile kurma, toplumsal hayatına dahil olma vb.” değerlerin, yoksunluğu olarak da ifade edilebilir.

Geleneksel model, sakatlıkları olan kişilerin, kurumlara kapatılma pratiklerinin kazanıldığı ve yaygınlaştırılarak, çeşitlendirilerek, tedavi edilebilir olduklarına inanılarak, grup-öbek halinde toplumsal olanın dışına çıkarıldığı dönemdir. Bu negatif pratikler, insan öznesinin; neredeyse modern dünyanın inşasına kadar olan süre boyunca

sürdürmesi, yapılan akademik çalışmalardan elde edilen verilerde de görülmektedir. Bu durum, günümüz dünyasında da gelenekselleşmiş davranış kalıplarına ilham kaynağı olmaktadır. Halen kurumlar, aktif olarak inşa edilmekte ve toplumsaldan sapma olarak ayrıştırılan, sakatlıkları olan kişiler,i; nesnelleştirilmiş insan olarak öteki yaşama srklenmektedirler.

2.1.2. Tıbbi Model (Biyo-Medikal)

Sakatlıkları olan kişilerin, kapitalist dönemde üretimden dışlanmaları sonucu, yoksunluklarının getirdiği sorunlarla yüz yüze bırakılmış olduğu, tarihsel aktarımın yansımından anlaşılabilmektedir. Sanayi Devrimi'nin getirdiği makineleşme ve toplulukların ulus olarak ortaya çıkmasından sonra yoksunlukları (köleler, köylüler ve sakatlıkları olan kişiler,) toplumsal ve yönetim erki tarafından, sağlık politikaları öne sürülerek, sorunsallaştırılmışlardır. Toplumsal içinde yaşayan insan nüfusu, kapitalizmle birlikte, yönetim erki için hem servet birikimi açısından hem de ulus olma yolunda dinamik güç olarak ortaya çıkmasından dolayı, bu insan popülasyonunun davranışlarının takip edilmesi, belli bir düzene tabi kılınması zorunluluk ihtiyacı doğurmuştur. Devlet, kendine tâbi olan insan popülasyonlarının; yaşam sürelerine, sağlık koşullarına, vücut işlevselliklerine karşı değer addetmeye başlamıştır. Çünkü insan popülasyonlarının sağladığı gücü, sürekli kılarak elde edeceği şeye odaklanmıştı. İnsan gücünün sağlıklı, dinç ve işlevsel olması, Devletin; üretim, imar, büyüme kapasitesi ve askeri gücünün ortaya çıkmasına sebep olmaktaydı. Bu da insan popülasyonunun, sağlıklı olmasına bağlıydı. “Foucault’nun... Orada, doğmakta olan ekonomi-politiği bir “idare bilimi”nin ortaya çıkışına bağlayan oldukça işlevsel ifadelerle rastlanıyor; bu “bilimin” sayma ve kaydetme teknikleri de üretici bedenlerin disiplin alınmasıyla bağlantı içinde ve bu da” doğumlar ve ölüm oranları, sağlık düzeyi, yaşam beklentisi, uzun ömür ve bunları değiştirebilen tüm koşullar [üstüne] bir sürü müdahale ve düzenleyici kontrolle” yapılıyor (BLANC, 2020).”Devletin; denetim, gözetim ve yaptırım tekelinin olması ona, insan nüfusu üzerinde tahakküm kurmasına etkinlik sağlıyor, bu etkinlik sonucu devlet, insan nüfusunun sağlığına olan yatırımları kendi ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirmeye önem veriyordu.

Makineleşmenin getirdiği dayatmalar, sakatlıkları olan kişiler,i, hane ortamında dahil oldukları ve ellerinden geldiğince ortaya koydukları emek kapasitesinin üstüne çıktığından, onları, yeni düzende biyo-medikalın ürettiği normalleştirme kavramına terk ettiği görülmektedir. Devletin sahip olma arzusuyla ortaya koyduğu irade, kapitalizmin ürünü olan makineleşmenin sakatlıkları olan kişiler,i, “Fabrika çalışmasının hızı, dayatılan disiplin, zaman çizelgeleri ve üretim normları, tüm bunlar birçok özürlü insanı sürece dahil eden

daha yavaş, kişinin daha çok kendi belirlediği daha esnek çalışma yöntemlerinden uzaklaşan son derece aleyhte değişikliklerdi (OLİVER M, 2011).” toplumsala ve sisteme dahil olma süreçlerini sekteye uğrattığı, Oliver’in ifadesinden de anlaşılmaktadır.

Devletin sahip olduğu tekel, onların bedensel- zihinsel işlevselliklerinin; “İnsan bedenlerini ve düşüncelerini şekillendiren aman vermez, korkunç otorite “kamuoyu”, moda, “ortak rıza”, “uzman görüşü” ve hatta sağduyu -özel olarak hiç kimseye ait olmayan, ... (BAUMAN Z. , 2014).” biyo-medikal model içerisindeki konumu belirler. Kendilerine ait olmayan bir alt kimlik ya da yokluklarını resmileştiren bir kavram üretir.

Tıbbi-Biyo-Medikal model; sakatlıkları olan kişilerin, sahip oldukları yoksunluklarını tıbbi terimlere dayandırarak, hastalıkları olan şeyler üretir. Ürettiği şeyler için tıbbi tanı ve tedavi koşullarını öne sürerek kişilerin bedenleri üzerinde tahakküm kurar. Modele göre; kişilerin yoksunlukları tarif ve yönlendirmelerle hastalıkları haline getirilerek, teşhis konulabilen bir olguya dönüştürülür. Dönüştürülen bu hastalıklar, tıp doktorları aracılığıyla tedavi edilebilir şeyler halini alır. Tedavi sonrası, üretilen ya da tedavi edilen, nesnelleştirilmiş bu beden, biyo-medikal modelin temsilcileri tarafından bakım ve rehabilitasyon yoluyla terbiye edilerek, sakatlıkları olan kişiler,le, toplumsal olanın bütünleşmesine aracılık etmeyi amaçlar.

Bu modelin temel argümanı, hekimlik mesleğinin, tahakküm sahibi olduğu, bedenlerin tanı, tedavi ve normalleştirilebilir olduklarına duyulan inançtır. Buradan yola alarak, sakatlıkları olan kişilerin, kusursuzlaştırma politikalarının temel öznesi haline gelmelerine büyük katkı sağlamış olduğu bilinmektedir. Belki günümüz dünyasında, daha ahlaki ve etik değerler gözetilen bir model. Fakat tarihte; birçok örnekte olduğu gibi nesnelleştirilmiş kişilerin, yaşamları dahi hiçe sayılarak, sapkın bir normalleştirme inancına bağlılık duyduğu görülmüştür.

2.1.3. Sosyal Model

“Sosyal model: “Sakatlık bedensel patolojinin değil, toplumsal düzenin bir sonucuydu: kelimenin doğrudan anlamıyla toplumsal dokunun parçası haline gelmiş olan sistematik dışlama modelleri tarafından toplumsal olarak üretiliyordu (HUGHES, 2011).” Sosyal model, temel olarak sakatlıkları olan kişilerin, toplumsal olandan dışlanmasını içerir. Toplumsal tarafından üretilen; politik, kültürel ve mekânsal davranış biçimlerinin, hayata geçirilmesi sonucu, onların yoksunluklarının kaynağını, bireysel-patolojik olmaktan çıkartarak toplumsala mal etmektedir. “Sosyal model karşılaştıkları sorunların bireysel kusurlar değil, toplumsal baskının ve dışlanmanın sonucu olduğunu gösterir (SHAKESPEARE T. , 2011).

Sosyal model sakatlıkları olan kişilerin, kendilerine karşı, öz saygılarını kazanmaları, toplumsalın ürettiği negatif değerleri ortaya koymaları ve kendilerine pozitif anlamlar yüklenerek, yeniden üretilmelerini sağlamaları gerektiğini ifade eder. Bunun, toplumsal-davranışsal kalıplar değerlendirilmesine de önem atfetmektedir. Bir şeye negatif değer yüklemek, onun, sahip olduğu tek şeyin negatif bir değer olduğuna inandırmak ve yüklenilen amacın içerisine hapsedmek; o şeyin kendine olan inancını yitirmesine sebep olacaktır. Dış etkenin kendisine dayattığı bu davranış biçimini, yaşamının kesintisiz sahip olduğu tek örüntü olduğu inancına kapılacaktır. Bunun aksini gerçekleştirmek ancak pozitif bir tavır sergilemekle mümkün olacağından, o şeye bir değer verilmesi, ancak ait olduğu zümrenin gösterdiği tavırla mümkün olacaktır. “Sosyal model sakat kişilerin öz saygılarını geliştirme ve pozitif bir kolektif kimlik hissi inşa etme noktasında psikolojik olarak etkili olmuştur (SHAKESPEARE T. , 2011).”

Toplumsal olanla sakatlıkları olan kişiler, politik üretme araçlarında, ortak amaçlar yüklenerek; gerek toplumsalın içerisinde, insan çeşitliliğinin ortaya koyduğu enerjiyi gerek sakatlıkları olan kişilerin, toplumsal içerisinde kendine ait olan yaşamı, yaşar halde bulacağı ortamı inşa edecektir. Politik üretme, insan sağlığından, eğitiminden, yaşama katılımına kadar geniş bir yelpazeye uzanmaktadır, diğerlerinin herhangi bir ekstra efor harcamadan sahip olduğu değerler, sakatlıkları olan kişiler, açısından da ulaşılabilir bir siyasete oturtulduğunda, pozitif olarak gelenekselleşecek, bir argüman ortaya konacaktır.

Toplumsal dışlanmışlık, ayrımcılık, sakatlıkları olan kişiler,i, birden çok alanda mücadele etmelerine sebep olmaktadır. Öyle ki; bir şeye yüklenen negatif değer ile pozitif değer arasındaki farklılığın ortaya konması açısından bakıldığında, fiziksel- zihinsel yoksunlukları yanı sıra bir de toplumsal olanla mücadele etmek zorunda kalmanın verdiği ıstırap daha doğru anlaşılacaktır. Sosyal model; içerdiği genel anlamlar neticesinde, toplumsalın ortaya koyduğu enerjinin yansımadır. Sakatlıkları olan kişiler,, kültürel davranış modellerinin; öğretilmiş davranışlar olduğunu, tarihsel süreç içerisinde negatif değer olarak, gelecek olana nakşedildiğini, toplumsallaşamayan nesnenin süreksiz olarak yenilendiğinin sonucu olmaktadır. Toplumsal olanın davranışlarında, sakatlıkları olan kişilere karşı gösterilen şey, ilk davranış kalıbının ürettiği etkinlikle, süreksiz canlılığını korumaktadır. Öyle ki; acınma, merhamete muhtaç kılınma, tikslenme ve tanrı ya da doğa tarafından cezalandırılmış nesne olma gibi davranış kalıplarının, toplumsal olan bütün ikamelerde halen canlılığını korumaktadır.

Sosyal model; tüm bu davranış kalıplarının, bireysel-patolojik beden ya da kişiden dolayı süreksiz olmadığını ifade eder. Toplumsalın hafızasında, öğretilmiş alışkanlıklar (yeme-içme, uyuma vb.) sakatlıkları olan kişilere karşı üretilen negatif toplumsal-davranışsal kalıpların da kaynağı olduğunun anlaşılması gerekmektedir. Öyle ki; modern dünyanın mekânsal üretimlerinde, her türlü enerji ve pratikleştirecek maddelere ulaşmak daha kolay iken, halen toplumsal dışlama pratiklerine hizmet eden üretimler ortaya konmaktadır. Özgürlüklerinin; ulaşım ve barınma kabiliyetleri gibi toplumsalın, süreksiz canlılığına konu olan kısıtlamalar mevcut olduğu bilinmektedir. Örneğin, şehirler arası toplu ulaşım araçları (otobüs-tren) son model ve teknolojik olmalarına karşın büyük bir çoğunluğu özellikle kara araçları, fiziksel olarak sakatlıkları olan kişiler için halen yarımsız, özgürce kullanılabilir araçlar değildir.

Burada sakatlıkları olan kişilerin, yüzyıllar boyunca yaşadıkları toplumsal dışlanmalar kısaca anlatılmaya çalışılmaktadır. Sakatlıkları olan kişilerin; eğitim, çalışma olanağı, sosyalleşme, barınma, ulaşım, kültür ve sanat etkinliklerinde, önlerine konan, negatif toplumsal-davranışsal kalıplardan dolayı onları, yaşamlarını, kendi başlarına inşa etme noktasında yetersiz bırakmaktadır. Yoksunluklarının, bireysel-patolojik etkenlerden daha çok negatif toplumsal-davranışsal kalıpların, sakatlıkları olan kişiler, üzerine inşa ettiği dinamiklerden kaynaklandığını, açıklamaya çalışılmaktadır.

2.2. Toplumsal İnşası

Sakatlıkları olan kişilere karşı değerlendirmeler ve sakatlığın toplumsal inşası, İngiliz modeli, olarak adlandırılan ‘sosyal model’ ile benzerlikler gösterecektir. Sakatlığın toplumsal inşası, onların, yaşadıkları toplumlarda karşılaştıkları problemler ve toplumsalın, onlar üzerine inşa ettiği negatif toplumsal-davranışsal değerler anlatılmaya çalışılacaktır. Toplumun her kertesinde, varlıklarını sürdürebilme yolunda giriştikleri mücadeleler, incelenmeye çalışılacaktır. Sakatlıkları olan kişilerin, eğitim, sosyal yaşam, ekonomik faaliyetler gibi dinamik başlıklar altında incelemeler ortaya konmaya çalışılacaktır.

“Foucault, “insanların tarihleri boyunca kendilerini inşa etmeye, yani çoğul ve sonsuz bir özellikler dizisi halinde yapılanmaya hiç ara vermediklerini” ve sürecin asla sona ermeyeceğini belirtir (DARDOT, 2020).” Foucault’a ifadesine göre, sakatlıkları olan kişiler, açısından değerlendirildiğinde; sakatlıkları olan kişilerin, karşılaştıkları sorunların temelinde, toplumsalın hafızasında bulunan negatif toplumsal-davranışsal kalıpların, sonsuz kere üretilerek geleceğe devredilmesidir.

Antik dönemden bu yana insanlığın gelişimi üzerine yapılan çalışmalarda, sakatlıkları olan kişilerin, konumlandırıldığı yer, diğerlerinin ya da toplumsalın dışına iteklenen insan öbeği olarak görülmesidir. Üretim alanlarından arındırılmış, zorunlu olarak yoksullaştırılmış insan öbekleri olarak görülmektedir. Öyle ki, tarıma dayalı kapalı hane topluluklarında, kendilerine ait bir alan olmasına karşın, toplumsalla olan ilişkilerinde hep bir sınırlılıklar içerisine hapsedildikleri görülmektedir. Özellikle bu dönemin geliştirdiği davranışsal argüman ‘bireysellik’ insanların yaşamlarına sirayet eden davranışsal kalıpların negatif yönde değişmesine öncülük ettiğinin altı çizilmesi gerekmektedir. Argümanın ürettiği şey; sakatlıkları olan kişilerin, yaşamış oldukları durum, bireysel bir durumdur ve tedavi edilebilir bir konumadır, dolayısıyla toplumsalın gelişimi açısından bu kişilerin tedavi edilecek kurumlara kapatılması gerekmektedir. Bu anlayış özellikle feodal dönem sonrası ortaya çıkan kapitalist dönemin temel argümanı olduğu görülmektedir. Kapitalizmin ortaya çıkmasından, insan öznesinin topyekûn

makineleşen üretim alanlarına kaymasından sonra sakatlıkları olan kişiler, için toplumsalın dışına çıkarılma veya kurumlara kapatılma gibi etkinlikler daha hızlı bir şekilde yol aldığı görülmektedir. Aydınlanma dönemi, akıl-bilim kavramları sakatlıkları olan kişilerin, yaşamış oldukları şeyleri kişisel trajediler olarak adlandırmasıyla, toplumda yer eden egemen davranışsal kalıpların, siyasal ideolojiler ve kültürel davranışlar aracılığıyla ortaya koyduğu şey, kusursuzlaştırılmış beden üzerinden ilerlemekte ve “...İnsanlar ilk kez değişmez olduğu düşünülen doğal düzene müdahale edebileceklerini anladılar. Toplumun ve insanların kusursuzlaştırılabileceği inancı yaygınlaştı (BRADDOCK, 2011).” sakatlıkları olan kişileri, toplumun görünmez varlıkları haline dönmelerini sağlamıştır. İnsan bedeninin ve aklının sistematik olarak bireyselleştirmesi sonucunda, sakatlıkları olan kişilerin, kurumlara kapatılmasına ve tedavi edilebilir olduklarına; “Düşüncedeki bu devrim, körler, sağır ve zihinsel yeti kaybı olanlarda dahil sakatlıkları olan kişilere yönelik tedavileri geliştirme çabalarını yaygınlaştırdı... (BRADDOCK, 2011).” toplumsaldan dışlanmalarına sebep olmuştur.

“...sakat kişilerin dezavantajlı ya da marjinalleştirilmiş bir topluluk oldukları temel görüş vardır buna dair kanıtlar çok güçlüdür (SHAKESPEARE T. W., 2011).” Toplumsalın dışlama pratiklerini, tek bir noktadan hareketle gerçekleştirdiği şeklinde ifade etmek yetersiz olacaktır. Sakatlıkları olan kişilerin, toplumsal dışlanmalar; sosyo-ekonomik alandan dışlanma, buradaki şey; kişilerin yeter seviyede gelir elde edememesine sebep olacak olan, üretim alanlarından uzaklaştırılmasıdır. Bunun sonucunda hem hizmet hem de mal örüntülerinden dışlanma olarak ortaya çıkmaktadır. Bu tüketim alanlarından dışlanma olarak da yansımaktadır. Sakatlıkları olan kişilerin, istihdam edilmeme ya da eksik istihdam edilmesi gibi davranışsal sonuçlar, üretim alanından dışlanmanın, en açık ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dışlanmanın bir diğer boyutu, toplumsaldan dışlanma; kişilerin ekonomik özgürlüklerinin olmaması, insanın; barınma, eğitim, sağlık ve güvenlik kaynaklı toplumsallaşma gayretleriyle sakatlıkları olan kişilerin, barınma, eğitim, sağlık ve güvenlik gibi toplumsal dinamiklerin ürettiği etkinliklerden, toplumsalın diğer üyelerinin, sahip olduğu haklardan, mahrum kalmasına sebep olmaktadır.

Son olarak dışlanmanın siyasal boyutunun da ele alınması gerekmektedir. Toplumun, davranışsal kalıplarından türettiği dinamiklerden; eşitlik, adalet ve demokratik haklarının kullanımını ifade etmektedir. Burada bahsi geçen şey, toplumun türettiği dinamik

kavramlardan eşit derece fayda sağlayamadıklarıdır. Örneklendirmek gerekirse; sakatlıkları olan kişilerin, kendi öz iradeleriyle yapabildikleri veya yapamadıkları şeyleri, tıp otoritelerinin izahı sonucunda elde edebildikleridir. Örneğin; yeti yitimi olan (belli bir yaş üzerinde olan ve iradesinin, kendisine ait olduğunu izah etmek zorunda olan) kişinin, kendisine ait menkul değeri olan varlığını satabilmesi ya da özgür iradesiyle varlığı üzerinde tasarrufta bulunabilmesi için bürokratik mercilere, bu durumu ispatlamakla yükümlüdür. Bunun için ihtiyaç duyduğu ispatı; tıp otoritelerinden onay alarak (akli melekelerinin yerinde olduğuna dair düzenlenen sağlık kurulu raporları) gerçekleştirmek zorundadır. Mülkiyet üzerinde tahakkümü olan özne ile sakatlıkları olan kişiler, arasındaki davranışsal kalıpların, ortaya koyduğu şey, bu örnekte de görüleceği üzere toplumsal olanla sakatlıkları olan kişilerin, aynı derece hak sahibi olmadıklarıdır. Burada açıklık getirilmesi gereken bir nokta; Yaşlanmanın, yeti yitimi kaybına neden olduğu düşüncesinden yola çıkıldığından, belli bir yaş üzerindeki sağlıklı yaşam sürmüş insanları da sakatlıkları olan kişilerle eşleştirilmektedir.

Bir diğer örnek; günümüz de bankacılık ve sigortacılık sektöründe faaliyet gösteren işletmelere ve onların sağlamış oldukları hizmetlere özgürce ulaşabilmesi için, kişinin herhangi bir fiziksel-zihinsel yeti yitimi veya sakatlıkları olmadığını ya da varsa bile bu durumun hizmet almasına engel olmadığını ispatını; tıp otoritelerinin düzenlemiş oldukları sağlık raporları ile sağlamak zorundadır.

Sakatlıkları olan kişilerin, tabii oldukları toplumlarda, toplumsalın onlar için ürettiği engeller, ortaya çıkan toplumsal dışlanmışlık; hayatının bütün alanına sirayet etmektedir.

Sakatlıkları olan kişilerin, deneyimlemiş oldukları ıstırapları, matruşa bebeklerinin yapısına benzetmek yanlış olmayacaktır. Toplumun, sahip olduğu davranışsal kalıplar neticesinde; yaşamın her kertesinde; ekonomi, sağlık, eğitim, adalet gibi toplumsal dinamiklerden, eşit derecede yarar sağlayamaması, toplumla birlikte gelişmesine engel olmaktadır. Günümüz dünyasında girilen mücadeleler, sakatlıkları olan kişilerin, toplumsallaşma ve özne olarak addedilme mücadelelerine belli bir kerteye kadar izin vermiş olsa da daha çalışılması ve aşılması gerekecek yığınla davranışsal kalıplar var olduğu görülmektedir.

2.2.1. Önyargı

Sakatlıkları olan kişiler, insan öznesinin yer aldığı tarihsel süreç boyunca; toplumsalın türettiği, negatif davranışsal kalıplar içerisinde, toplumsal dışlanmalara, baskılara, sosyo-ekonomik ve siyasal süreçlerin dışına iteklenmişlerdir. Dışlanma pratikleri, burada toplumsal tarafından türetilen davranışsal kalıplardır. Toplumsal, bedeni yorumlar üretmekte, ürettiği şeyin toplumsal içerisinde yer alan norma uygunluğunu denetlemektedir. Buradan hareketle; toplumsal tarafından etiketlenen, dışlanan, sakatlıkları olan kişiler,e karşı geliştirilen davranışsal kalıplar, toplumsal tarafından türetilen negatif değer üzerinden normalleştirilmeye çalışılmaktadır. “Voltaire göre de, insanların çoğu düşünmez; genellikle önyargılarla yönlendirilirler ve bu durum kendilerini tanımlarını ve kendi yollarını çizmelerini engeller (RUSS, 2016).” İfade, insan öznesinin ortaya koyduğu şeye, öğretilmiş davranışsal kalıplara, güzel örnek olmaktadır. Öyle ki; toplumsal tarafından normalleştirilen davranışsal kalıpların, sorgulanmadan, neden-niçin örüntüsüne sokulmadan, elde edilen şeylerin, neye hizmet edeceğine dair fikri olmadan kabullenmek ve bu kabulleniş, sakatlıkları olan kişiler,e, toplumsal tarafından türetilen kalıplarla mücadelesini sonsuz kere üretilen kısır döngüye dönüştürmektedir. “Önyargı düşmanlarda olabilecek herhangi bir erdemin, gerçek ya da hayali kusurlarını abartma eğilimi ile katlanarak doğrudan reddi anlamına gelir. Düşman ilan edilenlerin eylemleri öyle bir yorumlanır ki, her yaptıkları imgelerini daha fazla karartır ve sanki “ne yaparsan yap, ne söylersen söyle, yerden yere vurulacak ve sana karşı kanıt olarak kullanılacaktır” ... (BAUMAN Z. , 2014).” İfadeye göre; sakatlıkları olan kişilerin, toplumsalla bütünleşmek için ortaya koydukları iradenin, yaptıkları-yapmaya giriştikleri mücadelelerin, negatif toplumsal-davranışsal kalıplardan dolayı kırılmadığıdır. Tarihsel süreç; insan öznesine devrettiği davranışsal kalıplardan ötürü bugün de sakatlıkları olan kişilerin, mücadelelerinde yetersizliklerine neden olmaktadır.

Sakatlıkları olan kişiler, eğitim, (bu alanda yeter derece eğitim alarak kendi başlarına hayatı idame etmeleri için gereken yeterliliklerinin kazanılması için önemlidir. Toplumsal dışlanmanın ilk ve süresiz kertesini buradan başlanmaktadır) yoksulluk, (istihdam ve üretimde doğrudan fayda sağlayamama, zorunlu olarak ikame edildiği yer) sosyal ve

siyasal yaşam, (örgütlenme kabiliyetlerinin eksikliği, süreksiz yinelenen mücadelelerin aynılığını koruduğu meseleler) gibi, toplumsalın geliştirdiği, sahip olduğu davranışsal kalıplar içerisinde, önyargının kalın duvarları arasına hapsedikleri görülmektedir. “...önyargı yalnızca siyasal bedene ait değildir, aynı zamanda acı ve “ıstırap” olarak bedenleşir. Hem fiziksel olan hem de siyasal olan duyusal bir tarzda bedene aittir, ama ikisi de hem söylem olarak hem de maddi/mekânsal yer olarak toplumsal olana aittir (HUGHES, 2011).” Bu kalın duvarlar kişilerin, negatif değer olarak konumlandırılmasına ve nesnelleştirilmesine yardımcı olmaktadır.

Toplumsal, sakatlıkları olan kişilerin, yaşadıkları deneyimleri ve ıstıraplarını, kişiselleştirilme ve bedenselleştirme sorununu ortaya çıkartmaktadır. Bedenselleşen şey, toplumsalın sahip olduğu dinamik-statik (fiziksel-çevresel yapısal şeyler) olandan, kalın duvarlar aracılığıyla uzaklaştırıldığı görülmektedir.

Önyargı sakatlıkları olan kişiler, için, yaşanmışlıklarının, ıstıraplarının sadece onlara ait olduğuna ve toplumsalın içerisinde yer edinmelerini gerektirecek bir özne olmadıklarına karşı geliştirilen güçlü bir argüman olarak ortaya çıkmaktadır.

2.2.2. Damgalama-Etiketleme

Sakatlıkları olan kişiler, toplum tarafından bu kişilere yönelik var olan önyargı, algı ya da inanç dolayısıyla onları toplum karşısında dezavantajlı konuma düşürmektedir. Bu durum, sakatlıkları olan kişiler,i toplumun dışına iteklenmiş grup ya da öbek haline getirmektedir. Sakatlıkları olan kişiler, normal olarak addedilen kişiler için inşa edilen bir toplumsal düzende kendilerine yer edinmeye çalışmaktadırlar. “Goffman, bireylerin büyük ölçüde önceden inşa edilmiş bir dünyaya doğduğunu ve kendi başlarına çok az şey inşa edebildiklerini... (BRANAMAN, 2017)” sakatlıkları olan kişilerin, toplumsal düşüncede yer alan ya da toplumsal hafızasında yer eden kültürel devinimlerden ve ortaya çıkan negatif toplumsal-davranışsal kalıplardan dolayı toplumsalla bütünleşme gayretlerinin, davranışlarının ve hayatlarının etkilemekte olduğu görülmektedir.

Sakatlıkları olan kişiler, toplumsal damgalanma, etiketlenme gibi davranışlar “Damga, itibarsızlaştırılan kişilerin onları itibarsızlaştıran bilgi karşısında bir normallik görüntüsü verebilmek adına nasıl mücadele ettiklerini ve üzerlerine yapıştırılan damganın anlamıyla nasıl baş ettiklerini inceler (BRANAMAN, 2017).” ve daha birçok sorunla karşılaşan, gerek toplumsal alanda gerekse özel alanlarda yaşamlarını, ‘diğerlerinin’ sahip olduğu doğal haklar kapsamında yaşayamamakta ve çok farklı alanlarda toplumsalın ürettiği sorunlarla yüzleşmek zorunda kalmaktadırlar.

Sakatlıkları olan kişiler, toplumsalın yaşamlarına, onlar üzerine inşa ettiği şeylere karşı mücadele etmek zorunda kalabilmektedirler. “Goffman damgalanan insanların sahip oldukları damga ile baş etmek için başvurdukları bir dizi stratejiden söz ederken “normal” toplumun damgalanan insanlardan, sahip oldukları damgadan doğabilecek herhangi bir rahatsızlığa yol açmamalarını ve maruz kaldıkları İnsanlık dışı muameleyi kabullenmelerini beklediğini belirtir (BRANAMAN, 2017).” sakatlıkları olan kişilerin, motivasyonlarını, diğerlerinin sahip olduğu doğal haklara ve o hakların onlar içinde işletilmesi gerektiği şeklinde tasavvur edilebilir. Toplumsalın, onların mücadelelerine ve motivasyonlarına karşı sergilediği-yüklediği anlamsa, yalnızca kaderlerine razı gelmesi gerektiği yönünde inanmalarından başka bir şey olmadığıdır. Sakatlıkları olan kişiler, toplumsal düşünce tarafından inşa edilen bu kıskaç arasında değişime olan inançlarını, dirençlerini

kaybedebilmektedir. Onların, toplumsaldan talep ettikleri şey, normal olarak addedilen diğerlerine tanınan özsaygının kendilerine de tanınması ve diğerlerinden, farklılıklarının toplumsala değer katan bir şey inancı taşımalarını istemektedirler.

“Ona göre merak “insanın var olanı ve var olabilecek olana yönelik ilgisini canlı tutar; bizi, etrafımızı çevreleyen şeylerde ilginç ve benzersiz bir şey bulmaya hazır kılar ve olanı biteni kavrama şevki yaratır (KATZ, 2017).” Foucault’nun bu düşüncesi toplumsalla, damgalanan, etiketlenen sakatlıkları olan kişiler, arasında kurulması muhtemel bir bağın gelişimine önderlik edebilir. Farklılıkların tamamlayıcılığını, insanın merak ilgisini canlı tutabileceğini ve canlılığın getirdiği çabanın sonucunda üretilen bir şey olabileceğini ifade etmek gerekmektedir. Bu düşüncenin, sakatlıkları olan kişiler, açısından, toplumsalın zihninde yer eden; onlardan tikslenme, onlara acıma, onlara yardım etme vb. davranış biçimlerinden değil onların da tıpkı diğerleri gibi özsaygıyı hak eden insan öznesi olduğu gerçeğinin, bilincinin, kültürünün yerleşmesine yardımcı olacaktır.

“Farklılığı kabul etmek, iki taraf arasında kurulan iletişim aracılığıyla farklılığın ortadan kaldırılacağı anlamına gelmez; aksine Readings’in belirttiği gibi “bir anlam taşımaya rağmen ortak bir dille ifade edilemeyen ve üzerinde nihai bir mutabakata varılamayan bir ihtilaf etrafında diyalog kurmanın imkânsızlığı ve zorunluluğunu” saygılı bir şekilde kabul etmek anlamına gelir (SEİDLER, 2017).”

Sakatlıkları olan kişiler, bireysellikleri veya grup/öbek halinde yaşadıkları, damgalanma-etiketlenme gibi davranışların, toplumsal tarafından sonsuz döngüyle üretilen, kültürleşen davranışların, insan üstü bir öğretiye ait olmadığını, insan öznesi tarafından üretilen negatif bir tavrın ürünü olduğu anlatmaya çalışmaktadırlar. “Toplumsal kimlik kertesine gelince, şayet grup kimliği farklı olanı reddede kuruluyorsa; savaş, kin ve baskı toplumsal gelişmenin doğal ve kaçınılmaz sonuçlarıdır. Baskıdan kurtulmak ve birlikte yaşamak için dışlamaya dayalı normatif anlayışı reddetmeliyiz... (OLİVER K. , 2017).” Kristeva’nın önerisinden de anlaşılacağı üzere, üretilen negatif toplumsal-davranışsal kalıpların, insan öznesinin, yaşamın her kertesinde bu hastalıklı düşüncenin yanında yer alması, yaşamı ve insan özeninin inşa ettiği toplumsalı zehirleyecektir.

Sakatlıkları olan kişiler, tarafından, inşa edilmeye çalışılan toplumsal tarafından koşulsuz kabul edilme düşüncesinin, son kertede insan öznesinin önünde biriken sorunlara optimize olmuş çözümler getirmesi kaçınılmazdır. Damgalanma-etiketlenme sürecine dahil tek zümre elbette ki sakatlıkları olan kişiler, değildirler. “Farklılıklar kuşku götürmez,

daimî ve değişmez, insan müdahalesinden bağımsızdı. Aslında, insan eseri bile değillerdi. Tersine, farklılıklar, içinde her şeyin ve herkesin yerinin önceden takdir edildiği sonsuza dek... (BAUMAN Z. , 2014)” Farklılıkların tamamlayıcılığına inanılmasını gerektirecek kadar farklılıkları vardır insan öznesinin. Dünya üzerinde yaşayan her grup ya da öbeklere karşı yabancılaştırma, düşmanca yaklaşma, damgalama- etiketleme gibi argümanlar üretme şansına sahip olsalar da bunun sonucunda elde edebileceği şey, daha fazla sorun üreten bir toplumsal olacaktır.

2.2.3. Kurumlara Kapatılma

“İnsan bedeni bir üretici güçtür. Fakat bu üretici güç biyolojik veri ya da kullanıma hazır basit bir insan malzemesi değildir. İnsan bedeni, tam da ona üretici kuvvet atfeden anlamda, tarihsel bir icat ve kendisini kuşatan özgül prosedürlerin sonucudur (CHIGNOLA, 2020).” sakatlıkları olan kişilerin, kurumlara kapatılma maceraları bu giriş cümlesinin inşasında yer almaktadır. Toplumsal olandan sapma olarak ortaya çıkan, aktivitelerinden yoksun kişiler, üretim sahasından dışlanmalarıyla kurumlara kapatılma süreçleri işletilmiştir.

Feodal dönemde tarıma dayalı hane ekonomisi içerisinde kaybolan ya da göze gelmeyen kişiler olarak yansırken, ‘Sanayi Devrimi’nin yarattığı toplumsal değişim sonrası kendilerine, yaşam alanında yer bulmakta büyük engellerle karşılaşmışlardır. “Marx, “sermayenin koşulunun ücretli emek olduğunu” yazmışsa, Foucault ilave eder: “sermayenin koşulu emekçinin bedenidir.” Başka deyişle, sermayenin iktidarı, üretken insan bedenini üretir ve emek rejimine tabii kılınması gereken bir insan kalabalığından “işçi sınıfını” oluşturur (LAVAL, 2020). Marx ve Foucault’nun ortaya koyduğu düşünden de görüleceği gibi, normal olarak addedilen insan öznesinin, yaşam savaşları ‘sınıf’ mücadeleleri başlığı altında ilerleme kaydederken, sakatlıkları olan kişiler, için bu alandan dışlanmak kaçınılmaz olmuştur. Onlar açısından tarif edilebilecek tek bir sınıf kavramı ortaya çıkmış, kurumlara kapatılarak toplumsal olandan; uzaklaştırma, dışlanma dinamikleri vb. olarak ortaya çıkmıştır.

“İnsanlar “çalışır, çabalar maddesel şeyler üretir,[...] önceden verilmiş sınırlar ve durumlar, belirlenmiş ve iradelerinden bağımsız maddesel koşullar içinde faaliyet gösterirler.” Demek ki, insan eylemini kendi keyfine göre özgürce yapamaz; önceden önünde hazır bulduğu ve kendisini koşullandıran dayatılmış koşulların altında yapar (SAUVETRE, 2020). İnsanların öğretilmiş olandan, ileriye doğru hareket etmediğini varsayan bu açıklamada, insan eyleminin özgürce yapılabilecek bir dünya inşa edilemeyeceğidir. Sakatlıkları olan kişiler,, özgürlük eylemlerinden yoksun kişiler olarak da değerlendirilmelidirler. Toplumsal bariyerler sonucu, üretme ortamından dışlanan, köy ya da hane içindeki üretimi kadar kendi öz benliklerini inşa edebilmiş olsa da toplumsal olanla dışlanma pratikleri yüzünden ilişkilerini kaybetmişlerdir.

Sakatlıkları olan kişilerin, yaşamış oldukları deneyimler, toplumdan topluma; farklı dinamiklerin ürettiği pratikler, sosyo-ekonomik nedenlere bağlı olarak değişebilmektedir. Onlar, ilk olarak deli, cadı ya da büyü vb. inançlarla süslenmiş toplumsal yargılarla, kurumlara kapatılma pratikleri yüzünden toplumsalın yaşam alanından çekilmelerine sebep olmuştur-olabilmektedir. “Finkelstein’in modeli üç aşamalı tarihsel gelişim üzerinden formüle edilmiştir. Birinci aşama sanayi devrimi öncesi İngiltere’ye yani feodal topluma tekabül eder. İkinci aşama, çalışma mekanının evden fabrikaya kaydığı sanayileşme sürecine, yani kapitalist topluma tekabül eder. Üçüncü aşama, şu an ilerlemekte olduğumuz türde topluma tekabül eder (OLİVER M, 2011). Tarihsel gelişim olarak ortaya konan bu üç aşamalı modelinde, tarif ettiği gibi toplumsal davranışları ilk olarak belirleyen şey; ekonomik kaygılar, sermaye ve mülkiyet kavramlarıdır. İnsanın ya da toplumsal olanın, tarihsel gelişimine hizmet eden bu dinamiklerin sakatlıkları olan kişilerin, feodal dönemde, kurumlara kapatılarak gelişimlerinin engellenmiş olduğu görülmektedir.

Modern dünya mücadelelerinin, başlangıç noktası da toplumsal içerisinde aktif ve toplumsalın, değerli parçası ‘diğerlerinin’ ürettiği, savaş-kaos sonrası sakatlıkları olan kişiler,e dönüşmesinin sonucu olarak yansımaktadır. Erving Goffman’ın verdiği isimle, total kurumlar örneği. Total kurumlar zoraki cemaatlerdir: Burada üyelerin hayatlarının bütünü kılı kırk yaran düzenlemelere konu olur; üyelerin ihtiyaçları örgüt tarafından belirlenmekte ve karşılanmaktadır, izin verilen ve verilmeyen eylemler örgütsel kurallarla belirlenmiştir (BAUMAN Z. , 2014). Gerek tarihsel olandan gerekse modern olandan yola çıkılarak inşa edilmeye çalışılan şey tam olarak Goffman’nın ‘total kurumlar’ diye adlandırdığı şeylerdir. Okullar, cezaevleri, akıl hastaneleri, askeri kışlalar ve sivil (fabrikalar vb.) kurumlar, total kurumlara örnek olarak verilebilir. Sakatlıkları olan kişilerin, toplumsaldan sapma olarak yansıtılması sürecini, dinamik bir şekilde inşa etmeye öncülük eden kurumlardır. İnsan ya da toplum sosyolojisi, davranışı ya da etkileşimine katkıda bulunan kurumların, negatif örnekler olarak karşımıza çıkarılması, sakatlıkları olan kişiler,i, toplumsalın içerisinde yalıtılmaktan kaynaklanmaktadır. Yukarıda dile getirilen kurumların toplumsalı inşa eden dinamikler olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Yalnızca inşa edilen toplumsal tarafından nesnelleştirilmiş insan olan; sakatlıkları olan kişilerin, kurumlara kapatılma süreçlerine sağladığı “Bunların arasında bireylerin manipülatif sosyal denetim biçimleri aracılığıyla mekânsal olarak yalıtılmasını sağlayan bölücü uygulamalar vardır. Bir diğer gruplardan ayırmak sınıflandırmadan ve kategorilerden yararlanmayı gerektirir...” (BARTON, 2011).” katkıda yadsınamaz bir gerçektir.

“Düzen, rastlantısallık ya da kaostan, düzenli bir durum varken her şeyin olmaması, her şeyin mümkün olmaması ile ayrılır. (BAUMAN Z. , 2014).” Bir düzen yaratmak, oluşturmak ve korumak, ortaya konan bu şey “total kurumlar” insan öznesini temel alarak yarattığını varsaymak gerekmektedir. Düzenin sahip olduğu farklılıklarını da düzene dahil etmek, yaratılacak düzeni, sorunsuz bir şekilde ilerleme kaydeden toplumsala ulaştıracaktır. Yaratılacak bu düzende sakatlıkları olan kişilerin,de, düzenin değişmez parçası olması gerektiğini ya da olduğunun, bu bilincin yerleşmesi gerekmektedir. O zaman sağlıklı bir toplumsa düzen sağlanmış olacaktır.

2.2.4. Öjeni

Sakatlıkları olan kişilerin, nesnelleştirmesini gerekçelendiren fikir olarak ortaya çıkmaktadır. Fiziksel-zihinsel yeti yitimlerinden mustarip kişiler için kusursuzlaştırma politikalarına-fikirlerine ev sahipliği yapmaktadır. Tarihin derinliklerinde, sakatlıkları olan kişiler,e karşı geliştirilen, negatif toplumsal öğretilmiş davranışsal kalıpların, yeniden yorumlanarak uygulamaya konmasına, dışlanma ya da ortadan kaldırma eylemlerine hizmet eden argümandır. “Darwin şöyle diyor: "Öte yandan, biz uygar insanlar, elenme sürecini kontrolümüz altına almak için elimizden geleni ardımıza koymuyoruz; embesiller, sakatlar, ve hastalar için tımarhaneler ve sığınma evleri yapıyoruz; yoksullar yararına kanunlar çıkartıyoruz; ve tıp adamlarımız da herkesin hayatını kurtarabilmek için son dakikaya kadar uğraşıp duruyor. Böylece, toplumun zayıf üyeleri türlerini devam ettirebiliyor. Evcil hayvanları gözlemiş hiç kimse böyle bir durumun insan ırkı için son derece zararlı olduğundan şüphe etmeyecektir" (MALHOTRA, 2001).” Öjeni, sakatlıkları olan kişiler,e karşı uygulanmasında ilk kertede ortaya çıkan kaygı, ekonomiktir. İnsan öznesinin gelişimine hizmet ettiğine inanılan elemeler olarak değerlendirilmektedir. “Wilkinson’ın görüşüne göre, gün geçtikçe derinleşen gelir dağılımı uçurumu, toplumsal uyumun sağlanabildiği zeminin altını oymakta ve insanların karşılarına çıkan risklerle ve sorunlarla baş edebilmelerini güçleştirmektedir (GİDDENS, 2013).” Ekonomik değerler üzerinden ele alınmaktadır, bunula birlikte ari ırk yaratma düşüncesine de sahiptir. “Nazi Almanya’sının bilim ve tıp “uzmanları” bu siyaseti en uç noktalara taşımışlar ve beyaz tenli, üstün “Ari” ırkı yarattıklarını ileri sürmüşlerdir. Nazilerin öjeni izlenceleri, Yahudiler ve Çingeneler gibi biyolojik olarak kendilerinden daha aşağı ırk olarak gördükleri ırklardan olan milyonlarca insanın soykırımına ve 250 binden fazla engelli insanın da sistemli biçimde katledilmesine neden olmuştu (GİDDENS, 2013).”

Öjeni taraftarları-uygulayıcıları tarafından geliştirilen, sakatlıkları olan kişilerin, yalnızca yaşama gelmelerinden sonra gerçekleştiren bir eylem olmakla kalmamış, onların gelecekte üremelerinin de önüne geçmek için gerekli çalışmalar türetmişler. “Yirminci yüzyılın başında öjeni çağı hız kazanıyor, toplumsal reform yanlıları sakat kişilerin evlenmesini ve çocuk yapmasını engellenmeye ve yasaklamaya çalışıyorlardı.” (BRADDOCK, 2011).

“... “Var olmak için mücadele” veya” en iyi uyum sağlayan hayatta kalabilir” gibi hayvan dünyasından alınan sloganlar, toplum hayatına aktararak, bundan zenginlerin ve güçlerin tabii olarak (doğuştan) fakirlere ve sakatlara göre hayata daha donanımlı olarak geldikleri ve bunun için de hayatta daha başarılı oldukları görüşü çıkarılmıştır. Tabii seleksiyon neticesinde “iyiler”, “kötüler”i dışlayarak ve yok ederek, toplumun sadece iyilerden ve sağlıklı olanlardan oluşabileceği görüşü yaygın hâle getirildi (SEYYAR A. , 2015).” Öjeni, sakatlıkları olan kişilerin, ıslah edilebilir nesne olarak algılanması sonucu ortaya çıkan sapkın bir fikir olmakla beraber, günümüz de örneklerine çok rastlanılmamış olsa da (sakatlıkları yüzünden katledilme gibi) farklı uygulamalar söz konusudur. Sakatlıkları olan kişilerin, kendi yaşamlarını sonlandırma isteğine “Yardımlı intihar sakatlar için tamamen farklı bir anlam taşır, üstelik çoğu zaman da çelişkili şekillerde. Bir yandan intiharı siyasal bir hak olarak görüp görmediğinizden bağımsız olarak, insanların çoğunluğunun kendi yaşamlarına son verebildikleri bir vakıdır... (SİEBERS, 2011).” öncülük etmek. Doğum öncesi, görüntüleme teknolojilerinin ve tıbbın iddia ettiği, (oransallıkları yüzde yüz doğruluk taşımayan) değerlendirmeler sonucu birçok ceninin-bebeğin, (özellikle zihinsel yeti yitimi taşıyacağı ya da taşıdığı konusunda ortaya konan değerlendirmeler sonucu) kürtaj yoluyla yaşama katılma şansları ellerinden alınmaktadır. Veyahut uzuv eksiklikleri olan ceninin-bebeğin, görüntüleme teknolojilerinin marifetleriyle ebeveynlere seçenek sunularak kürtaj yoluyla, gelişim ve yaşam evreleri sonlandırılmaktadır. Bu başlıklar altında ortaya konan uygulamalar sakatlıkları olan kişilerin, “Fiziksel ya da zihinsel yeti yitimi olacak ceninlerin kürtajla alınmasının... (SİEBERS, 2011).” yaşamlarına ve yaşamalarına verilecek izinlerin, kendi iradelerinin dışında ya da ebeveynlerinin, toplumsal dışlanma kaygısıyla alacakları kararlara yansıtılması olarak değerlendirilebilir.

Sakatlıkları olan kişilerin, yinelenen argümanlar sonucunda, nesnelleştirilmiş-kişiliksizleştirilmiş ötekinin yaşamında rollerini yerine getiremeyecek kişi olarak yansıtılmasına ve bireysel sapmalardan dolayı yol gösterilerek, toplumsal olanın dışına çıkarılmaları amacına aracılık etmektedir.

Sakatlıkları olan kişilerin, yaşamış oldukları ıstırap halini ve deneyimlerini, önlemek için geliştirilen, halk sağlığı gibi çalışmalar, geliştirilebilecek insancıl yaklaşımlarla mümkün olacaktır. Örneğin; çocuk felci(polio), doğum sonrası bebeklerde, fiziksel-zihinsel yeti yitimine sebep olan virüs iken, aşılama oranlarının artırılarak, bebeklerde virüse

yakalanma olasılığının azalttığı kanıtlanmıştır. Gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde yüzde yüze yakın olasılıklarla, virüsün sebep olduğu tahribatın önüne geçilebilmiştir.

Öjeni; Antik Çağ'da-Orta Çağ Avrupası'nda ve Modern Dünya'nın ilk evrelerinden bugüne sakatlıkları olan kişilere karşı geliştirilen, vahşi yok etme ya da dışlanma pratiklerinin ve negatif toplumsal-davranışsal kalıpların, sonsuz kere üretilerek yinelenen şeyler olarak yansımaktadır.

2.2.5. Kimlik

Bauman'a göre: "... 'kimlik' bir savunma savaşında kullanılan savaş narası görünümündedir. Bireyin bir grubun tecavüzüne karşı, küçük ve zayıf bir grubun (bu yüzden tehdit edilen) daha büyük ve kudretli tümlüğe (bu yüzden tehdit eden) karşı başvurduğu bir savaş narası (BAUMAN Z. , 2021)." Tabiiyet alanına dahil olan öznenin, kendini koruma güdüsünden ve kendine alan yaratılması isteğinden ortaya koyduğu iradedir. Sakatlıkları olan kişilerin, kimlik mücadeleleri de Afrikalı Amerikan (siyahiler) mücadelelerden esinlenerek, ortaya çıktığı; Davis, "Afrikalı Amerikalıların mücadelelerinden feyz alan medeni haklar modeli daha iyi bir paradigma sunuyor gibi görünüyordu. [Bu perspektifte] sakatlığı olan kişiler, Tanrı'nın gazabına uğramış veya hastalık mağduru olarak değil de egemen sağlamcı çoğunluk tarafından haklarından mahrum bırakılmış azınlıktaki yurttaşlar olarak görülmüşlerdir (DAVİS, 2011)." şeklinde ifade etmektedir. İnsanın, dahil olmak isteyebileceği ve bu uğurda ortaya koyabileceği bir tür politik kimlik üretmesi mümkündür. Sakatlıkları olan kişilerin, sakatlık mücadelelerinin ilk yıllarından itibaren, kendi bireyselliklerinden kurtularak, topluluk olma hedefini güdüldüğü; İngiliz ve Amerikan topluluklarından ortaya çıkmaktadır. Davis, kimlik oluşturma sürecini, şu cümlelerle ifade etmektedir; "Her mücadelenin ilk dalgası büyük oranda baskı tarafından oluşturulmuş toplumsal tanımlara karşı kimliğin oturtulmasını içerir. Bu ilk aşamada, kimlik—ister siyahlık, ister geylik, ister Sağırılık olsun—baskıcı rejimin kullandığı olumsuz tanımlara karşı varlığını kabul ettirir, normalleştirilir, olumlulaştırılır. İkinci dalgada, kimlik gurubu içindeki yeni bir kuşak, artık modellerin oturmuş olduğu bir ortamda büyümüş olanlar, mücadelelerini ve inceleme konularını yeniden tanımlamaya başlarlar (DAVİS, 2011)." Dolayısıyla sakatlık kimliği, çalışması ya da mücadeleleri; ilk olarak 1970'li yıllardan başlayarak ve 1980'lerde etkinliğini sürdürdüğü görülmektedir.

İlk dalgada yer alan mücadeleler genellikle, sakatlıkları olan kişilerin toplumsal, siyasal ve dinsel güçlerin, ortak yargılarına karşı geliştirilen mücadeleler olarak görülmektedir. Toplumsal içerisinde yer alması hedeflenen, sakatlıkları olan kişileri, bu mücadelelerini modeller geliştirerek ortaya koymaktadır. Çalışmanın, içinde de yer alan modeller; (geleneksel-sosyal-tıbbi) şeklinde isimlendirilmişlerdir.

İlk kuşak mücadeleler çoğunlukla bu modeller üzerinden yol almış ve ikinci kuşak için alan açılmasına ,1990 yıllardan itibaren de yinelenen mücadelecilere, farklı perspektifler sunmasına öncülük etmiştir. BM, AB gibi ulus ve uluslararası yapılanmalar ve sivil toplum örgütleri aracılığıyla, daha evrensel bir mücadeleye dönüştürülmesinde etkinlik yaratmıştır. Burada Mead’in; “Tüm canlılar seçim ve örgütlenme noktasında kendi çevrelerini kontrol altında tutarlar. İnsan bu kontrol hususunda çok daha gelişmiş bir seviyededir. İnsan toplumu diğer hiçbir canlının ulaşamadığı, çevresini belirli sınırlar içerisinde gerçek anlamda belirleyebilme hedefine ulaşmıştır. İnsan toplumsal örgütlenmesine esas olan ilke diğer bireye katılımı gerektiren iletişim ilkesidir (MEAD, 2021).”insanın, diğer canlılardan daha organize bir kabiliyete sahip olmasını ve kendi alanına dair sınırlar ve kimlikler oluşturabilme yetisini vurgulanmaktadır. Sakatlıkları olan kişilerin, bu kabiliyeti geliştirebilmeleri, iki nesillik bir mücadelenin sonucunda ortaya çıkmıştır.

Davis, bu durumu makalesinin muhtelif yerlerinde şu şekilde ifade etmektedir:

“Gerek birinci dalga gerekse de ikinci dalganın, “sakatlığı olan kişiler” ya da “sağır kişiler” olarak bilinen belirgin ve açık bir varlık mefhumunu korumaya ilgisi çok fazlaydı.

Sakatlığı olan kişiler örneğinde, eskiden dağınıklığın olduğu yerde bir kolektivite yaratmak amaçlanıyordu. Çünkü bu kişiler eskiden sakat kimliğiyle özdeşleşmiyorlardı.

Yeti yitimlerine dair tanımlar farklı hasta grupları arasında birlik yaratma ihtiyacıyla geliştirilmemişti. Tekerlekli sandalye kullanıcıları, kronik yorgunluk sendromu olanlarla ya da sağırlerle ortak bir yönleri olduğunu düşünmüyorlardı (DAVIS, 2011).”

Davis’in ifade ettiği şey; sakatlıkları olan kişilerin, ilk dalga mücadelelerinde genellikle toplumsal, siyasal ya da dinsel yargılarla ortaya konan negatif tavırlardan dolayı bütünleşemedikleridir. Çünkü; sakatlık tarihinin incelediğinde, elde edilen verilerden de anlaşılacağı üzere, bu kişiler için sürekli olarak yinelenen ama konumu değiştirilmeyen bir yargı mevcut. Sakatlıkları olan kişiler, güçler birliğinin ortak olarak, belki de ilk ve tek süreklilik sağlayabildikleri şey olarak görülmektedir.

Toplum için; dışlanan, damgalanan; siyasi güç için, toplumun düzeninin tesisi edilmesi gerekliliğinde; kurumlara kapatma, göz önünden uzaklaştırma, ıslah edilebilir olma düşüncesiyle katledilme ya da denek olarak kullanılma vb.; ve son olarak dinsel güç için, Tanrı’nın hediyesi ya da gazabı sonucunda ya gözetilmeleri (merhamet edilmeleri, acınmaları, çaresizlikleri için yardım edilmeleri) ya da Tanrı’nın gazabından korunmak için katledilmeleri şeklinde ilelermiş olmasıdır.

Sakatlık kimliği; 19. Yüzyılın ortalarında başlayan diğer grupların (ırkçılık- cinsiyetçilik-eşcinsellik vb.) akımların yol haritalarından da etkilendiği hatta onlar içerisinde özne olabilen tek unsur olduğunun da dikkat edilmesi gereken bir diğer hususudur. Sakat kimliği meselesinin birçok yönde karmaşıklıştıran verileri de mevcuttur. Kendi içinde farklı gruplara (uzuv ve organlarının, farklı sakatlıklarından dolayı gruplaştan; kitleler-körler- sağırlar- omirilik felçliler vb.) ayrılmaları, aynı şekilde farklı tedavi ve sosyalleşme yoksunluklarına cevap aramaları göze çarpmaktadır. Organizmaların çeşitliliğinin bilinen bir geçek olması ve açıklıkla bütünleşebilir olmaları burada daha da önem kazanmaktadır. Şöyle ki “sakatlık” canlı ve direngen bir özelliği bulunan, ötekilerin “sakatlıkları olmayan kişilerin” de bu grup içerisinde kendilerine yer bulmaları muhtemel olan bir şey. İkinci neslin; bireyselleştirilmiş bir kimlik arenasında, kendi gruplarının sözcülüğüne soyunmaları ve katılmaları göze çarpmaktadır.

1990’lı yıllar itibariyle BM’nin öncülüğünde, çıkartılan ve genişletilmesi için yürütölen çalışmaları incelendiğinde, sakatlıkları olan kişilerin birden çok gruplara ayrılarak, hak ve eşitlik mücadelelerine giriştikleri görölmektedir. Ancak burada dikkate edilmesi gereken, Davis’in, sakatlık kimliğinin bütünün parçası olması gerektiği noktasında ifade ettiği şey; “...sakatlık mefhumu gayet haklı olarak sakatlığı çok kültürlü yelpazenin bir parçası haline getirmeyi istedi. Tüm kimlikler aynı çatı altında toplanacaksa, sakatlık da belli bir ezilen azınlığı temsil etmesi bakımından akademik ve kültürel olarak dayanışmanın bir parçası olmalıydı (DAVIS, 2011).” olmalıdır. Ezilen azınlığın mücadelesinde, bir bütönlük tesis edilirse başarı elde edebileceğidir. Bu; BM’nin [EHİS] ile ortaya koyduğu iradeyle bir yere kadar, sakatlık kimliğin başarısı olarak yansıtılabilir. Ancak toplumsal, siyasal ve dinsel gücün içerisindeki kalıplaşmış ve sürekli olarak devredilen yargıların varlığı, çalışmaların birçok noktada eksik kalmasına ya da yetersizleştirilmesine neden olmaktadır.

Sakatlık kimliğinin; bireyselleştirilmeden, arızı ya da hastalıkları referans alarak, ortaya konulmasına izin vermeden, bir bütün olarak korunabilir bir hale getirebilirse; şu üçlü güç karşısında (toplumsal-siyasal- dinsel) bir şans bulabileceği söylenebilir. Aksi halde oluşturulan şey onların tahakkümü altında kalan bir argüman olmaktan öteye geçemeyecektir.

2.3. Kavramsal Tanımları

Yeti Yitimi: “Yeti yitimi: bir uzvun tamamının ya da bir parçasının olmaması ya da kusurlu bir uzva, organizmaya ya da beden mekanizmasına sahip olmak... (HUGHES, 2011)” Kısaca terim; insan öznesinin, sahip olduğu uzuvlarının, organlarının ve zihinsel-ruhsal davranışsal etkinliklerinin, bir kısmının ya da tamamının kullanamama durumunu ifade eder. Ve yeti yitimleri, doğuştan gelen, kaza sonucu ortaya çıkan ya da yaşlılığa ve hastalığa bağlı olarak gelişebilmektedir. Burada yeti yitiminin, terim açıklamalarıyla geçiştirilmemesi gerektiğinin altı çizilmelidir. Yeti yitimleri, postmodern evrede yapıbozuma uğratarak sakatlık kavramının, yinelenmesine, insan öznesinin, beden fenomolojisini ortaya çıkarması gerektiğine işaret etmektedir. “Michel Foucault’nun “disiplin”(1979) adını verdiği şeye amansızca tabi kılımdı. Toplumsal cinsiyet, ırk, etnisite, cinsellik, sınıf ve sağlamlık hep beraber, tabi kılınmış bedenleri şekillendirme, yönetme ve normalleştirme yolunda muazzam bir toplumsal baskı uyguluyorlar. Bu tür bir disiplin etme, temelde tıp ve görünüm gibi birbirleriyle ilintili iki kültürel söylem yoluyla gerçekleştiriliyor (THOMSON, 2011).” sakatlıkları olan kişilerin, bu yeniden formalize edilmelerine eşlik eden düşünce kalıpları, kusursuzlaştırılmaları gereken bedenlerinin parçalandığı görülmektedir. “Bedenin, Susan Bordo’nun tabiriyle cerrahi ve tıbbi müdahaleler yoluyla “kültürel plastik” olarak kavranması, sakatlıkları ya da görünüş bozuklukları olan kişileri Foucault’nun verdiği adla “uysal bedenler” olmaya... (THOMSON, 2011).” Bedenin burada ifade edildiği gibi yinelenen düşünce kalıpları sonucu, bedenin çeşitli komplikasyonlar üretilerek, şekillendirmesine aracılık ettiği görülmektedir. Bedenin, nasıl yinelenerek üretildiği konusunda tıp bilimi tarafından; “Biyolojik olarak kusurlu” addedilen-yeti yitimi olan- bireylerin görünüm, “bilişsel süreçler, tepkiler ve eylemler”indeki farklılıklar, söz konusu bireyleri dışlamanın ya da kontrol altında tutmanın gerekçeleri haline ge(tiri)lirken; bu yalıtılma toplumdaki engelli insanlara ilişkin “zayıf”, “güçsüz”, “bağımlı”, “işe yaramaz”, “değersiz”... (SAĞIROĞLU, 2018/ Güz Sayı-26).” geliştirilen söylemlerle ortaya konmaktadır. Tıp bilimi ve sosyolojik bakış, bedenin sakatlıkları olan kişileri ve onların farklılıklarının, disiplin edilebilirliğini, ispat etme gayretinde oldukları görülmektedir.

Yeti yitimleri olan beden ile sağlam beden veyahut sakatlıkları olan kişiler,le, sağlam olarak addedilen kişilerin, tür olarak aynı kümeye dahil oldukları ve farklılıklarının, diğer ulus ve topluluklar kadar sıradan, ayrıştırılmalarını gerektiren bir şey olmadığının altının kalın çizgilerle çizilerek, ihtiyaçların karşılıklı olarak nasıl yerine getirileceği konusunda çalışmalar üretilmelidir.

Cam kırıkları gibi un ufak edilmiş ‘yeti yitimi-sakatlık’ kavramları, çözüm üretmekten daha çok sorun üretir bir konuma gelmektedir. Çalışmada ortaya çıkarılmaya çalışılan düşünce kalıbı burasıdır. Bir şeyi parçalanma halinden alarak, bütünleştirme içerisinde tek bir farklılık üzerinden yeniden değerlendirme ihtiyacının olmasıdır.

Sakatlıkları olan kişilerin, görme-işitme-anlamama-yürüyememe-sarılamama-tepkisizlik hali vb. daha birçok yeti yitiminin, sahibi olan şeyin “İNSAN” olarak yeniden, yinelenerek pozitif-yapıcı düşünce kalıplarıyla ele alınması elzem bir davranışsal kalıp olacaktır. Çünkü, yeti yitimleri, durağan yapıda olan ve diğerlerine temas etmesi mümkün olmayan bir şey değildir. Yaşamın ve yaşamın içerisinde yer alan bütünlüğün, yegâne parçalarından biri olma özelliğine sahiptir. İnsan birçok nedenden dolayı yeti yitimlerine sahip olabilecek konumdadır. Toplumsal olarak inşa edilen yaşamın ve toplumsallaşma zorunluluğu içinde olan yaşamın fertleri olarak, yeti yitimleri olan kişilerle-olabilecek kişiler arasındaki şeyin, ortaya net bir şekilde konması gerekmektedir.

Bedene, nesnelleştirmeye ya da daha birçok negatif toplumsal-davranışsal kalıplara, harcanan kaynak ve enerjiler, türettiği şey oranında; daha fazla sorun, daha fazla ayrımcılık, daha fazla dışlanmışlık kaydettiği görülmektedir. “Irving Zola’nın sözleriyle, sakatlık insanlığın evrensel bir deneyimidir (SHAKESPEARE T. W., 2011).” Toplumsalın bu kısmına hapsedilenlerle, diğer kısmında kalanların arasındaki şey, “sakatlık ve yeti yitimleridir”. Yeti yitimleri de durağan olmayan ve her zaman, her yerde, her şekilde insan öznesiyle tanışma kabiliyetine sahip bir argümandır. Dolayısıyla üretilecek olan yapıcı-pozitif düşünce, gelecekteki yansılardan, bütüne dahil insana, pozitif şekilde etkilenme sağlayacaktır.

Tanımlamalarda da görüleceği gibi ‘yeti yitimi’; kişinin fiziksel, zihinsel ve ruhsal yoksunluğundan kaynaklanan nedenlerden dolayı ortaya çıkmaktadır.

Yeti yitimi; Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) insanın işlevselliği ve yeti yitimini geniş perspektifte kategorize eden, İşlevsellik, Yeti Yitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması (ICF) olarak bilinen bir sistem geliştirmiştir.

“ICF’in Kapsamı

ICF, insanın işlevselliği ve kısıtlılıklarla ilgili durumların tanımını sağlar ve bu bilginin düzenlenmesi için bir çerçeve oluşturur. Bilgiyi, anlamlı, bağlantılı ve kolay ulaşılır bir biçimde yapılandırır. ICF, bilgiyi iki bölüm halinde düzenler:

1. Bölüm İşlevler ve Yetiyitimi, 2.Bölüm ise Bağlamsal Faktörleri kapsar. Her bölüm iki bileşenden oluşur.

1. İşlevsellik ve Yetiyitimi için Bileşenler

Vücut bileşeni, biri vücut sistemlerinin fonksiyonları ve diğeri de vücut yapıları olmak üzere iki sınıflandırmadan meydana gelir...

Aktiviteler ve Katılım bileşeni gerek kişisel gerekse toplumsal bakış açısından işlevsellik anlamına gelecek bütün alanları kapsar...

2. Bağlamsal Faktörler için Bileşenler

Çevresel Faktörler listesi, Bağlamsal Faktörlerin ilk bileşenidir. Çevresel Faktörlerin, fonksiyonlar ve yetiyitiminin bütün bileşenler üzerinde etkisi vardır ve kişinin yakın çevresinden başlayıp, genel çevresine doğru giden bir sıralama ile düzenlenmiştir... (SEYYAR A. , 2010).”

ICF'nin geliştirdiği kodlama sistemlerinde: İnsanın, fiziksel, zihinsel-ruhsal, fonksiyonların yitimi ya da normal olarak addedilenden sapması olarak isimlendirilmektedir. Vücut uzuvlarının veya organlarının hasara-zarara uğramasıyla, ruhsal, zihinsel, fiziksel işlevselliğinin kaybedilmesi sonucu “sakatlığın” ortaya çıkmasıdır. Fiziksel yeti yitimi veya sakatlığı olan kişilerin, zihinsel-ruhsal ve fiziksel olarak tam aktivasyonlarını sağlayamadıkları, kısıtlılık yaşadıkları bir durumdur.

Sakatlık; fiziksel, zihinsel-ruhsal yeti yitimlerinin, ortaya çıkmasıyla fonksiyonlarını karşılayamaz duruma gelen insan öznesini ifade eder;

“Yeti yitimleri olan insanları dikkate almayan ya da çok az dikkate alan ve dolayısıyla genelin katıldığı toplumsal faaliyetlerden dışlayan çağdaş bir toplumsal düzenin yol açtığı faaliyet kısıtlamasıdır (HUGHES, 2011).”

“Sakatlık (disability): Özürlülük sonucu oluşan ve normal bir insanın başarı ile sonuçlandırabileceği herhangi bir aktiviteyi gerçekleştirmede ortaya çıkan bir eksiklik ya da sınırlamadır... (BAYKAN, 2000/Eylül).”

“...Yeti yitimi bireysel ve kişiseldir, sakatlık ise yapısal ve kamusaldır ... (SHAKESPEARE T. , 2011).”

Sakatlık, doğum öncesi, doğum esnasında ya da daha sonra herhangi bir zaman diliminde herhangi bir sebepler (kaza, hastalık veya yaralanma vb.) sonucu ortaya çıkan ve kişide fiziksel-zihinsel işlev kaybına sebep olan bir durumdur.

ICIDH

“ICIDH 1970’te Philip Wood, Elizabeth Bradley ve Mike Bury tarafından Worl Health Organization (WHO) [Dünya Sağlık Örgütü] için geliştirildi. 1980’de yayımlanan ICIDH biyotip temelli sakatlık anlayışından uzaklaşma yönünden önemli bir girişimi temsil ediyordu. Bury bunu şöyle ifade etmiştir;

Üçümüz için de çok heyecan verici günlerdi. Bizim gözlemlediğimiz kadarıyla Dünya Sağlık Örgütü, sağlık ve hastalığa dair tıbbi açıdan gören bir modelden—esasen beden sistemleri ve etiyolojileriyle ilgilenen bir modelden—sağlıkla ilintili fenomenlerin sonuçlarını tanıyan bir modele yöneliyordu. Sınıflandırmada özürlülük kodlarının odak noktası olan sosyal dezavantajların daha açık ve net tanınması gerektiğini özellikle vurgulama derdindegdik. Amacımız bu tür dezavantajları öne çıkarmaktı.

ICIDH şemasında özürlülük, “belirli bir birey için yeti yitiminden ya da sakatlıktan kaynaklı olarak o bireyin—yaş, cinsiyet, toplumsal ve kültürel etkenlere bağlı—bir rolü normalde yerine getirmesini sınırlayan ya da engelleyen bir dezavantaj” olarak tanımlanmıştır”. (THOMAS, 2011)”

Farklı kaynaklardan da görüleceği gibi “sakatlık” birçok alanda kişinin, dezavantajlı bir nesne olarak tanımlanmasına sebep olmaktadır. Sakatlıkları olan kişiler, toplumsal dinamikler tarafından dışlanmakta, fiziksel ya da zihinsel herhangi bir basit eylemde

gerçekleşen, sınırlama ya da yetersizlik olarak değerlendirilmektedir. Nesnelleştirilen obje olmasına sebep olmakta ve toplum tarafından sonsuz bir şekilde yinelenen negatif toplumsal-davranışsal kalıplara hapsolmaktadır.

2.4. Terimler; Engelli, Özürlü ve Sakat

Özgürlük ve eşitlik, kişinin yaşam, hareket özgürlüğü ve dahil olma süreci bağlamında ele alınırsa, kişinin; bağımsızlığı, özerkliği, bedeninin ve zihinsel gelişiminin normal olarak addedilen diğer kişilere tanınan, doğal hak olurken, bu durum sakatlıkları olan kişiler, üzerinde, pasif ya da eksik hak olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

Bu durum, sakatlıkları olan kişiler,i, toplumsal olanın dışına iteklemektedir. Toplumsal tarafından, terimler üreterek bu dışlanmanın kalıbı oluşturulmaktadır. Öyle ki; terimlerin sözlük karşılığına odaklanarak ortaya konan şey, negatif toplumsal-davranışsal açısından bütünlük sağladığı görülmektedir.

“Engelli”; insan öznesi, ancak davranışsal olarak yapmasından, menedilen şeyden dolayı engelli olarak ifade edilebilir. Saçları dökülmüş bir insanın, tarama engelli olarak adlandırılması örneğinden yola çıkarak. Kişinin psikolojik kertede sorunsallaştırdığı bir şey olabilmekle beraber, yaşamına, yaşamının devamını sağlamak için var olan iradi gücüne ve bu engelin, toplumun diğerleri tarafından dışlanmasına sebep olacağını düşünmek, oldukça hayalperest bir yaklaşım olacaktır. Bu durum çok çok kişinin, kendi iç dünyasında biriktirdiği, bir özlem olarak yaşamının bir noktasında yer alacak yoksunluk olacaktır. Aynı şekilde bir sınıfta, öğretmenin disiplini sağlamak için sınıfın diğer mensuplarının, sessiz olmasını istediği, telkini değerlendirilebilir. Bu diğerlerinin konuşmadan engellenmiş olduğunu gösterir. Terim, o anki davranışsal bir eylem, olmasına karşın ‘engellilik’ ifadesiyle, yaşamının her kertesinde bir şeye ulaşmak için sestten yoksun, yeni bir dil üretmek zorunda kalan, konuşma yetisinden yoksun bir insanla, denkleştirilmiş bir terim olarak ortaya çıkmaktadır.

Uzuvlarının veya yeti yitiminin ortaya koyduğu gerçekten, yoksunluktan, yapamama ya da erişememe durumunu, ifade ettiğini varsayılmış olursa bile, bugün birçok toplumda, bu terimin, nesnelleştirilmiş bir insana ait olduğu görülmektedir. “Engelli Kimdir: Bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde doğuştan veya sonradan kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine

ihtiyaç duyar durumda bulunan kişiler engellidir (GÖK, 2017). Terimin, sivil toplum örgütlerince; sakatlıkları olan kişilerin, yaşamlarına, toplumsalla olan ilişkilerine entegre olmuş şekilde ifade edildiği görülmekte, fakat burada eksik olan şey; ‘Terim’ insan öznesine ait, deneyimlenmiş ıstırapların, kelime olarak yumuşatılmasıdır, bu da öbek-gruba dahil sakatlıkları olan kişilerin, toplumsal olanla arasındaki iletimi sağlamakla görevli karşılıklı iletişimin eksikliğini ortaya çıkarmaktadır. Biri diğerine var olabilme gayesini ortaya koyarken, diğeri, onun özne olmasından çok nesnelleştirilmiş bir kimliğe bürünmesini beklemektedir.

Özürlü; insan öznesinin, vücut bütünlüğünün, kusurluluğunu ifade eden terim olarak ortaya çıkmaktadır. “DSÖ 1981 yılında... Özürlülük (impairment): Kişinin fizyolojik, psikolojik, anatomik yapı ya da işlevlerindeki herhangi bir eksiklik ya da anormalliktir (BAYKAN, 2000/Eylül).” Terim, nesnenin kendi bütünlüğünde, kusurlu olarak ortaya çıkan ya da dikte edilen şeyi açıklar. Saçları dökülen bir insanı, tarama engelli olarak nitelemekle ne kadar eksik bir yaklaşım ortaya konuyorsa, tarama özürlü demekle aynı düzlemde eksik bir yaklaşım olacaktır. Bir şeyde ya da bir yerde olmaması gereken şey olarak ortaya çıkmasını karşılamaktadır. İnsan öznesi, sahip olduğu yeti-yetisizliği ‘özürlü’ diyerek sökülüp atabilecek konumda değildir. Bedenin bütünlüğü, kusurla tanımlanabilecek konumda değildir, ait olduğu beden, kusurun nesnesi değildir. Nesnel olan terim, insanın, ancak kullanımına açık bir şey olduğunun bilinmesi gerekir.

Terim; sakatlıkları olan kişilerin, toplumsal olandan sökülüp atılan, tanımlamasına aracılık etmektedir; işlevselliğini, varlığını, kimliğini benimsenmeden, sadece orada, toplumsal dışında olması gereken şey olarak durması, gerektirdiğini ortaya koyan şeydir.

Sakatlık; insan öznesinin, vücut bütünlüğünün, hasta veyahut eksik uzvu olan, kusurlu olan, anlamını ifade etmektedir. Terim, geniş bir kompozisyona hükmeder olmakla birlikte, sakatlıkları olan kişilerin, toplumsal olma gayretlerini, yaşanmış deneyimlerini, ıstırap hallerini ve ortaya koyduğu mücadelenin en geniş perspektifini taşımaktadır. Toplumsal, sakatlıkları olan kişiler,i, konum olarak tıbbi, biyo-medikal pratikte değerlendirmekte, ortaya çıkan düşünce sakatlıkları olan kişilerin, fiziksel-zihinsel yeti yitimlerinin kusuruyla özdeşleştirerek tıbbın meselesi olduğu inancını taşımaktadır. "Kanaatimizce, yeti yitimi olan insanları sakatlayıcı toplumdur. Sakatlık yeti yitimlerimize dayatılan bir şeydir, bu yolla biz gerek yere topluma tam katılımdan dışlanmış ve yalıtılmış

oluyoruz. Dolayısıyla sakat kişiler toplumda ezilen bir gruptur. UPIAS. 1975 (SHAKESPEARE T. W., 2011).”

Sakatlık, terim olarak sözcük anlamını da içerecek bir şekilde ele alındığında, toplumsalın dışlanmış olan nesneye yüklediği anlamdan uzak bir anlam taşımamaktadır. Kısacası terim, sakatlıkları olan kişilerin, ait olmak istedikleri toplumsala doğru mesajla iletilen iletişim kanalı olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Dil bireylerin niyet ve eylemlerinin anlaşılması için önemlidir; zira bireylere niyetlerini kelimeler aracılığıyla geliştirir ve ifade eder. Ayrıca eylemler de kelimeler aracılığıyla gerçekleşir (ANGELOVİCİ, 2017).” Dil, iletişimin temel kaynağıdır, dili şekillendiren şey istek ve tutkuların yansımasıdır. Yansıyan şeyler; “Nietzsche’nin de bize öğrettiği gibi, bir şeyi adlandırmak onun özünü belirlemektir (HUGHES, 2011).” ...özü belirlenen şeyler olacak ve şeylere ulaşmak, elde etmek ya da elde edilmesine hizmet etmek amacını karşılayacaktır. Özgürlük, eşitlik, ortak yaşama dahil olma gibi şeyler, doğru şekilde adlandırmanın konusu olursa, terimin, dışlanmanın kalıbı olarak üretilmesine izin verilmeyecektir. Sakatlıkları olan kişilerin, toplumsal olma yolundaki mücadelelerinin yansımalarıyla kurulacak olan şey, onların, özne haline dönüşmelerine izin verecektir. Üzerlerinde nesnelleştirilmiş örüntünün kaldırılması, onlara, adlandırılmış olan terimle, bağlantı kurmanın yolunu açacaktır.

Sakatlıkları olan kişiler, için, ekonomik olandan dışlanan, sosyal olandan dışlanan, toplumsalın katmanlarından dışlanan gibi başlıklar üretilebilir. İnşa edilen yaşamda; yoksulluk ve yoksunluk ikilemlerine teslim edilmiş insan, olarak düşünülebilir. Bütün bu negatif toplumsal-davranışsal değerleri, altüst etmenin ilk yolu; doğru adlandırmaya duyulan ihtiyaçtır. Bu ihtiyaç, olması gereken şeye, toplumsal olanla sakatlıkları olan kişiler, arasında, pozitif örüntünün kurulmasına hizmet edecektir. Pozitif kanallar üretilerek, insan öznesinin yek tür olarak dünya yaşamında var olduğu-olabileceği düşüncesini sağlayacaktır. Politik talepler üretilmesine imkân verecek, diretilen taleplere, doğru cevaplar alınmasına imkân sağlayacaktır. Birçok nedenden ötürü ‘terim’ doğru adlandırmayla, iletimi açık bir iletişim kurarak, talep edilen şeyi, dosdoğru şekilde ileterek, tutkulara, isteklere hizmet eden argüman olarak yansıyacaktır. Bir şeyi elde etmenin ilk ve en etkin yol, o şeye sahip olmak için istemektir. İstedığımız şeyi ise doğru adlandırdığımızda amacımıza ulaşmışmış oluruz. İnsan davranışından başka bir şey değildir. Doğru adlandırılan şey doğru amaca hizmet eder. Sakatlıkları olan kişilerin,

toplumsal tarihsel süreç içinde belki de en başından itibaren eksik olan şeyi budur. Doğru adlandırılmamış olmalarıdır. Sürekli olarak yinelenen, negatif toplumsal-davranışsal kalıplardan, farklı zamanlarda ama birbirine benzeyen toplumsal davranışlardan kaynaklanan şey belki de budur. Doğru adlandırılmamayla mümkün olacak şey...

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNSAN HAKLARI

“İnsan haklarının temelindeki mesele bir tanınma meselesidir -başka insanları, ilgi ve özeni hak eden bireyler olarak tanıyabilmeyi öğrenme meselesidir (TURNER, 2017).” İnsan hakları temelinde, insan ihtiyaçlarının karşılanmasıyla ilişkilidir. İnsanın yalnızca yaşamını içermez onun, haysiyetli, onurlu bir yaşam sürmesine izin verilmesi gerektiğini de öne sürer. İnsan hakları, aynı zamanda insanın, onurlu yaşam sürmesi için gerekli olan kuralların ve kaynaklarında elzem olduğunu ifade eder.

İnsan hakları “Evrenseldir: İnsan hakları, ırkı, rengi, cinsiyeti, etnik veya sosyal kökeni, dini, dili, milleti, yaşı, cinsel yönelim, engeli veya diğer durumları ne olursa olsun, dünyadaki herkes için geçerlidir. Herkes için eşit şekilde ve ayırım gözetmeksizin geçerlidir. İnsan haklarına sahip olmak için tek gereklilik insan olmaktır (LORD, 2007).”

İnsanın toplumsal olma yolunda elde ettiği kazanımları ve toplumsalı düzenleyen kuralların çeşitli başlıklar altında vücut bulduğu bilinmektedir. Evrensel olan haklara; yaşam hakkı, medeni hak, siyasal hak gibi birçok başlık türetilmiştir. Tarihsel süreçte bunlarla birlikte, doğal hak ya da tabii hak gibi söylemlerde eklemlenmiştir.

İnsan haklarının gelişimi, tarihsel süreç içerisinde toplumsallaşan insanın, totaliter ve teokratik yönetim şekilleriyle yönetilmesi sonucu, baskıcı davranışlarına karşı geliştirdiği bir argüman olduğudur. İlk olarak addedilen insan hakları sözleşmesi 1215 yılında İngiliz Krala kabul ettirilen “Magna Karta” sözleşmesidir. ABD Bağımsızlık Bildirgesi ve Fransız Devrimi de ondan sonra tarih sahnesinde insan hakları alanında yapılmış sözleşmelerdir.

“Amerika ve Fransa İhtilalleri örnekleri...

I. Hakları bakımından insanlar hür ve eşit doğarlar hep öyle yaşarlar. Onun için, vatandaşlar arasında medeni farklar ancak kamu yararı esasına dayanabilir.

II. Her siyasi topluluğun gayesi, insanın doğal ve vazgeçilmez haklarının korunmasıdır. Bu haklar hürriyet, mülkiyet, güvenlik ve zulme karşı direnmedir.

III. Her türlü egemenliğin temeli ve kaynağı millettir. HİÇBİR KİŞİ veya ZÜMRE, kaynağını açıkça millettten almayan hiçbir yetkiye hak iddia edemez (PAİNE, 2018).”

Son olarak, II. Dünya Savaşı sonrasında 1948 yılında Birleşmiş Milletler (BM) nezdinde devletlerce kabul Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmesidir. Bildiriye göre; devletlerin anayasal haklarla uluslarına tanıdıkları, temel medeni ve siyasal haklarla sınırlı kalmayacak şekilde ekonomik, toplumsal, kültürel haklarda genel hatlarıyla tanımlanmıştır. Kişinin özgürlük, güvenlik, adil yargılanma vb. hakları da tasarı halinde güvenceye alınmıştır. Çalışma hakkı, eğitim hakkı, toplumun kültürel yaşamına katılım hakkı gibi başlıklarda düzenlenmiştir. “Doğuştan gelir: İnsan hakları kim olduğunuzun doğal bir parçasıdır. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’nin (İHEB) 1. Maddesi şöyle başlar: “Tüm insanlar onur ve haklar açısından özgür ve eşit doğarlar (LORD, 2007).”

İnsan haklarının, sözleşmeler aracılığıyla düzenlenmesi, tarihsel olması ve sürekli bir gelişim içerisinde değişimlere uğratılarak ihtiyaçlara cevap verir hale getirilmeye çalışılması anlamlıdır. Sakatlıkları olan kişiler, için, insan hakları kavramları 19.yüzyılın ortalarına doğru dillendirilmeye başlanmış olduğu gözlemlenmektedir. Negatif toplumsal-davranışsal kalıpların, türettiği söylemlerin gölgesinde ilerleme göstermiş olduğundan, yazılı olmayan davranışsal kalıplarına, sirayet eder durumda olduğunu ifade etmek mümkün değildir. Yaşam, eğitim, çalışma hakkı gibi başlıklarda ilerleme kaydedildiği söylenmelidir, ancak toplum içerisinde kendilerine ait olanı sorunsuz bir şekilde elde edebilir olduklarını söylemek oldukça muğlaktır.

Ülkelerin gelişmişlik derecelerine göre, kültürel, davranışsal farklılıklar gösteren, ibreler oldukça kötümserdir. Üstelik sakatlık için tanımlanan alana dahil olan kişiler sürekli olarak artırılmakta (yaşlılık-hastalık) olduğundan, politik kaygılarla ortaya sunulan bu durum sakatlıkları olan kişiler, için ayrılmış kaynakların erimesine sebep olmaktadır.

Değiştirilemez şey değildir, “Abrams’ın “aydınlanmacı toplumsal refah kuramı” Sakat kişilerin ve diğerlerinin başına gelenler aklın ve insanlığın ileriye doğru evrimi olarak görülebilir ve toplumdan kuruma ve sonra yeniden topluma doğru hareket toplumsal ilerleme hakkında değişen fikirleri yansıtır (OLİVER M, 2011).işletilebilir, pozitif söylemler çoğaltılarak yarınlara daha geniş bir alan yaratacaktır. İnsanların idrakine, yaşanmışlık deneyimlerinin, ıstırap hallerinin geçici bir hal üzerine olmadığı ama bu hale dönüşebilir olduklarını ve bunun da modern dünya düzeninde oldukça mümkün olduğunun tarifi düzgünce yapılarak anlatılmalıdır.

3.1. Modern Dünya Sakatlık Mücadeleleri

Sakatlıkları olan kişiler, antikçağdan bu yana toplumsalın onlar üzerine inşa ettiği davranışsal kalıplarla yargılanarak, ilerlemiş oldukları görülmektedir. O zamandan bu yana gelişen insan öznesiyle, eş değer ilerleme kaydettiklerini söylemek mümkün olmamaktadır. Kalıtsal, uzuv eksikliklerinden dolayı katledilmeleri. Yeti yitimlerinden dolayı tanrının, gazabına uğranılacağı inancıyla katledilmeleri. Özellikle zihinsel yeti yitimleri sonucu, cadı olarak etiketlenmeleri ve katledilmeleri. “Aydınlanma ve Endüstri Devrimi’nden önce, Batı’da sakatlara hiç şüphesiz iyi davranılmıyordu. Dine dayalı batıl inançların ve cezaların kurbanı olan sakatlar, Ortaçağ Avrupası’nda sıklıkla kötülük, büyücülük, hatta şeytanla ilişkilendiriliyordu. Çocukların sakat doğması, çoğunlukla annelerinin şeytani inançlarının bir sonucu gibi görülüyordu (MALHOTRA, 2001).” Kusursuzlaştırma politikaları (Öjeni) üretilerek, katledilmeleri, son olarak, teknolojinin (görüntüleme teknikleri-ultrason) imkân sağladığı ölçüde, orantısız bir rakamla (Kürtaj) katledilmeleri süreci izlemektedir.

Sakatlıkları olan kişiler, için mücadeleler, ilk kertede yaşamak için olduğunu söylemek, doğru bir yaklaşım olacaktır. Toplumsal olanın, onlara dair türettiği alan hep bir yok etme politikalarına dayandırıldığından, yaşamak için toplumsal olmak zorunda olduklarının bilincini taşımışlardır. “Auguste Comte da insanlık tarihinin gelişimini anlamayı amaçlayan evrimci bir model geliştirmiştir. Comte insanın zihinsel sürecinin üç aşamalı gelişim üzerinden anlaşılabileceğini söyler: Teolojik, metafizik ve pozitivist aşama (OLİVER M, 2011).” sakatlıkları olan kişilerin, insanlık tarihi boyunca bu aşamalardan türetilen, negatif toplumsal-davranışsal kalıplarla değerlendirildiler. Dinsel olanla yargılandıkların da katledildiler. Farklı olduklarıyla yargılandıklarında katledildiler. Tedavi edilebilir olduklarına duyulan inanç sonrasında da aynı akamete uğratıldılar.

Gelişimini yineleyen, özneye dahil olma süreçleri sakatlıkları olan kişiler, açısından ötelendiği görülmektedir. 19.yüzyılın ortalarına doğru gelindiğinde, mücadeleler, ilk ışığını yansıtmaya başladı. II. Dünya Savaşı ve ABD-Vietnam savaşları sonrası savaşımlardan yaralanarak gazi olan kişilerin, savaş sonrası dönemde ekonomik olarak

yoksullaşmaları, bu durumda duyulan rahatsızlıklarını dile getirmeleri sonucu, özellikle gelişmiş kapitalist ülkelerde; ABD-İngiltere ve diğerinde “gazi”lere toplumsalla olan kopan bağlarının tamir edilmesi gerektiği yönünde çalışmalara başlandı. Burada dikkat edilmesi gereken bir husus var; savaşlar sonrası, yaralanan ‘gazilerin’ öncülük ettiği mücadeleler olduğunun bilinmesi gerekiyor. Mücadeleler, kalıtsal-doğuştan yeti yitimi ve sakatlıkları olan kişilerin ortaya koyduğu şey olarak algılanmamalıdır. Çünkü özneye dahil olan ‘gazilerin’ kaybettikleri toplumsal statülerinden dolayı, toplumsala, duydukları öfkeden türemiş bir mücadeleyken, sakatlıkları olan kişilerin, üretebildiği şey olarak yansıtılmaması gerekmektedir. Toplumsal olanın içine dahil olamamış, dışlanma pratiklerinden ortaya koyduğu davranışsal olanla değerlendirilmelidir.

Sakatlıkları olan kişilerin, siyasal mücadeleleri 1960’lı yıllardan daha sonra hız kazanarak özellikle Batı ülkelerinde ortaya modellemeler çıkartılmaya başlandı. O yıllarda yükselen sol akımlarının dünya üzerindeki etkisi düşünüldüğünde, toplumsal olanla ortak bir mücadeleye girilmeye çalışıldığı görülmektedir. Esasen sakatlık mücadeleleri ABD’de Afro-Amerikan bireylerin azınlık mücadelelerini baz alarak ortaya konduğu dile getirilmektedir. Çeşitli örgütler aracılığıyla mücadelelerin ortak öznesi sakatlıkları olan kişilerin, toplumun bir parçası olması amacını içermektedir.

“Disabled in Action örgütü 1970 yılında kuruldu ve hem sakatların bilincini yükseltmek hem de Amerikan toplumundaki ayrımcı 'engellerin' varlığına dair bir farkındalık oluşturmak için doğrudan siyasi protesto taktiğini benimsedi. 1972 yılındaki başkanlık seçimleri sürecinde Disabled in Action örgütünün militanları, çoğu gayet politize ve Amerika'daki sakat hakları mücadelesinin önemli destekçileri olan sakat Vietnam Savaşı gazileriyle Başkan Nixon ile kamera karşısında bir tartışma yapmak talebi dahilinde biraraya geldiler (MALHOTRA, 2001).”

İngiltere Fiziksel Engelli Karşı Ayrışma Birliği UPIAS (Union of Physically Impaired Against Segregation) (1972):

[“Fiziksel Engelli Karşı Ayrışma Birliği (UPIAS) erken oldu engelli hakları kuruluş Birleşik Krallık . Engellilik ve engellilik arasında keskin bir ayrımın yapıldığı , sosyal engellilik modelinin geliştirilmesine yol açan ilkeleri belirledi . Kuruluşun politika beyanından: "İlgilendiğimiz şey, yaşam koşullarımızı değiştirmenin yolları ve böylece bu toplumun bizi dışlamak için örgütlenmesi yoluyla fiziksel engellerimize dayatılan engelleri aşmak." UPIAS, 1972'de Paul Hunt tarafından , 20 Eylül 1972'de The

Guardian gazetesine yazdığı bir mektupta, engelli insanları engellilik sorunlarıyla yüzleşmek üzere bir grup oluşturmaya davet ettiğinde başlatıldı . [2] Daha sonra kendisi ve Vic Finkelstein tarafından resmen kuruldu . [3] Hunt fikirlerini, kendisinin ve diğerlerinin 1960'larda engellilerin kendi hayatlarını kontrol etme hakları konusunda yetkililerle mücadele ettiği bir kurumda (Le Court, Hampshire, bir Leonard Cheshire Home) yaşarken geliştirdi. [4]Örgütün açıkça siyasi platformu , engellilik sorunlarıyla ilgilenen kuruluşların o zamanlar baskın olan hayırseverlik yönelimi ile tezat oluştuyordu . Kuruluş bildirileri hayırseverlik kavramını açıkça reddetti: "Kayıtlı tüm hayır kurumları değerli vergi imtiyazları alıyor, ancak doğrudan siyasi değişim için kampanya yürütmelerine izin verilmiyor. Engellilerin gerçek ilerlemeler kaydetmeleri için siyasi katılımı gerekli görüyoruz. eylem bağımsızlığımızı korumak, Hayır Kurumu Komiserlerine kayıtlı değiliz." [1] Yeni sakatlık ve sakatlık tanımları oluşturdular . Bozukluğu "bir uzvun bir kısmının veya tamamının olmaması veya kusurlu bir uzvun, organizmanın veya vücudun mekanizmasının olması" ve sakatlığı "çağdaş organizasyonun neden olduğu aktivitenin dezavantajı veya kısıtlaması olarak tanımladılar; fiziksel bozuklukları var ve bu nedenle onları sosyal faaliyetlerin ana akımından dışlıyor". [5] Ayrıca uzmanların engellilerin hayatlarını nasıl yaşamaları gerektiğini önerebileceği fikrini de reddettiler:

“Ayrıca, engellerimizi nasıl kabul etmemiz gerektiği konusunda ileri sürülen veya engelliliğin "psikolojisi" hakkında bilgili dersler veren "uzmanlar" ve profesyoneller fikrini de reddediyoruz. Fakir, tecrit edilmiş, tecrit edilmiş, kendisine iyi davranılmış, bakılmış ve küçümsenmiş olmanın nasıl bir his olduğunu zaten biliyoruz - güçlü kuvvetli herhangi bir uzmandan çok daha iyi. Bir Birlik olarak, engelli olmanın ne kadar korkunç olduğuyla ilgili açıklamalarla ilgilenmiyoruz. Bizim ilgilendiğimiz şey, yaşam koşullarımızı değiştirmenin ve bu toplumun bizi dışlamak için örgütlenme biçiminin fiziksel yetersizliklerimizin üstüne dayattığı engelleri aşmanın yollarıdır. Bize göre, kabul etmemiz gereken yalnızca gerçek bozulmadır; Bize davranılma şeklienden kaynaklanan ek ve tamamen gereksiz sorunlar, esasen üstesinden gelinmeli ve kabul edilmemelidir.[1]” (Vikipedi, 2021).”]

“Kanaatimizce, yeti yitimi olan insanları sakatlayıcı toplumdur. Sakatlık yeti yitimlerimize dayatılan bir şeydir, bu yolla biz gerek yere topluma tam katılımdan dışlanmış ve yalıtılmış oluyoruz. Dolayısıyla sakat kişiler toplumda ezilen bir gruptur. UPIAS. 1975” (SHAKESPEARE T. , 2011).”

“Yeti yitimleri olan inşaları dikkate almayan ya da çok az dikkate alan ve dolayısıyla ana akım toplumsal faaliyetlerden dışlayan çağdaş bir toplumsal düzenin yol açtığı dezavantajlar veya faaliyet kısıtlamasıdır UPIAS.1975” (SHAKESPEARE T. , 2011).”

Engelli Amerikalılar Yasası (ADA) (1990):

“ADA, fiziksel veya zihinsel engelli Amerikalıların haklarını koruyan Sivil Haklar mevzuatının önemli bir parçasıdır. 26 Temmuz 1990'da Başkan George HW Bush tarafından imzalanan bu federal yasa, istihdamdan kamusal konaklama alanlarına ve telekomünikasyona kadar birçok alanı kapsayan beş başlıktan oluşuyor. Yasa, yürütme organı kurumları tarafından geliştirilen ve ABD Adalet Bakanlığı (DOJ), ABD Ulaştırma Bakanlığı (DOT) ve ABD Eşit İstihdam Fırsatı Komisyonu (EEOC) dahil olmak üzere federal kurumlar tarafından yönetilen kurallar ve düzenlemeler aracılığıyla uygulanır. Bireysel şikayetler federal bir soruşturma başlatabilir. Örneğin DOJ'un şikayetleri araştırma yükümlülüğü ve uyum anlaşmalarını müzakere etme yetkisi vardır. DOJ ayrıca, ADA'yı uygulamak için parasal cezalar da dahil olmak üzere hukuk davaları açma yetkisine sahiptir (www.greelane.com/tr, 2018).”

“...1990 yılında Engelli Amerikalılar Yasasının (ADA) kabulü sakat hareketinin tarihinde bir dönüm noktası oldu. Yıllarca süren mücadeleler ve lobicilik faaliyetleriyle elde edilen bu yasa, sakatlar için birçok açıdan bir zaferdi. Bilinç ve farkındalık düzeyini yükseltmesiyle dahi, dikkatlerin sakatlık meselesine önceki yıllardan çok daha fazla yönelmesini sağladı. ADA ve Rehabilitasyon yasasının 504. maddesi uyarınca en sonunda yürürlüğe giren düzenlemeler fiziksel erişilebilirlik koşullarında da hakiki gelişmelere yol açtı (MALHOTRA, 2001).”

Avrupa Birliği (AB) Engelli Politikaları:

“Avrupa Birliği'nin Engelli Politikaları

- Ayrımcılık olgusu hakkında bilgi verilmesi ve bu konudaki politikaların ve uygulamaların etkililiğinin değerlendirilmesi yoluyla ayrımcılık hakkındaki anlayışın geliştirilmesi;
- Ayrımcılığı önlemek ve ayrımcılığa etkin şekilde dikkat çekmek için değişik ayrımcılık türlerinin kendilerine özgü niteliklerinin gözönünde bulundurularak özellikle organizasyonların eylem araçlarının güçlendirilmesi ve bilgi alışverişinin ve iyi uygulamaların desteklenmesi ve Avrupa düzeyinde ağ kurulması;
- Farkındalık oluşturma kampanyalarını da içine alan ayrımcılıkla mücadele uygulamalarının yaygınlaştırılmasıdır.

- Avrupa Komisyonu tarafından 27 Kasım 2000 tarih 2000/78/EC sayı ile yayımlanan “İstihdamda ve İşte Eşit Muamele Direktifi”nin amacı eşit muamele ilkesinin üye ülkelerde uygulamaya konulacağı görüşüne bağlı olarak istihdam ve çalışma konularında din veya inanca, özgürlüğe, yaşa veya cinsel yönelime dayanan ayrımcılık ile mücadele için genel bir çerçeveyi ortaya koymaktır (AKYILDIZ, 2018).”

BM Engelli İnsan Hakları Sözleşmesi (EHİS):

“EHİS engelli bireylerin insan haklarının korunmasını, teşvik edilmesini ve geliştirilmesini sağlamak üzere devletlerin yükümlülüklerini açıklığa kavuşturmaktadır. Sözleşme, yeni haklar ortaya koymamakla birlikte mevcut insan hakları sözleşmelerini engelliler açısından tamamlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Bir başka ifadeyle engelliler açısından kendi sorumluluklarını kavrayabilmelerini sağlamak üzere insan haklarını yeniden tarif etmektedir. Sözleşme; Fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşsal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen kişileri kapsamaktadır. Bu kapsamdan da anlaşılacağı üzere Sözleşme, engellilik kavramında engelli kişinin eksikliklerine ve yetersizliklerine vurgu yapan tıbbi yaklaşım yerine hak temelli yaklaşıma geçişi öngörmektedir. Hak temelli yaklaşım, toplumsal düzeyde var olan olumsuz tutum ve çevresel engelleri ortaya koyarak, engelli bireyi çevreyle etkileşimi içinde ele alır ve tüm bu engellerin yarattığı eşitsizliğe karşı hukuki koruma sağlar. (KUZ, 2016).”

“Genel İlkeler

İşbu Sözleşme'nin dayandığı ilkeler şunlardır:

- (a) Kendi seçimlerini yapma özgürlükleri ve bağımsızlıklarını da kapsayacak şekilde, kişilerin insanlık onuru ve bireysel özerkliklerine saygı gösterilmesi;
- (b) Ayrımcılık yapılmaması;
- (c) Engellilerin topluma tam ve etkin katılımlarının sağlanması;
- (d) Farklılıklara saygı gösterilmesi ve engellilerin insan çeşitliliğinin ve insanlığın bir parçası olarak kabul edilmesi;
- (e) Fırsat eşitliği;
- (f) Erişilebilirlik;

(g) Kadın-erkek eşitliği;

(h) Engelli çocukların gelişim kapasitesine ve kendi kimliklerini koruyabilme haklarına saygı duyulması (RESMÎGAZETE, 2009-07-14 Sayı: 27288).”

Sakatlıkları olan kişilerin, mücadeleleri, yukarıda örneklendirilen başlıklar altında, diğer tüm dünya ülkelerinde de yankı bulmuş ve karmaşıklaşmış olsa da belli kertede kabul görmüştür. BM nezdinde çalışmalar yapılmasına öncülük etmiştir. BM Engelli İnsan Hakları Sözleşmesi’nin (EHİS) temellerinin atılmasına vesile olmuştur. Mücadeleler farklı kültürlerde, farklı amaçlar altında ortaya çıkmış olsa da hemen hepsinin ortak kaygıları gözeterek hareket ettikleri görülecektir. Toplumsal olma, yaşam, eğitim, sağlık, çalışma (istihdam-yoksulluğun sonlandırılması) ve ayrımcılık yapılmaması gibi başlıklar altında mücadele ettikleri görülecektir. Modern Dünya düzeninde erişebilir bir kerteye ulaşmakla birlikte halen yol alınması gereken bir yığın mesele bulunmaktadır. Devletler aracılığıyla ortaya konulan iradelerin, sahip oldukları kültürlerle doğru şekilde sirayet etmesinin önünde büyük bir karmaşa bulunmaktadır. Toplumsalın diğer fertlerince sakatlıkları olan kişilere karşı nasıl bir kabul ve davranış sergileneceği konusunda yeterli bilgi birikimine sahip olmadıkları görülmektedir. Sakatlıkları olan kişiler, kamusal alanda, daha özgür, daha erişilebilir şekilde olmasına karşın, özel alanda dışlanma pratikleri halen canlı bir şekilde sürdürülmektedir. Örneğin; sakatlıkları olan kişilerin, yeter derece eğitim almasına imkân tanıyan kanunlar (karma eğitim) olmasına karşın, özelde ...sakatlıkları olan çocukların, normal eğitim kurumlarından dışlanmakta oldukları görülmektedir. İş yaşamında; sakatlıkları olan kişiler, için, istihdam edilmeleri konusunda çeşitli kanun ve yönetmelikler bulunmasına karşın, caydırıcılığı zayıf kalan uygulamalar olmasından kaynaklı, istihdam edilmeleri yerine devlete ceza ödemeleri marifetiyle yaygın olarak istismar edilmektedirler. Son olarak sakatlıkları olan kişilerin, (kendi kararlarını alabilecek yetide olan kişiler) aile kurmaları yönünde yapısal olarak herhangi bir kısıtlama ve yasak bulunmamasına karşın, toplumsal olanın, onlara karşı geliştirmiş olduğu davranışsal kalıplar yüzünden, bu kurumun icracıları olmasında, engeller ortaya çıkarılmaktadırlar.

Mücadeleler, toplumsal olanla bütünleşme yolunda yavaş ilerliyor olsa da yarınlara dair umut beslemek doğru yaklaşım olacaktır. Çünkü başlangıç noktası yaşamda kalmak olan şeylerin, toplumsala ait olma ve içerisinde yer alma şeklinde ilerleyerek, bugünlere

ulaşması umut vericidir. Sakatlıkları olan kişilerle, normal addedilen diğerlerinin, aynı parçaya dahil olmaları yolunda kat ettikleri mesafe oldukça iyimserdir.

3.2.Birleşmiş Milletler Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme [EHİS]

BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin [İHEB] kabulü olan 1948 yılından bu yana BM koordinasyonunda insanlığın tamamına erişecek şekilde medeni-kültürel-ekonomik-siyasi ve sosyal hakları içeren bir dizi uluslararası sözleşme düzenlenmiş ve sözleşmeler üzerinde devletlerinde onayıyla anlaşmalar gerçekleştirilmiştir. İş bu sözleşmeler aracılığıyla, sakatlıkları olan kişileri de kapsayan hakların korunması ve korunması yolunda çalışmalar yapılmasını öngören düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Düzenlemeler aracılığıyla, taraf devletlere yüklenen yükümlülüklerin muhtevası ortaya konmuştur. Sakatlıkları olan kişilerin, haklarının normal olarak addedilen diğerlerinin haklarıyla aynı orantıda kabul göreceği-görmesi gerektiği, sözleşmeler aracılığıyla temel hak ve özgürlükleri taahhüt altına alındığı varsayılsa da uluslararası arenada halen bu haklardan tam olarak yarar sağlayamadıkları kabul edilmektedir.

Sakatlıkları olan kişilerin, hak ve özgürlükler kapsamında diğerlerine tanınan hak ve özgürlüklerle tam, eşit ve hakkaniyetli bir şekilde yarar sağlamasını, bunun gerçekleşebilmesinin önünde duran negatif toplumsal-davranışsal kalıpların ortadan kaldırılmasını hedefleyen ve insan haysiyetine yaraşır, saygıyı inşa etmesine yardımcı olacak bir argüman geliştirilerek BM nezdinde EHİS 2006 yılında kabul edilmiştir.

“İşbu Sözleşme’ye Taraf Olan Devletler,

- (a) Birleşmiş Milletler Şartı'nda ilan edilmiş olan ve insanlık ailesinin tüm mensuplarının doğuştan sahip oldukları onuru, değeri, eşit ve devredilmez hakları dünyada özgürlüğün, adalet ve barışın temeli olarak kabul eden ilkeleri anımsayarak,
- (b) Birleşmiş Milletler'in, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmeleri ile tanınan hak ve özgürlüklere herhangi bir ayrımcılığa uğramaksızın herkesin sahip olduğunu kabul ve ilan ettiğini göz önünde bulundurarak,
- (c) Tüm insan haklarının ve temel özgürlüklerin evrensel, bölünmez, birbiriyle bağlantılı ve karşılıklı bağımlı olma niteliği ile engelli bireylerin bu haklardan herhangi bir ayrımcılığa uğramaksızın yararlanmalarının güvence altına alınması gerekliliğini tekrar teyit ederek,

(d) Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'yi, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'yi, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme'yi, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine İlişkin Uluslararası Sözleşme'yi, İşkence ve Diğer İnsanlık Dışı veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme'yi, Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni ve Uluslararası Göçmen İşçilerin ve Aile Bireylerinin Korunması Sözleşmesi'ni akılda tutarak,

(e) Engelliliğin gelişen bir kavram olduğunu ve engellilik durumunun, sakatlığı olan kişilerin topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını engelleyen tutumlar ve çevre koşullarının etkileşiminden kaynaklandığı gerçeğini kabul ederek,

(f) Engelliler için Dünya Eylem Programı ve Engelliler için Fırsat Eşitliğinin Sağlanmasına Yönelik Standart Kurallar'da yer alan ilke ve politika önerilerinin engellilere fırsat eşitliği sağlanmasına yönelik ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde politikaların, planların, programların ve eylemlerin geliştirilmesi, tasarlanması ve değerlendirilmesine katkısını göz önünde bulundurarak,

(g) Engelliliğe ilişkin konuların sürdürülebilir kalkınmayla ilgili stratejilerin ayrılmaz bir parçası olarak ele alınmasının önemini vurgulayarak,

(h) Bir kişinin engelli olduğu için ayrımcılığa maruz kalmasının her bireyin doğuştan sahip olduğu insanlık onuru ve değerinin de ihlal edilmesi anlamına geldiğini de kabul ederek,

(i) Bunun yanı sıra engelli bireylerin çeşitliliğini kabul ederek,

(j) Daha yoğun desteğe ihtiyacı olan engelliler dahil olmak üzere, tüm engellilerin insan haklarının güçlendirilmesi ve korunmasının gerektiğini kabul ederek,

(k) Çeşitli araç ve yükümlülüklerin varlığına rağmen engelli kişilerin topluma eşit bireyler olarak katılmaları önündeki manilerin halen var olmaya devam ettiği ve dünyanın her yerinde engelli bireylerin insan hakları ihlallerine maruz kaldıkları gerçeğinden endişe duyarak,

(l) Özellikle gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere tüm ülkelerde engellilerin yaşam koşullarının geliştirilmesinde uluslararası işbirliğinin önemini bilincinde olarak,

- (m) Engellilerin toplumun refah ve çeşitliliğine yaptıkları ve yapabilecekleri olumlu katkıları ve engellileri insan haklarını ve temel özgürlükleri tam kullanmaya ve topluma tam katılmaya teşvik etmenin onların toplumsal aidiyetlerine, toplumun insani, sosyal ve ekonomik yönden kalkınmasına ve yoksulluğun azalmasına katkıda bulunacağını kabul ederek,
- (n) Kendi seçimlerini yapma özgürlüğü de dahil olmak üzere engellilerin bireysel varlıklarının ve bağımsızlığının önemini kabul ederek,
- (o) Engellilerin kendilerini doğrudan ilgilendirenler de dâhil olmak üzere politika ve programlarla ilgili karar alma süreçlerine etkin olarak katılabilmeleri gerektiğini dikkate alarak,
- (p) Irk, ten rengi, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka fikir, ulusal, etnik veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum, yaş veya başka bir statü bakımından birçok nedene dayalı olarak ve bu nedenle daha ağırlaştırılmış bir ayrımcılığa maruz kalan engellilerin karşılaştığı zor koşullardan kaygı duyarak,
- (q) Engelli kadınların ve kızların hem ev içinde hem de ev dışında şiddete uğramaya, yaralanmaya veya istismara, ihmale, ihmalkar muameleye, kötü muameleye veya istismara karşı daha büyük bir risk altında oldukları gerçeğinin farkında olarak,
- (r) Engelli çocukların diğer çocuklarla eşit koşullar altında tüm insan haklarından ve temel özgürlüklerden tam olarak yararlanması gereğini kabul ederek ve bu bağlamda Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne Taraf Devletlerin üstlendiği yükümlülükleri yeniden hatırlatarak,
- (s) Engellilerin insan temel hak ve özgürlüklerinden tam yararlanmasını teşvike yönelik çabalara cinsiyet eşitliği perspektifinin de eklenmesi gerektiğini vurgulayarak,
- (t) Engellilerin çoğunluğunun yoksulluk koşullarında yaşadığının altını çizerek ve bu bakımdan, yoksulluğun engelliler üzerindeki olumsuz etkisine dikkat çekmenin kritik önemini kabul ederek,
- (u) Birleşmiş Milletler Şartı'nda yer alan amaç ve ilkelere saygı üzerine kurulu barış ve güvenlik ortamının ve yürürlükteki insan hakları belgelerine riayet edilmesinin özellikle silahlı çatışma ve işgal koşullarında engellilerin korunması için vazgeçilmez olduğunu akılda tutarak,

(v) Fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel çevreye, sağlık ve eğitim hizmetlerine, bilgiye ve iletişime erişimin engellilerin tüm insan haklarından ve temel özgürlüklerden tam yararlanmasını sağlamadaki önemini kabul ederek,

(w) Diğer bireylere ve ait olduğu topluma karşı görevleri bulunan bireyin Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmesi'nde tanımlanan hakların güçlendirilmesi ve bu haklara riayet edilmesi için çaba gösterme yükümlülüğü altında olduğunun farkında olarak,

(x) Ailenin toplumun doğal ve temel birimi olduğu ve toplum ve devlet tarafından korunması gerektiğinin ve engellilerin tüm insan haklarından tam ve eşit ölçüde yararlanabilmesinin sağlanabilmesi için engelliler ile aile bireylerinin gerekli koruma ve desteği alması gerektiğine inanarak,

(y) Engellilerin haklarını ve onurunu güçlendiren ve koruyan kapsamlı bir uluslararası sözleşmenin engellilerin ağır sosyal dezavantajlarının ortadan kaldırılmasına ve onların medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel ortamlara eşit fırsatlarla katılımının teşvik edilmesine, hem gelişen hem de gelişmekte olan ülkelerde önemli bir katkı sağlayacağına ikna olarak,

Aşağıdaki hükümler üzerinde anlaşmaya varmışlardır: (RESMİGAZETE, 2009-07-14 Sayı: 27288).”

3.2.1. İşkenceye Uğramama-Sömürü Şiddet ve İstismardan Korunma ve Yaşam Hakkı

Sakatlıkları olan kişilere yönelik tarihin derinliklerinde uygulanan toplumsal davranışlardan esinlenerek geniş bir perspektifle ele alınmış bir dizi düzenlemeleri içermektedir. Dinsel olarak uygulanan öldürme eylemleri, metafizik kertede uygulanan kurumlara kapatılma pratikleri ve son olarak akıl ve bilim gibi kavramlarla öne sürülen, kusursuzlaştırma politikalarıyla işletilen davranışsal kalıpların, yeniden toplum tarafından benimsenerek, uygulanmalarının önüne set çekmek şeklinde yorumlanabilir.

“Engellilere yönelik şiddet” kamusal ya da özel alanda engellilere fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik zarar veya kayıp veren veya verebilecek olan ayrımcılığa dayalı her türlü eylem veya bu tür eylemlerle tehdit etme, zorlama veya keyfi olarak özgürlükten yoksun bırakma anlamına gelir ve bir insan hakları ihlali ve engellilere yönelik ayrımcılığın bir biçimi olarak anlaşılmaktadır (ARKADAŞ THIBERT, 2016).”

“Madde 10 Yaşama Hakkı

Taraf Devletler her insanın yaşama hakkına sahip olduğunu yeniden onaylayarak engellilerin bu haktan etkin ve diğer bireylerle eşit koşullar altında yararlanmalarını sağlayacak gerekli tüm tedbirleri alır.

Madde 15 İşkence, insanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Maruz Kalmama

1. Hiç kimse işkence veya zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muameleye veya cezaya maruz kalmamalıdır. Özellikle, hiç kimse rızası alınmaksızın tıbbi veya bilimsel deneye tabi tutulmamalıdır.

2. Taraf Devletler engellilerin işkence veya zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muameleye veya cezaya karşı diğer bireylerle eşit koşullar altında korunmasını sağlamak için etkin bir şekilde tüm yasal, idari, yargısal ve diğer tedbirleri alır.

Madde 16 Sömürü, Şiddet veya İstismara Maruz Kalmama

1. Taraf Devletler engellilerin ev içinde ve dışında sömürüye uğramasının, şiddete ve istismara maruz kalmasının, bu tutumların cinsiyete dayalı hali dahil her biçiminden korumak için uygun yasal, idari, sosyal, eğitsel ve diğer tüm tedbirleri alır.

2. Taraf Devletler engellilere, ailelerine, onların bakımını sağlayanlara cinsiyetlerine ve yaşlarına uygun yardım ve desteği sağlayarak sömürü, şiddet ve istismar vakalarının nasıl önleneceğine, tespit edileceğine ve bildirileceğine dair bilgi ve eğitim vererek sömürünün, şiddetin ve istismarın her biçimini önleyici uygun tüm tedbirleri alır. Taraf Devletler koruma hizmetlerinin yaş, cinsiyet ve engellilik konularına duyarlı olmalarını sağlar.

3. Taraf Devletler sömürünün, şiddetin ve istismarın her biçimini önlemek için engellilere hizmet etmeye yönelik tüm tesislerin ve programların bağımsız merciler tarafından etkin bir şekilde denetlenmesini sağlar.

4. Taraf Devletler koruyucu hizmetlerin sunulması sırasında meydana gelenler de dahil olmak üzere sömürünün, şiddetin veya istismarın herhangi bir biçiminin mağduru olan engellilerin fiziksel, zihinsel ve psikolojik olarak tedavisi, rehabilitasyonu ve sosyal açıdan yeniden bütünleşmesini sağlayıcı uygun tüm tedbirleri alır.

Sözkonusu iyileşme ve yeniden bütünleşme, kişinin sağlığına, öz saygısına, onuruna, özerkliğine kavuşmasını sağlar ve yaş ve cinsiyetiyle bağlantılı özel ihtiyaçlarını dikkate alır.

5. Taraf Devletler engellilere karşı sömürü, şiddet ve istismar vakalarının tespiti, soruşturulması ve gerekli hallerde kovuşturulmasını sağlamak için kadın ve çocuk merkezli yasa ve politikalar dahil etkili yasa ve politikaları yürürlüğe koyar.

Madde 17 Kişisel Bütünlüğün Korunması

Engelli her kişi, beden ve ruh bütünlüğüne diğer bireylerle eşit bir şekilde saygı duyulması hakkına sahiptir (RESMİGAZETE, 2009-07-14 Sayı: 27288).”

3.2.2. Eğitim Hakkı

Sakatlıkları olan kişilerin /çocukların, eğitim hakkından eşit ve adil bir şekilde yarar sağlamasını hedefleyen bir dizi önlemler alınarak uygulanmasını öngörür. Sakatlıkları olan kişilerin/çocukların; “kişilik, yetenek, yaratıcılık, zihinsel ve fiziksel beceri potansiyellerinin en üst derecede gelişiminin sağlandığı, ihtiyaç duyulan özel tedbirlerin alındığı, bütүнleştirici ve hayat boyu öğrenim imkânı sağlayan bir yapıda oluşturulmuş eğitimden yararlanma hakkı anlaşılır (ÇAĞLAR, 2016).”

“Madde 24 Eğitim

1. Taraf Devletler engellilerin eğitim hakkını tanır. Taraf Devletler, bu hakkın fırsat eşitliği temelinde ve ayrımcılık yapılmaksızın sağlanması için eğitim sisteminin bütүнleştirici bir şekilde her seviyede engellileri içine almasını ve ömür boyu öğrenim imkanı sağlar. Bunun için aşağıdaki hedefler gözetilmelidir:

- (a) İnsan potansiyelinin, onur ve değer duygusunun tam gelişimi ve insan haklarına, temel özgürlüklere ve insan çeşitliliğine saygı duyulmasının güçlendirilmesi;
- (b) Engellilerin; kişiliklerinin, yeteneklerinin, yaratıcılıklarının, zihinsel ve fiziksel becerilerinin potansiyellerinin en üst derecesinde gelişiminin sağlanması;
- (c) Engellilerin özgür bir topluma etkin bir şekilde katılımlarının sağlanması.

2. Taraf Devletler bu hakkın yaşama geçirilmesi için aşağıda belirtilenleri sağlar:

- (a) Engelliler engelleri nedeniyle genel eğitim sisteminden dışlanmamalı ve engelli çocuklar engelleri nedeniyle parasız ve zorunlu ilk ve ortaöğretim olanaklarının dışında tutulmamalıdır;
- (b) Engelliler yaşadıkları çevrede bütүнleştirici, kaliteli ve parasız ilk ve orta öğretime diğer bireylerle eşit olarak erişebilmelidir;
- (c) Bireylerin ihtiyaçlarına göre makul düzenlemeler yapılmalıdır;
- (d) Engellilerin genel eğitimden etkin bir şekilde yararlanabilmeleri için genel eğitim sistemi içinde ihtiyaç duydukları desteği almalıdır;

(e) Engellilere yönelik bireyselleştirilmiş etkin destekleyici tedbirler, engellilerin tam katılımı hedefine uygun olarak, akademik ve sosyal gelişimi artırıcı ortamlarda sağlanmalıdır.

3. Taraf Devletler engellilerin toplumun eşit üyeleri olarak eğitime tam ve eşit katılımlarını kolaylaştırmak için yaşamı ve sosyal gelişim becerilerini öğrenmelerini sağlar. Taraf Devletler bu amaçla aşağıda belirtilen tedbirleri alır:

(a) Braille ve diğer biçimlerdeki yazıların okunmasının öğrenilmesi, beden dilinin ve alternatif iletişim araçları ve biçimleri ile yeni çevreye alışma ve bu çevrede hareket etme becerilerinin öğrenilmesi, akran desteği ve rehberlik hizmetlerinin kolaylaştırılması;

(b) İşaret dilinin öğrenilmesine, işitme ve konuşma engellilerin dilsel kimliğinin gelişimine yardımcı olunması;

(c) Görme, işitme veya hem görme hem işitme-konuşma engellilerin özellikle çocukların eğitiminin en uygun dille, iletişim araç ve biçimleriyle, onların akademik ve sosyal gelişimini artırıcı ortamlarda sunulmasının sağlanması.

4. Taraf Devletler bu hakkın yaşama geçmesini sağlamak için, engelli olanlar dahil olmak üzere, işaret dilini ve Braille alfabesini bilen öğretmenlerin işe alınması ve eğitimin her düzeyinde çalışan uzmanların ve personelin eğitimi için uygun tedbirleri alır. Söz konusu eğitim engelliliğe ilişkin bilincin artırılmasını, alternatif iletişim araç ve biçimleri ile destekleyici eğitim tekniklerinin ve materyallerinin kullanılmasını içermelidir.

5. Taraf Devletler engellilerin genel yüksek okul eğitimine, mesleki eğitime, erişkin eğitime ve ömürboyu süren eğitime ayrımcılığa uğramaksızın diğer bireylerle eşit koşullar altında erişimini sağlar. Taraf Devletler bu amaçla engellilerin ihtiyaçlarına uygun makul düzenlemelerin yapılmasını temin eder (RESMÎGAZETE, 2009-07-14 Sayı: 27288).

Sakatlıkları olan kişilerin-çocukların, eğitim hayatı içerisinde yaşanan problemleri ve Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneğinin (TOHAD) sunmuş olduğu rapor;

“Millî Eğitim Bakanlığı son yıllarda gerek yaptığı yasal düzenlemeler ile gerekse ürettiği yayınlarla kaynaştırma anlayışından uzaklaşıp bütünleştirme anlayışına doğru bir yaklaşım değişikliğine gittiğinin sinyallerini vermektedir. Bu değişiklik,EHS’de de sözü edilen eğitim hakkı anlayışının takip edildiğinin ve bu konuda ilgili politika ve

uygulamaların üretilmeye başladığının bir göstergesidir. Ancak bu girişimlere rağmen uygulamalarda karşılaşılan sorunlar, sistemin istenilen düzeyde hizmet verememesine hatta bazı vakalarda kişilerin haklarının ihlâl edilmesine neden olmaktadır. İzleme çalışmasında elde edilen veriler ve bu verilerin analizleri ışığında, sistemin daha iyi çalışmasına yönelik şu önerileri sıralamak mümkündür:

- Eğitim hizmeti öğrencilere bütünlük anlayışı içinde verilememektedir. Çünkü öğrencinin kademeler arası geçişinde ya da farklı kurumlardan hizmet alımında kurumlar arası bilgi akışı sağlanamamaktadır. Bu noktada kurumlar arası işbirliğini sağlayacak farklı koordinasyon mekanizmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Öğrencilerin yüksek yararı göz önüne alınarak kurumlar arası işbirliğinin sağlanması öğrencinin gelişimini olumlu yönde etkileyecek, öğrenciye dair bilginin farklı kurumlarda çalışan uzmanlar arasında hızlıca erişilmesine yardımcı olacaktır,
- Engelli öğrencilerin eğitiminde yapılacak eğitim düzenlemeleri için sağlık raporu şartı aranmamalı, öğrencinin gelişimi ve eğitsel ihtiyaçları doğrultusunda ilgili düzenlemeler yapılmalıdır,
- Eğitsel değerlendirme aşamasında görev alan RAM personelinin nitelikleri geliştirilmeli, değerlendirme yöntemleri ve araçları yeniden yapılandırılmalıdır. Öğrencinin alışık olduğu çevrede tanıdık koşullar altında değerlendirilmesine olanak veren bir değerlendirme yöntemine doğru geçiş yapılmalıdır (örneğin sınıf içinde öğretmeni tarafından yapılan müfredata dayalı değerlendirme vb.),
- Öğretmen eğitimi gerek nicel gerek nitel açıdan öğrencilerin ihtiyacını karşılayabilecek düzeyde değildir. Öğretmen eğitimi programlarının en kısa sürede geliştirilmesi ve öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir yapıya dönüştürülmesi gerekmektedir. Bu konuda YÖK ve MEB'in işbirliği içinde olmasına ve teorik eğitim ile uygulamanın ortak bir zeminde buluşturulmasına ihtiyaç vardır,
- Okullara akademik ve fiziki erişim sorunları ortadan kaldırılmalı, eğitim ortamlarının her öğrenci için mümkün olan en yüksek düzeyde erişilebilir olması sağlanmalıdır,
- Engelli öğrencilerin eğitim hayatında maruz kaldıkları kötü muamele, şiddet ve istismar olayları ile ilgili MEB'in herhangi bir biriminde sistematik veri toplama ağı bulunmamaktadır. Bu nedenle yaşanan vakalarda münferit çözümler bulunmakta, sisteme ilişkin sorgulamalar yapılmamaktadır. Oysaki vakaları önleyici yasal tedbirler alınmalı, denetleme mekanizmaları güçlendirilerek kalıcı çözümler üretilmelidir,

□ MEB istatistiklerinin her sene düzenli olarak yayınlanması önemli bir uygulamadır. Ancak eğitim verilerine ilişkin kapsamı geliştirilmelidir. Örneğin istatistiklerde evde eğitim alan öğrencilere ilişkin veri bulunmamaktadır,

□ İyi uygulama örnekleri mümkün olduğunca erişilebilir hale getirilmeli ve sıklıkla güncellenmelidir. Bu konuda Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün başlatmış olduğu çalışma, iyi uygulama örneklerinin teşhir edilmesi ve diğer öğretmenler tarafından da bilinmesi açısından önemli bir adımdır (AK, 2015).”

Sakatlıkları olan kişilerin-çocukların eğitim hayatı içerisinde asli unsur olarak yer almalarını hedefleyen kural ve sözleşmelerin mevcudiyeti tartışma götürmez şekilde ortadadır. TOHAD'nin ortaya koyduğu çalışmadan da anlaşılacağı üzere, yapılan düzenlemelerden sakatlıkları olan kişilerin-çocukların, EHİS'de yarar sağladığı haklarından, yeter derecede, etkin bir kullanım elde edebilmiş değildir. Kurumların sözleşmeleri dikkate alarak, güncellemeler yapmalarına karşın uygulayıcılarının, sakatlıkları olan kişilere-çocuklara dair kapsamlı bir bilgi birikiminin olmaması ve uygulayıcılarının ve toplumun bu konuda önyargılarından kaynaklanan negatif toplumsal-davranışsal kalıpların, terk edilmemesinin getirdiği şey olarak tarif edilebilir.

3.2.3. Sağlık Hakkı

Sakatlıkları olan kişilerin, sakatlıklarından dolayı toplumsal tarafından dışlanmadan sağlık hakkından en üst düzeyde yarar sağlamasını amaçlamaktadır. Yardımcı sağlık ürünlerinin ve teknolojinin ürettiği, sakatlığından dolayı ihtiyaç duyduğu ya da duyabileceği araç gereçlere erişebilmesini hedefleyen çalışmaları içermektedir. “Engellilerin sağlıkla ilgili olarak rehabilitasyon da dahil olmak üzere, cinsiyete duyarlı sağlık hizmetlerine erişimini mümkün kılmak için ulaştırılması... (AKTAŞ, 2016)” sakatlıkları olan kişilerin, sağlık alanındaki duydukları ihtiyaç, kritik bir öneme sahiptir. Tedavi hizmetleri, rehabilitasyon ve habilitasyon hizmetleri ve tıbbi-medikal yardımcı sağlık ürünlerin kullanımına duydukları ihtiyaçlar şeklinde sıralanabilir. “...engelli bireylerin sağlık sektöründen talep ettiği hizmetler 3 alt başlık kapsamında karşılanmaktadır. Bunlar teşhis-tedavi hizmetleri, rehabilitasyon hizmetleri ve (hizmetleri ile ilaç-yardımcı tıbbi cihaz harcamalarının karşılandığı) sağlık yardımlarıdır (AKBULUT, 2015).”

“Madde 25 Sağlık

Taraf Devletler engellilerin engelliliğe dayalı ayrımcılığa uğramaksızın ulaşılabilir en yüksek sağlık standardından yararlanma hakkını tanır. Taraf Devletler engellilerin sağlıkla ilgili olarak rehabilitasyon da dahil olmak üzere, cinsiyete duyarlı sağlık hizmetlerine erişimini mümkün kılmak için uygun tüm tedbirleri alır.

Taraf Devletler;

(a) Parasız veya karşılanabilir bir maliyetle sağlanan sağlık bakımı ve programlarının, engellilere diğer bireylerle aynı kapsam, kalite ve standartta sağlanmasını ve bu hizmetlerin cinsel ve üreme sağlığı ile halk sağlığı programlarını da içermesini sağlar;

(b) Engellilerin özellikle engellilikleri nedeniyle gereksinim duyduğu sağlık hizmetlerini sağlar. Bu sağlık hizmetleri erken tanı ve mümkünse müdahaleyi, çocuklar ve yaşlılar dahil olmak üzere, engelliliğin azaltılmasını ya da artmasını önlemeyi hedefleyen hizmetleri kapsamalıdır;

(c) Sağlık hizmetlerini kırsal alanlar dahil olmak üzere mümkün olduğu kadar kişilerin yaşadıkları yerlerin yakınına götürülmesini temin eder;

(d) Sağlık profesyonellerinin engellilere sunduğu tıbbi bakımın diğer bireylere sundukları bakımla aynı kalitede olmasını ve bu bakımın hastaların bağımsız ve aydınlatılmış onaylarına dayanmasını sağlamak amacıyla diğer tedbirlerin yanısıra eğitim vererek, kamu kurumları ile özel kurumlar tarafından sunulan sağlık bakımının etik standartlarını yayımlayarak engellilerin insan hakları, onuru, özerkliği ve ihtiyaçları hakkında bilinç yaratır;

(e) Ulusal mevzuatın sağlık ve yaşam sigortasını düzenlediği hallerde engellilerin bu sigortalardan yararlanmaları bakımından ayrımcılık yapılmasını yasaklar ve sigortanın adil ve makul olmasını sağlar;

(f) Engelliliğe dayalı olarak sağlık bakımı veya hizmetlerinin sunulmamasını veya yiyecek ve içecek verilmemesini önlemek üzere gerekli tedbirleri alır.

Madde 26 Habiliteasyon ve Rehabilitasyon

1. Taraf Devletler engellilerin azami bağımsızlığını, tam fiziksel, zihinsel, sosyal ve mesleki becerilerini elde etmelerini ve yaşamın her alanına tam katılımlarını sağlamak için akran desteği dahil uygun tedbirleri etkin bir şekilde alır. Bu bakımdan Taraf Devletler özellikle sağlık, istihdam, eğitim ve sosyal hizmetler alanlarında kapsamlı habilitasyon ve rehabilitasyon hizmetlerini sunar; mevcut hizmetleri güçlendirir ve genişletir. Bunun için şöyle bir yol izlemelidirler:

(a) Habiliteasyon ve rehabilitasyon hizmet ve programları mümkün olan en erken evrede başlamalıdır ve bireylerin ihtiyaçlarının ve güçlü olduğu yönlerin çok-disiplinli bir çerçevede değerlendirilmesine dayanmalıdır;

(b) Engellilerin topluma katılımını ve toplumla bütünleşmesini destekleyen habilitasyon ve rehabilitasyon hizmet ve programlarına katılmak rızaya dayalı olmalıdır ve bu hizmet ve programlar kırsal alanlar dahil olmak üzere, engellilerin yaşadıkları yerlerin mümkün olduğu kadar yakınında sunulmalıdır.

2. Taraf Devletler habilitasyon ve rehabilitasyon hizmetlerinde çalışan profesyoneller ve personel için, temel ve sürekli eğitim programları geliştirilmesini destekler.

3. Taraf Devletler engelliler için hazırlanmış, habilitasyon ve rehabilitasyonla ilgili yardımcı cihazlar ve teknolojilerin erişilebilirliğini, bunlara ilişkin bilgiyi ve bunların kullanımını teşvik eder (RESMİGAZETE, 2009-07-14 Sayı: 27288).”

Sakatlıkları olan kişilerin, sağlık alanındaki kazanımlarının, uygulanmasında yaşanan sorunlar ve TOHAD’nin sunmuş olduğu rapor;

“1- Engelli bireylerin rehabilitasyon hizmetleri, yardımcı cihaz, tıbbi sarf malzemesi vb. hayati öneme haiz ihtiyaçlarının karşılanmasının üzerinde ciddi bir finansal baskı mevcuttur. Bu baskı, engelli bireyin aldığı hizmetleri kısıtlamakta, medikal malzeme teminlerini piyasa koşullarına uyumsuzluğu sebebiyle engellilerin ciddi maliyet farklarını kendilerinin karşılaması sonucunu doğurmaktadır. Bu sebeple, politika yapıcıların bu konuda bir paradigma değişikliğine gitmeleri şarttır.

2- Herhangi bir işte çalışmayan, sosyal güvenlik sistemine istihdam üzerinden dâhil olamayan engelli bireylerin, GSS'ye dâhil olması konusunda çok ciddi sorunlar mevcuttur. Bu sorunun çözümünün temelinde engelli bireyin ya da ailesinin sisteme ulaşması yerine, sistemin engelli bireye ya da ailesine ulaşması anlayışı yer almalıdır. Ayrıca, GSS prim sistemin engelliler bakımından yeniden gözden geçirilmesinin gerektiği açık bir gerçekliktir.

Diğer yandan, ailesinin sigortasından yararlanması öngörülen engelli bireylerden engel derecesi %60'ın altında olan (özellikle) zihinsel engelli bireylerin durumu ayrıca ele alınmalıdır. Zira kanunen ağır engelli kabul edilmese bile (%40 - %60 arası olan) zihinsel engelli bireylerin kendine yeterlilik durumunun diğer kategorilerdeki engelli bireyler gibi olmadığı açıktır.

3- 5378 sayılı EHK'nın erişilebilirlik düzenlemeleriyle ilgili hükümleri sağlık tesislerinde öngörülen şekilde ve düzeyde hayata geçmemiştir. Sağlık Bakanlığı'nın erişim düzenlemelerini asli ve acil bir iş olarak benimsemesi acil bir gerekliliktir.

4- Erişim düzenlemelerinin sadece fiziksel erişim düzenlemeleri ile sınırlı olmadığı açıktır. Özellikle işitme engelli bireylerde olduğu üzere işaret dili bilen personel ve özellikle doktor olmayışı ciddi sorunlar yaratmaya adaydır. Bu sebeple hizmete erişim koşullarının her engel grubu dikkate alınarak ivedilikle gerçekleştirilmelidir

5- Engelli bireylerin rehabilitasyon hizmetlerinden yararlanmaları konusunda yıllık seans kısıtlamaları, hizmetin alınacağı kurumun devlet ya da özel olması üzerinden geliştirilen kısıtlamalar, hizmet etkinliği düşürülmektedir. Diğer yandan özellikle kamu hastanelerinde rehabilitasyon hizmetleri için aylarca sıra beklemek zorunda bırakan kapasite sorunları, engelli bireyler bakımından ciddi mağduriyetler yaşatmaktadır.

6- Toplum temelli rehabilitasyon hizmetleri hâlâ istenilen yaygınlığa ulaşmamıştır. Özellikle psiko-sosyal engelliler için çok önemli olan TRSM'lerin yaygınlığı ve etkinliği hâlâ olması gereken seviyenin çok gerisindedir. "Depo hastane" olarak tanımlanan RSHH'ler, engellileri rehabilite-tedavi etme görevini yeterince yerine

getirememektedir. Bu sebeple TRSM'lerin ön plana çıkarıldığı politikalara ağırlık verilmesinde büyük yarar vardır.

7- Engelli bireylerin sağlık kurulu raporları sorunlu bir alan olmaya devam etmektedir. Sistemin acilen tek seferde her ihtiyaca cevap verebilecek bir rapor sistemine geçiş yapması şarttır. Rapor veren kurullarda sadece sağlık personelinin dışında engellinin bireysel yeteneklerini değerlendirmeye dahil edebilecek sosyal hizmet uzmanı, özel eğitim uzmanı vb. gibi alanda yetkin uzmanlıklara yer verilmesi gerekmektedir.

8- Engellilerin sağlık tesislerinde yaşadığı kötü muamele, şiddet vb. olaylar 2014 yılında da görülmüştür. Özellikle psiko-sosyal engellilerin depo hastanelerde maruz kaldığı muamele, insanlık dışı denilebilecek koşullara varabilmektedir. Sağlık sisteminin acilen bu sorunların çözümüne yönelik teftiş-denetleme çalışmalarını artıracak bir politika geliştirmesi gerekmektedir (AKBULUT, 2015).”

Yapılan düzenlemelerden sakatlıkları olan kişilerin, yarar sağlaması amaçlanıyorken, sistemin karmaşıklığından ileri gelen problemlerden dolayı kişilerin etkin bir kullanım hakkına sahip olamadıkları ve çözümün yolunun acilen açılması gerektiği görülmektedir.

İnsancıl olmayan uygulamaların söz konusu olduğu göze çarpmaktadır. Tıbbi-medikal yardımcı sağlık ürünlerinin, maliyetlerinin yüksek olması. Herhangi bir iş ve sağlık güvencesi olmayan kişilerin yaşamış oldukları problemler. Zihinsel ve ruhsal sakatlıkları olan kişilerin, karşılaşmış oldukları insanlık dışı muameleler. sakatlıkları olan kişilerin, (tüm sakatlıklar) için düzenlenen sağlık kurulu raporlarının, çok çeşitlilik arz etmesi sonucu yaşanan karmaşalar gibi birçok sorun görülmektedir. TOHAD'nin de sıraladığı başlıklardan anlaşılacağı üzere bu konuda izlenmesi gereken yol politik karar alıcılarının, sağlık alanında kazanılmış hakların, etkin bir şekilde uygulanabilir olması açısından acil önlemler alması gerektiği ve denetim etkinliğini artırarak uygulanmasını sağlamak olacaktır.

3.2.4. Çalışma ve İstihdam Hakkı

Sakatlıkları olan kişilerin, zorunlu yoksulluklarının sonlandırılması amacıyla, üretim ve çalışma sahalarında istihdam edilmelerini hedefleyen düzenlemeleri içerir. Tarihsel süreç içerisinde insan haysiyetinden yoksun bırakılarak, yaşamak için ikame ettirildikleri ‘dilencilik’ mefhumunun içerisinde çıkarılmalarını, toplumsal saygınlıklarını kazanmalarını sağlayacak hak olarak düşünülmelidir. Diğerlerinin, hayır işleme ve sevap kazanma vesileleri olduğu bir dönemden sonra çalışma ve istihdam hakkının uygulanmasının elzem oluşu dikkate alınmalıdır. Farklılıklarının, üretim ve istihdam süreçlerine engel olmadığı, yeter derecede imkân verilirse yarar sağlayacağı anlaşılar.

“Çalışma hakkından çalışma yaşındaki herkesin iş sahibi olması yerine tüm insanların özgürce bir iş seçerek veya bir işi kabul ederek hayatını kazanma fırsatına sahip olma ve o işi güvenli ve uygun çalışma şartlarında yerine getirme hakkı anlaşılır (KARAASLAN, 2016).”

“Madde 27 Çalışma ve İstihdam

1. Taraf Devletler engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında çalışma hakkına sahip olduğunu kabul eder.

Bu hak, engellilerin, açık, bütünleştirici ve erişilebilir bir iş piyasası ve çalışma ortamında serbestçe seçtikleri bir işle hayatlarını kazanmaları fırsatını da içerir. Taraf Devletler çalışırken engelli olanlar dahil olmak üzere tüm engellilerin çalışma hakkının yaşama geçmesini yasama çalışmalarını da içeren uygun tüm tedbirleri alarak güvence altına alır.

Taraf Devletler bunların yanısıra;

(a) İşe alım ve istihdam edilme koşullarında, istihdamın sürekliliği, kariyer gelişimi ve sağlıklı ve güvenli çalışma koşulları dahil olmak üzere, istihdama ilişkin her hususta, engelliliğe dayalı ayrımcılığı yasaklar;

(b) Fırsat eşitliği, eşit değerde işe eşit ücret ilkesi, tacizden korunma ve mağduriyetin giderilmesi, güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları dahil olmak üzere diğer bireylerle eşit

koşullar altında adil ve uygun çalışma koşullarının sağlanmasına ilişkin olarak engellilerin haklarını korur;

(c) Engellilerin iş ve sendikal haklarını diğer bireylerle eşit koşullar altında kullanabilmelerini sağlar;

(d) Engellilerin genel teknik ve mesleki rehberlik programlarına, yerleştirme hizmetlerine, mesleki ve sürekli eğitime diğer bireylerle eşit koşullar altında etkin bir şekilde erişimini sağlar;

(e) İş piyasasında engellilerin istihdam olanaklarının ve kariyer gelişiminin desteklenmesine ve engellilerin iş aramasına veya işe başlamasına, çalışmaya devam etmesine ve işe geri dönmelerine yardım eder;

(f) Serbest çalışma, girişimcilik, kooperatif kurma ve kendi işini kurma konusundaki fırsatları geliştirir;

(g) Engellileri kamu sektöründe istihdam eder;

(h) Olumlu eylem programları, teşvikler ve diğer tedbirleri de içerebilecek uygun politika ve önlemlerle, engellilerin özel sektörde istihdam edilmelerini destekler;

(i) Engellilerin çalıştığı işyerlerinde makul düzenlemelerin yapılmasını sağlar;

(j) Engellilerin açık iş piyasasında iş deneyimi kazanmasını temin eder;

(k) Engelliler için mesleki rehabilitasyon, işte kalma ve işe dönüş programları yürütür.

2. Taraf Devletler engellilerin kölelik altında tutulmalarını engeller ve engellileri zorla veya mecburi çalışmaya karşı diğer bireylerle eşit koşullar altında korur.

Madde 28 Yeterli Yaşam Standardı ve Sosyal Korunma

1. Taraf Devletler, engellilerin yiyecek, giysi ve barınma dahil kendileri ve aileleri için yeterli yaşam standardı hakkını ve yaşam koşullarının sürekli olarak iyileştirilmesi hakkını tanır. Taraf Devletler bu hakkın engelli olmaları nedeniyle ayrımcılığa uğramaksızın tanınmasını temin etmek için gerekli adımları atar.

2. Taraf Devletler engellilerin sosyal korunma ve engelliliğe dayalı ayrımcılığa uğramadan bu haktan yararlanma hakkını tanır ve aşağıda belirtilen tedbirler dahil olmak üzere bahsekonu hakkın tanınmasını temin etmek ve geliştirmek için gerekli adımları atar:

- (a) Engellilerin temiz su hizmetlerine, uygun ve bedeli ödenebilir hizmetlere eşit erişimlerini sağlamak ve engellilerin ihtiyaçlarına ilişkin araç-gereç ve diğer yardımlara erişimlerini temin etmek;
- (b) Özellikle engelli kadın ve kızlar ve engelli yaşlılar dahil olmak üzere, engellilerin sosyal koruma programlarına ve yoksulluk azaltıcı programlara erişimini sağlamak;
- (c) Yoksulluk koşullarında yaşayan engellilerin ve ailelerinin uygun eğitim, danışmanlık, mali yardım ve sürekli bakım dahil engelliliğe ilişkin harcamalarında devlet yardımına erişimini sağlamak;
- (d) Engellilerin toplu konut programlarına erişimini sağlamak;
- (e) Engellilerin emeklilik fırsatları ve programlarına eşit erişimini sağlamak (RESMÎGAZETE, 2009-07-14 Sayı: 27288).”

Sakatlıkları olan kişilerin, çalışma hayatında karşılaştıkları sorunlar ve TOHAD’nin sunmuş olduğu rapor;

“...Kota sistemine uymayarak çalıştırması gereken miktarda engelli işçi istihdam etmeyen işverenlere uygulanan cezalar ayrı bir tartışmayı beraberinde getirmektedir. İşverenlerin ceza ödemeyi göze alarak engelli işçi çalıştırmaması, cezaların etkinliği konusunda yetkilileri düşünmeye çağırmaktadır.

Diğer yandan, engelli bireylerin ciddi bir eğitim sorunu bulunmaktadır. Bu soruna, mesleki eğitim formasyon sorunları da eklenmektedir. Bu sebeple, engellilerin, engel gruplarına uygun, yeterli seviyede mesleki eğitim kurslarına yönlendirilerek meslek edinmelerinin sağlanması gerekmektedir. Engellilerin, işgücü piyasasına kazandırılmasını sağlamak amacıyla daha çok sayıda kurs açılması ve uygulama gerçekleştirilmesi İŞKUR’dan beklenen bir çalışmadır.

Ceza ve teşviklere rağmen engelli bireylerin istihdamında halen devam eden bu açık kontenjanlar, kanuni düzenlemelerin ve engellilere ilişkin istihdam politikalarının yeniden ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Engellilere yönelik mevzuatta yer alan hükümler her ne kadar yeterli gözükse de caydırıcı müeyyideler içermemesi eksiklik olarak değerlendirilebilecek hususlardandır. Engellilerin “deneme-yanılma” yöntemiyle işe alınıp cezadan kurtulma amaçlı kısa bir süre çalıştırılmaları ve adeta kapı öne konulmaları kabul edilebilir bir durum değildir. Bu noktada yer alan boşluk bir an önce doldurularak, engellilere yönelik ayrımcı uygulamaların cezaları net bir şekilde belirtilmelidir (USLU, 2015).”

Sakatlıkları olan kişilerin, çalışma ve istihdam alanında, yaşamış oldukları olumsuzluklar, TOHAD'nin raporlarında ortaya konmaktadır. Olumsuzlukların ortadan kaldırılması;

Sakatlıkları olan kişilerin, üretim ve istihdam olanaklarından yararlanabilir olmaları, onların, ekonomik bağımsızlıklarının kazandırılması açısından oldukça elzemdir. Ekonomik olarak bağımsızlıklarını kazanmış olan sakatlıkları olan kişiler, toplumsal olma yolunda yarar sağlayacağı ve saygın bir konuma erişebilme şansına ulaşacağının sonucu çıkartılmalıdır. Bununla birlikte, sakatlıkları olan kişilerin, yaşamış deneyimleri ve ıstırap halinden kaynaklanan psikolojik, sosyolojik ve ekonomik durumunu, olumlu yönden etkileyeceğinden, toplumsalla olan ilişkilerini düzenleyecek ve toplumsalın negatif toplumsal-davranışsal kalıplarının etkisini kıracaktır.

Sakatlıkları olan kişilerin, üretim ve istihdam alanlarında etkin olarak yararlandırılmaları, kişilerin sosyal güvenlik ve sağlık giderleri gibi ihtiyaçlarını içeren, devlet tarafından aktarılan kaynaklara da ciddi anlamda olumlu etkiler yapacaktır. Kendi emek ve üretimleri sonucu kazandıkları statüden dolayı devletin gözetim ve korumasına (ekonomik) duyduğu ihtiyaç daha az olacaktır. Kısacası olumlu olarak yansımaları durumunda kazan-kazan politikası etkin bir şekilde işletilmiş olacaktır.

3.2.5. Siyasal ve Toplumsal Yaşama Katılma Hakkı

Sakatlıkları olan kişilerin, toplumsal olma yolundaki mücadeleleri ve gereksinimlerinin karşılanması, sakatlıklarından dolayı uğramış oldukları toplumsal dışlanmalarının önlenmesi gibi bir dizi düzenlemeyi içermektedir. İnsanın toplumsal olma zorunluluğuna bağlı olarak sakatlıkları olan kişilerin de toplumsal içerisinde, yönetim erki üzerindeki etkinliğinin aktifleştirilmesini talep etmektedirler. Kendilerinin gereksinimlerini, doğru olarak yansıtılmasını beklemektedirler.

“Madde 28 Yeterli Yaşam Standardı ve Sosyal Korunma

1. Taraf Devletler, engellilerin yiyecek, giysi ve barınma dahil kendileri ve aileleri için yeterli yaşam standardı hakkını ve yaşam koşullarının sürekli olarak iyileştirilmesi hakkını tanır. Taraf Devletler bu hakkın engelli olmaları nedeniyle ayrımcılığa uğramaksızın tanınmasını temin etmek için gerekli adımları atar.

2. Taraf Devletler engellilerin sosyal korunma ve engelliliğe dayalı ayrımcılığa uğramadan bu haktan yararlanma hakkını tanır ve aşağıda belirtilen tedbirler dahil olmak üzere bahsekonu hakkın tanınmasını temin etmek ve geliştirmek için gerekli adımları atar:

(a) Engellilerin temiz su hizmetlerine, uygun ve bedeli ödenebilir hizmetlere eşit erişimlerini sağlamak ve engellilerin ihtiyaçlarına ilişkin araç-gereç ve diğer yardımlara erişimlerini temin etmek;

(b) Özellikle engelli kadın ve kızlar ve engelli yaşlılar dahil olmak üzere, engellilerin sosyal koruma programlarına ve yoksulluk azaltıcı programlara erişimini sağlamak;

(c) Yoksulluk koşullarında yaşayan engellilerin ve ailelerinin uygun eğitim, danışmanlık, mali yardım ve sürekli bakım dahil engelliliğe ilişkin harcamalarında devlet yardımına erişimini sağlamak;

(d) Engellilerin toplu konut programlarına erişimini sağlamak;

(e) Engellilerin emeklilik fırsatları ve programlarına eşit erişimini sağlamak.

Madde 29 Siyasal ve Toplumsal Yaşama Katılım

Taraf Devletler, engellilerin siyasi haklarını ve diğer bireylerle eşit koşullar altında bunlardan yararlanma fırsatını güvence altına alır ve aşağıda belirtilenleri yerine getirir:

(a) Diğerlerinin yanısıra aşağıda belirtilenler yoluyla, engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında seçme ve seçilme hakları dahil olmak üzere siyasi ve kamusal yaşama etkin şekilde ve tam katılımını doğrudan veya serbestçe seçilmiş temsilciler aracılığıyla sağlamak,

(i) Seçim usullerinin, tesislerinin, materyallerinin uygun, erişilebilir ve anlaşılması ve kullanılmasının kolay olmasını sağlamak,

(ii) Engellilerin, seçimlerde ve referandumlarda baskıya uğramadan, gizli oy kullanarak, aday olma ve etkili bir mevkide görev alma ve devletin tüm kademelerinde tüm kamu görevlerini yerine getirme haklarını koruyarak, uygun olan yardımcı ve yeni teknolojilerin kullanılmasını kolaylaştırmak,

(iii) Engellilerin seçmen olarak tercihlerini özgürce ifade edebilmelerini güvence altına alarak ve bu amaçla gerektiğinde, talep etmeleri durumunda oy kullanırken kendi seçtikleri bir kişinin desteğini almalarına izin vermek,

(b) Engellilerin ayrımcılığa uğramadan, diğer bireylerle eşit koşullar altında, kamu işlerinin idaresinde etkin ve tam katılımlarının sağlanacağı bir ortamı yaratmak ve aşağıda belirtilenler de dahil olmak üzere, kamu işlerine katılımlarının cesaretlendirmek;

(i) Ülkenin kamusal ve siyasi yaşamı ile ilgili sivil toplum kuruluşları, dernekler ve siyasi partilerin etkinliklerine ve yönetimine katılım;

(ii) Engellileri uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde temsil eden engelli örgütlerinin kurulması ve engellilerin içinde yer almalarının sağlanması (RESMÎGAZETE, 2009-07-14 Sayı: 27288).”

“Siyasal ve kamusal yaşama katılım, oy vermenin yanı sıra engellilerin karar alma süreçlerine diğer bireylerle eşit koşullarda katılma haklarını kapsar. Siyasal ve kamusal yaşama katılım hakkı; taraf devletlerin engellilerin bağımsızlık ve özerkliklerini tanımalarını sağlamayı öngören Sözleşmenin “Yasa Önünde Eşit Tanınma” başlıklı 12. maddesi ile doğrudan ilişkilidir. Bu doğrultuda engelli kişilerin siyasal yaşama katılımlarının yanı sıra kamu yönetimine etkin ve tam katılımlarının sağlanması anlaşılmaktadır (KOLAT, 2016).

Sakatlıkları olan kişilerin, siyasal ve kamu yönetimine etkin ve tam katılma kapsamında karşılaştıkları sorunlar ve TOHAD'nin sunmuş olduğu rapor;

“...engelli kamu personelinin üst ve orta düzeyde görevlendirilmesini engelleyen/zorlaştıran birçok faktörün olabileceği açıktır. Bu noktada derinlikli bir tartışmaya girilmemekle birlikte, özellikle kimi hallerde kanunlardan kaynaklanan ve açık bir biçimde engelliler aleyhine ayrımcılık doğuran bazı mevzuatın bu tabloda büyük bir etkisinin olduğunu belirtmekte fayda bulunmaktadır. Nitekim bu sayısal verilerin yanı sıra bakanlıklara bağlı bazı kurum ve kuruluşlardan gelen cevabi yazılarda kanuni metinler dolayısıyla engelli personel istihdam edilemediği belirtilmiştir. Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'na Bilgi Edinme Kanunu çerçevesinde yapılan başvuruya verilen ve aşağıda paylaşılan cevap bu konuya tipik bir örnektir. [25/12/2014 tarihli bilgi edinme başvurunuz incelenmekte; 2802 sayılı Hakimler ve Savcılar Kanununun 8 inci maddesinde “Adaylığa atanabilmek için, hâkimlik ve savcılık görevlerini sürekli olarak yurdun her yerinde yapmasına engel olabilecek vücut ve akıl hastalığı veya sakatlığı, alışılmışın dışında çevrenin yadırgayacağı şekilde konuşma ve organlarının hareketini kontrol zorluğu çekmek gibi özürlü durumları bulunmamak şarttır.” Hükmü gereğince engelli hâkim ve savcı bulunmamaktadır. Bilgi edinilmesini rica ederim.] (USLU, 2015).”

“...İçişleri Bakanlığı'nın personel rejimini belirleyen 1700 sayılı Dâhiliye Memurları Kanunu'nun 2. maddesinin (c) bendi: “788 sayılı Memurin Kanunu'nda yazılı sağlık şartlarını haiz oldukları ve memleketin her ikliminde iş görmeye ve her vasıta ile gezip dolaşmaya kabiliyetleri bulunduğu hakkında tam teşekküllü Devlet hastanelerindeki kurullardan rapor alanlar maiyet memurluklarına aday olarak tayin olunurlar”⁷¹ hükmüne haizdir. Bu madde, kanunun birinci maddesinde sıralanan 4. dereceden yukarıdaki müsteşar, müsteşar yardımcısı, vali, kaymakam, genel müdür, müdür vb. tüm üst düzey kadrolarını kapsamaktadır... (USLU, 2015).”

“Engellilerin hem bakanlıklar, hem de bağlı kuruluşlarda yürüttükleri orta ve üst düzey personel istatistikleri, konunun politika yapıcılar bakımından acilen ele alınması gerektiğini açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Bu yönde yapılacak bütün çalışmaların, bir yandan (özellikle) geçmişte çıkarılmış ve ayrımcı sonuçlar üreten mevzuatların yeniden düzenlenmesi, bir yandan da kamudaki engelli personel algısında olabilecek olumsuzlukları ele almasında fayda bulunmaktadır. Bunun paralelinde, engellilere ilişkin uluslararası metinler ışığında bu ve buna benzer kanuni metinlerin tekrardan gözden geçirilmesi zorunludur (USLU, 2015).”

TOHAD'nin raporlarından da anlaşılacağı üzere, BM EHİS kapsamında güvence altına alınan hak ve ödevlerin uygulanması aşamasında karşılaşılan çelişkili durumlar söz konusudur. Öyle ki; raporda belirtilen bilgi edinme paragrafındaki bilgilerle, T.C. İçişleri Bakanlığı mevzuatının; olumsuz, ayrımcılık yasağına çelişki arz durumun biliniyor olmasına karşın, sakatlıkları olan kişiler, seçme ve seçilme hürriyetini aktif olarak kullanabilme kabiliyetlerini kazanmışlardır.

Burada çelişkili durumun daha etkin anlaşılması adına örnek verilmesi gerekmektedir; T.C. Avcılar Belediye Başkanlığı görevini, 2019 yılı yerel seçimlerini kazanarak icra eden, sayın Turan Hançer'linin görevine başlaması ve aynı zamanda avukat olan sayın Hançerli'nin, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana seçilen ve Belediye Başkanlığı görevine başlayan ilk sakatlıkları olan [fiziksel sakatlığı (protez kollar)] kişi olması dikkat çekmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken şey, sakatlıkları olan kişiler, devletin, mevzuat ve yönetmeliklerinde ortaya konulan irade gereği kamunun, yönetimini içeren belirli üst makamlarda (vali-müsteşar vb.), görev yapmasına engel durum teşkil ederken, aynı şekilde seçilmiş olarak, yönetime (belediye başkanlığına- milletvekilliğine veya bakanlık görevine) gelmesinin önünde engel bulunmamaktadır. Sakatlıkları olan kişilerin, almış oldukları hukuk eğitimi sonrasında, sakatlıklarından dolayı "hâkim-savcı" olamaz iken, avukatlık mesleğini icra etmelerinde herhangi bir engel söz konusu olmamaktadır.

Sakatlıkları olan kişileri için, siyasal ve toplumsal hayata katılım hakkının etkin şekilde kullanımını içeren bir dizi önlemler alınması ve çelişkili durumların ortadan kaldırılması gerekmektedir.

3.3. Ayrımcılık ve Toplumsal Dışlanma

Sakatlıkları olan kişiler, toplumsal tarafından üretilen negatif toplumsal-davranışsal kalıplardan dolayı, uyum sağlamada problemler yaşamaktadırlar. Yaşamış deneyimler ve ıstırap hallerinin, kendinden mülhem oluşu ve toplumun, kişilerden norma uygun davranış beklediğinden, ayrımcılık ve toplumsal dışlanma, süreksiz olarak tekrar edilmektedir. Tarihsel olarak bakıldığında sakatlıkları olan kişiler, her dönemde farklı kalıplar altında toplumsal baskı ve dışlanmaya maruz kaldıkları görülmektedir. Söz konusu toplumsal baskı ve dışlanma pratikleri; toplumun bünyesinde sirayet eden dinamik kanallar aracılığıyla uygulanmaktadır. Siyasal, sosyo-ekonomik ve kültürel baskı ve dışlanma pratikleri sonucu, sakatlıkları olan kişilerin, beden ve kimlik gibi argümanlarla yorumlanmasına sebep olmaktadır. Beden ve kimlik mefhumunun yorumlanması ve farklı anlamlar inşa etmesi sonucu, damgalanmalar oluşturulmakta ve toplumsal olandan dışlanmaktadır. Damgalanan, toplumsal ayrımcılık ve dışlanmaya maruz kalan sakatlıkları olan kişiler, öncelikle kurumlara kapatılmışlardır, daha sonra kurumlar aracılığıyla norma uygun hale getirilmeye çalışılmışlardır.

Ayrımcılık ve toplumsal dışlanmanın, psiko-ruhsal anlamda sakatlıkları olan kişiler, üzerindeki yarattığı etkinin; “Görünürde başarılı, mutlu, uyum sağlamış insanların yaşamlarında tanıdık, hatta sıradan bir deneyim olarak yeti yitimi imgeleri—sakat kişilere karşı baskıcı ve ayrımcı tutumların ağır sonucu olarak ortaya çıkan—insanın kendisine karşı özdeşleşmesi durumunu azaltabilir (THOMSON, 2011).” kişinin kendi gelişimini sağlamada karşılaşılabilecek problemler olarak incelenmelidir.

Kavramsal olarak ayrımcılık;

“Ayrımcılık kavramı insan hakları hukuku kaynaklarında temel olarak, doğrudan ve dolaylı ayrımcılık kavramlaştırması çerçevesinde işlenmiştir. Doğrudan ayrımcılık (direct discrimination) bireylerin ya da birey gruplarının kendileriyle karşılaştırılabilir durumdakilere kıyasla temel hak ve özgürlüklerinden eşit şekilde yararlanmasını engelleyen, kısıtlayan veya zorlaştıran her türlü farklı muameleyi ifade etmektedir (DUVAN ÖZKAN, 2019-C. XXIII-Sayı 3).”

“Dolaylı ayrımcılık (indirect discrimination, discrimination in outcome) görünüşte eşitliği gözeten düzenlemenin belirli bir gruba mensup kişileri bu gruba mensup olmayan kişilere kıyasla dezavantajlı durumda bırakmasıdır. Kuşkusuz engelli bireyler bakımından dolaylı ayrımcılık uyuşmazlıklarının daha yoğun olarak gerçekleştiği vakıadır (DUVAN ÖZKAN, 2019-C. XXIII-Sayı 3).” şeklinde ifade edilmiştir.

Karşılaştırma yapılarak ortaya çıkarılabilir olduğu görülmektedir. Sakatlıkları olan kişilerle, normal olarak addedilen diğerlerinin, toplumsal nezdinde elde edebildikleri-edemedikleri ya da elde etmeye uğraştıkları, statü farklılığını ifade etmektedir. Bir iş ya da sosyal mücadele alanında tercih edilebilir olanla karşılaştırma olarak da ifade edilebilir. Ayrımcılığın önlenmesi için çeşitli çalışmalar ve düzenlemeler bulunmakla birlikte en geniş perspektif, BM-EHİS kapsamında ele alınmaktadır;

“Madde 5 Ayrımcılık Yapılmaması ve Eşitlik

1. Taraf Devletler herkesin hukuk önünde ve karşısında eşit olduğunu ve ayrımcılığa uğramaksızın hukuk tarafından eşit korunma ve hukuktan eşit yararlanma hakkına sahip olduğunu kabul eder.
2. Taraf Devletler engelliliğe dayalı her türlü ayrımcılığı yasaklar ve engellilerin herhangi bir nedene dayalı ayrımcılığa karşı eşit ve etkin bir şekilde korunmasını güvence altına alır.
3. Taraf Devletler eşitliği sağlamak ve ayrımcılığı ortadan kaldırmak üzere engellilere yönelik makul düzenlemelerin yapılması için gerekli tüm adımları atar.
4. Engellilerin fiili eşitliğini hızlandırmak veya sağlamak için gerekli özel tedbirler işbu Sözleşme amaçları doğrultusunda ayrımcılık olarak nitelendirilmez. (RESMÎGAZETE, 2009-07-14 Sayı: 27288).”

Psiko-ruhsal ve hukuksal alanda ayrımcılıkla ilişkili değerlendirmelere değinilmesine karşın bu davranışın birçok alanda canlı örnekleri bulunmaktadır. Toplumsal hayatın inşasında yer alan bütün dinamikler içerisinde, kendine özgü alan yaratabilir bir kavram olarak gözükmemektedir.

Kent ve mimari alanda sakatlıkları olan kişilerin, yaşamış oldukları ayrımcılık ve dışlanma pratikleri;

“Sakatlığa karşı ayrımcılık biçimleri

1-Sakat kişilerin hareketinin önündeki fiziksel engeller; örneğin sokaklarda, yollarda, yağmur oluklarında, kaldırımlarda bulunan ve hareketi kolaylaştırıcı tekerlekli sandalye, yürüteç gibi araçların etkinliğini azaltan ya da tamamen yok eden engebeler;

2-Merdiven kullanamayanları ve elle açılan kapılardan yararlanamayanları dışlayan bina mimarisi;

3-Yolcuların ortak bir yeti düzeyi olduğunu varsayan toplu taşıma araçları;

4-Ortak bir görsel işitsel yeti düzeyini varsayan kamu bilgilendirme biçimleri; örneğin yön işaretleri (GLEESON, 2011).” başlıklar altında yer aldığı görülmektedir.

Yapılan düzenlemelerin yalnızca sakatlıkları olan kişilerin, yaşamına etki eden bir yaklaşım olmadığı da dile getirilmiştir. Gleeson’ın ifadesine göre: “Birçok kent kolaylık ya da rahatlık açısından, yalnızca sakat olmayanlar için tasarlanmış olmakla kalmaz, aynı zamanda çok az insanın yaklaşmayı umabileceği bir fiziksel ideale göre tasarlanmıştır (GLEESON, 2011).” tasarımların kullanıcılarının belli bir fiziksel yetide olması gerektiğinin altını çizmektedir. “Standardın veya sabit unsurun standart bir dil konuşan ortalama yetişkin-beyaz-heteroseksüel-Avrupalı-erkek olduğunu kabul edelim... (PATTON, 2017).” Burada dikkat çeken ayrıntı; normal olarak addedilen diğerlerinin de yaşa ve hastalığa bağlı olarak ortaya çıkan-çıkacak olan yeti yitimleri, kişilerin dolaylı olarak kent tasarımları açısından, ayrımcılığa maruz kaldıkları-kalabilecekleridir.

Son olarak sakatlıkları olan kişilerin, grup-öbek olması gerektiğidir. Bireysellikleriyle elde edemeyecekleri mücadeleler göz önüne alındığında “kimlik inşasının” zorunlu oluşumunu kısaca irdelenmesi gerekmektedir. Geçen yüzyıl içerisinde toplumsal özne tarafından geliştirilen, siyasal eylemler sonucunda da çeşitli derece ve farklılıklarda gruplanmalar ortaya çıkmıştır. “Yirminci yüzyılın ikinci yarısından beri, bu zaman kadar görünmez olan Afrikalı Amerikalılar, kadınlar, lezbiyenler ve geyler ve en son olarak da sakat kişiler gibi gruplar içinden yeni toplumsal hareketler doğmuştur. Her siyasal protesto dalgası bilinçli bir şekilde kendisinden önce ortaya çıkan hareketi model almıştır (SHAKESPEARE T. W., 2011).” Toplumsal hareketlerin ortak kaygısı, toplumsal olan tarafından dışlanan, ötekileştirilen, grup-öbeklerin toplumsal, kültürel ve ekonomik alandan ayrıştırmalara meydan okumuşlardır. Bu mücadeleler sonucunda pozitif anlamda kimlikler elde ettikleri görülmektedir. “Deleuze ve Guattari çoğunluğun normalleştirici gücünün karşısında azınlık olmanın, yani devrimci olmanın dönüştürücü potansiyelini çıkartırlar. Azınlığın değeri çoğunluktan dışlanmasına değil normdan uzaklaşmasının siyasal potansiyelinde gizlidir

(PATTON, 2017).” Toplumsal olanla arasında, kendi kimlikleriyle yenilenen iletişimin yaratılmasının sağlanmış olduğu görülmektedir. Sakatlıkları olan kişiler, toplumsal olandan, farklılıkları sonucu öteden beri dışlanmalarına sebep olduğu bilinmektedir. Toplumun diğer azınlık ya da farklı gruplarının da içerdiği bir konsensüsle iletimi etkin bir iletişim kurulacaktır. Bunun sonucunda toplumsal olanın ya da çoğunluk olduğu var sayılan öznenin karşısında elde edilebilir etki yaratacaktır.

Sakatlıkları olan kişilere karşı, toplumsal olanın, geliştirmiş olduğu çeşitli argümanlar çeşitli başlıklar altında, çalışma içerisinde ifade edilmeye çalışıldı. Önyargı, damgalanma, etiketleme, kurumlara kapatılma, öjeni, ayrımcılık ve toplumsal dışlanma başlıklarından da anlaşılacağı üzere, sakatlıkları olan kişiler birden çok sorunla baş başa bırakıldığı gözlemlenmektedir. Sivil toplum ya da devlet organlarının organize edilerek bu tip sorunlarla mücadele etme girişimleri modern dünyanın gerekleri arasında yer almaktadır. Ancak, yapılan çalışmalar ekseriyetle, ikili antlaşmalar ya da devlet organizasyonlarının yönergelerinde kaldığından, yeter derecede değer taşımamakta olduğu gözlemlenmiştir. Kanunlar, kurallar, yönetmelikler ve idari yönergelerle ortaya konan bu irade, uygulayıcılarının ve toplumun ya yeter derece de bilgi birikiminin olmamasından ya da tamamen bilgisizliğinden olsa gerek istenilen seviyeye ulaşamamış olduğu gözlemlenmektedir.

3.4. ÖNERİLER

Sakatlıkları olan kişiler, mücadeleler sonrasında elde ettikleri, özgürce kullanma yolunda yaşanan problemleri, çalışma içerisinde örnekler sunarak dile getirilmiştir. Bir diğer husus ise sakatlıkları olan kişilerin, yaşamış deneyimlerinin, farklılıklarının, salt belli bir çizgiye eriştirilemeden, kapsamlarının genişletilmesini ifade eden problemlere karşı üretilmesinin uygun olacağı düşünülen öneriler getirilmeye çalışılmıştır.

1- Öneri; Kişi Vicdanına Terk Edilmek

Burada ortaya serilmek istenen düşünce, sakatlıkları olan kişiler, için düzenlenmiş pozitif hak ve ödevlerin etkin bir şekilde kullanılmamasını ifade etmektedir. Siyasal-kamusal ve sivil toplum örgütlenmelerinin, denetimlerinin artırılmasını ön görmektedir. Siyasal-kamusal düzen ve sivil toplum örgütlerinin öncülüğünde, toplumu da içine alacak şekilde yapılan düzenlemelerin, sakatlıkları olan kişiler açısından hayati öneme sahip olduğunu toplumun belleğinde yer edecek söz ya da davranış kalıplarıyla aşılmasının gerektiğidir. Yapılan, düzenlenen ve pozitif hak olarak tanımlanan hakların, yazılı metin olarak kalmasının engellenmesini hedeflemektedir.

Örneğin; sakatlıkları olan kişilerin, seyahat özgürlüklerinin, kanun ve mevzuatlarla güvence altına alınmasına karşın, uygulamalarda yaşanan sıkıntılar gösterilebilir. Şehirlerarası seyahati sağlayan otobüs ve trenlerin neredeyse tamamına yakını, kişinin fiziksel sakatlığı (tekerlekli sandalyeli bireyin) dahilinde, salt özgürce seyahat edebilmesine imkân vermemektedir. Aynı şekilde özellikle metropol İstanbul-Ankara) gibi şehirlerde bulunan şehir içi toplu ulaşım (otobüs, minibüs, raylı sistemler vb.) araçlarının kullanımı noktasındaki uygulama eksiklikleri gösterilebilir. Şöyle ki alçak tabanlı belediye otobüslerinin, orta kapısında bulunan manuel rampa sistemi tekerlekli sandalye kullanıcıları için önemi oldukça hayatidir. Bu rampa sistemleri olan araçların, şoförlerinin konu hakkında eğitimden geçirilmesi, rampa sisteminin olduğu düzeneğin sağlıklı ve işlevsel halde kullanımı gibi birçok konuda bilinçlerinin artırılması ve eksikliklerin giderilmesi gibi başlıklar ele alınmalıdır. Öyle ki genel araç temizliğinin, manuel rampa sistemini, koruma altına alınmadan yapılması, tutamaçlarının

paslanmasına, sistemin kullanılabilir şekilde işlevselliğini kaybetmesine neden olmaktadır. Benzer şekilde bu araçları kullanan, araç şoförlerinin, sakatlıkları olan kişilere karşı sorumlu, pozitif tavır takınmamalarının eksikliği, uygulamadaki denetimlerin yetersiz olması, çoğu kez sakatlıkları olan kişilerin, seyahat engeline takılmasına sebep olmaktadır. Burada güvence altına alınmış hakların, uygulayıcıları aracılığıyla, sakatlıkları olan kişilere eriştirilmesi hedeflenmektedir. Ancak uygulayıcılarının, sorumlu oldukları alanlarda yetersiz bilinçlerinden dolayı eksiklikler öne çıkmaktadır. Dolayısıyla, sakatlıkları olan kişiler kazanılmış, güvence altına alınmış, hak ve ödevlerden yeter derecede verim alamamaktadır. Uygulayıcılarının bilinç seviyesince, kişisel vicdani yargılarına teslim olmaktadır.

Kişi Vicdanına Terk Edilmek başlığının detaylı bir çalışma yapılarak, örnekte verilen konuyla alakalı olarak yerel ya da ulusal ulaşım hatlarının, iletişim kaynaklarında bulunan eksikliklerin nedenleri ortaya çıkarılmalı ve toplumsal olma yolunda mücadele eden sakatlıkları olan kişilere tanımlanan pozitif hakların, toplumun deneyimsizliğine veya bilgisizliğine terk edilmeden, sosyalleşmelerinin önündeki engellerin-bariyerlerin yok edilmeleri için çalışmalar yapılmalıdır.

2- Öneri; Hastalık mı? Sakatlık mı?

Başlıkta belirtilen “hastalık mı yoksa sakatlık mı” sorusunun engellilik kavramı içerisinde değerlendirmenin getirdiği karmaşıklığı çözümlemenin, sakatlıkları olan kişiler için ayrılan kaynaklara veya bütçeye getirdiği yük gözler önüne getirmelidir. Bu yüzden sakatlık kavramı yeniden değerlendirilmelidir. Yeti yitiminin çok geniş bir şekilde değerlendirilmesi sonucu sakatlıkları olan kişilerin, (yeti yitimi ve sakatlık) tanımlanan alana dahil olan kişilerle, sürekli olarak artırılmakta (yaşlılık-hastalık) olduğundan, politik kaygılarla ortaya sunulan bu durum sakatlıkları olan kişiler, için ayrılmış kaynakların erimesine sebep olmaktadır. Farklı toplumlarda, farklı kültürlerde, farklı şekilde değerlendirilmekle birlikte, belli bir yaş sınırı üzerindeki insanların, yetilerinin zayıflaması sonucu, yeti yitiminden yoksun kişiler olarak değerlendirilmektedir. Değerlendirilmeler, siyasal örgütlerce düzenlenen, yasal ve hukuksal mevzuatların uygunluk verdiği ölçeklerle yapılmakta olduğundan, sakatlıkları olan kişiler için ayrılan bütçelere-kaynaklara, onların gereksinimlerinden dolayı negatif etki yaratmaktadır. Onlar

için hayat mücadelelerinin etkinliğini artıran, ekonomik kaynakların, kaynaklara ihtiyaç duyanlarla ihtiyaç duymayanlar arasında eşit bir şekilde pay edilmesi sonucunda, insan popülasyonunun artmasından dolayı, ciddi bir sorun ortaya çıkartmaktadır.

Özellikle geliri olmayan ve yoksulluk içerisinde yaşayan ve yardımcı biyo-medikal sağlık ürünlerine duydukları hayati önem düşünüldüğünde, bu durum daha da karmaşık bir hale gelmektedir.

Hastalıklara bağlı olarak ortaya çıktığı varsayılan yeti yitimleri. Kronikleşen hatalıkların getirmiş olduğu varsayılan yeti yitimleri. Kişilerin sosyal aktivitelerinin, sosyal yaşama dahil olma süreçlerinin ya da yoksunluk-yoksulluk ikilemine terk edilmeleri gibi başlıklar açısından değerlendirilerek yeniden düzenlenmesini gerektirmektedir. Kişilerin, kronik ya da hastalığa bağlı yeti yitimleri, herhangi bir şekilde zikredilen şeylerden dışlanmasına sebep olmayan şeyler olması pek mümkündür.

Örneğin, organ nakilleri, sonucunda yaşamına yeniden ve kaldığı yerden devam edebilen kişinin, kendi sıhhati ve geleceği için alabileceği önlemler bulunmaktadır. Ancak bu kişinin, hayatının geri kalan kısmında, “sakatlık” kavramı içerisinde değerlendirilmesi yukarıda zikredilen sebeplerden dolayı hem toplum için hem de devlet bütçesi için ikircikli bir sorun ortaya çıkartmaktadır. Verilen hak nedeniyle, ihtiyaç duyduğu tedavi ve ilaçlar hariç, sosyalleşmesini içeren hakların, sonsuz kere kullanılmasını içermektedir. Bu da gerçekten ihtiyaç duyanlar için ayrılan ve kullanılması hedeflenen kaynaklara ulaşmasında imkân sıkıntısı yaratmaktadır. Bu gibi durumlarla karşılaşılmasını için bu alanda, yapılacak titiz bir çalışmaya ihtiyaç vardır.

Çalışmanın muhteviyatı gereğince, zihinsel-fiziksel yeti yitimi ya da uzuv yoksunluğu sebebiyle bir diğer kişiye ya da yardımcı sağlık ürününe duyacağı ihtiyacı göz önüne alarak değerlendirmek gerekmektedir. Bir diğer kişi ya da yardımcı sağlık ürününe ihtiyaç duymayan kişilerinse, tedavi ve ilaç giderlerinin karşılanması “engellilik” içerisinde değerlendirmeden çözümler üretilmesi gerekmektedir.

Bir diğer örnekte, kalp krizi geçirerek, kalp damarlarında bir ya da birden fazlasına, stent takılan bir kişinin, yaşamında değişikliğe sebep olan şeylerin eksiksiz olarak incelenmesi ve belirlenmesi gerekmektedir. Öyle ki kişinin, ani rahatsızlığından dolayı kaynaklanan durumunun, hayati değerlerine sahip çıkması gerektirdiğini içeren bilinç yüklenerek, yaşamının ileriki safhalarında yeti yitiminden kaynaklanan ya da kaynaklanacak yeti

yitimleri bertaraf edilebilir. Nitekim, birçok insanında bu şekilde yeniden başlamış olarak devam ettikleri, gelişen sağlık teknolojileri sayesinde gözle görülmektedir. Ancak, ülkemizde bu kişiler, (engelliler için sağlık kurulu tarafından (Balthazard formülü) baz alınarak düzenlenen) raporlarda, %100 ya da %90 orantısal rakamlarla engelli kişi olarak değerlendirilmektedir. Eğer ki kişi, 60 yaş üzerinde ise bu orantısal rakamlara +10 değer daha verilerek hesaplanmaktadır. Bu kişilerin yaşamsal olarak; vücut bütünlüklerinde, organlarında, fiziksel olarak yüzde yüz kısıtlamalarını içeren bir durum söz konusu olmamaktadır. Ancak siyasal örgütlerce, siyasi ikballerinin temini sağlamak adına bu ve buna benzer durumlarda olan kişileri kapsayacak düzenlemeler yapıldığından, sakatlıkları olan kişiler, için türetilen “engellilik” kavramı içerisinde değerlendirilmektedirler. Yukarıda da zikredildiği gibi vücut bütünlüğünden yoksun, belli bir yeti yitimini taşıyan kişilerin, ihtiyaç duyduğu, yardımcı biyo-medikal sağlık ürünlerine ve sosyalleşmeleri, toplumsalla kaynaşmaları için ayrılan kaynaklara daha fazla insan popülasyonunu aktarmaktadır. Bu durum, sakatlıkları olan kişilerin yaşamlarında, oldukça ciddi olumsuz etkiler yaratmaktadır.

3- Öneri; Doğru Adlandırma (Sakatlık)

Bir şeyi elde etmenin ilk ve en etkin yol, o şeye sahip olmak için istemektir. İsteddiğimiz şeyi ise doğru adlandırdığımızda amacımıza ulaşmış oluruz. İnsan davranışından başka bir şey değildir. Doğru adlandırılan şey doğru amaca hizmet eder. Sakatlıkları olan kişilerin, toplumsal tarihsel süreç içinde belki de en başından itibaren eksik olan şeyi budur. Doğru adlandırılmamış olmalarıdır. Sürekli olarak yinelenen, negatif toplumsal-davranışsal kalıplardan, farklı zamanlarda ama birbirine benzeyen toplumsal davranışlardan kaynaklanan şey belki de budur.

Günümüz dünyasında sakatlıkları olan kişilere karşı geliştirilmiş ve neredeyse tüm toplumlar tarafından evrenselleştirilmiş olan kavram ya da terim “engellilik” olarak ortaya çıkmaktadır. Kendi (tekerlekli sandalyemle) yaşadığım hayatın bu denli yalın bir kavramla açıklanmasının eksiklik olduğunu rahatlıkla söyleyebilirim. Evet tekerlekli sandalyemle, basamaklı olan bir yer benim için engel teşkil ediyor, burada engelli olan ben miyim? Yoksa bu engeli, beni düşünmeden bina ya da sosyal alan inşa eden toplum ya da politik süreci yönetenler mi? Bu İngiliz sosyal modelinin bakış açısıyla örtüşen bir şey. Bir diğer bakış, “engelli” kavramı, şu anda belki insana ait bir şeymiş gibi algılansa da aslında salt canlıya ait olan şey sakatlıktır. Sakatlık kavramıdır.

Engelli kavramının genişliği, politik çözüm üreten yöneticilere birçok açıdan güç sağlamakta olduğunu bir önceki önerimde de ifade ettiğimi söyleyebilirim. Şöyle ki; süregelen ya da kronik hastalıkları ya da yaşlılığa bağlı gelişen kendi kendine yetememe durumunu, engellilik içerisinde değerlendirmekteler ve çemberi sürekli genişleterek, kendilerine siyasi bir ikbal oluşturmaktadırlar. Bu durumun sakatlıkları olan kişiler açısından değerlendirildiğinde olumsuzluk içerdiği dikkate alınmalıdır. Şöyle ki; sakatlıkları olan kişiler için ayrılan ya da oluşturulan bütçe ve kaynaklar, genişletilen engellilik sebebiyle verilen haklar, ihtiyaç duymayanlarla, ihtiyaç duyanlar arasında eşit bir şekilde dağıtıldığından, bu durum; sakatlıkları olan kişilerin, toplumsal olabilme yeteneğini ve kişinin toplumsal gelişimini, engellediği ortaya çıkmaktadır.

Daha spesifik bir örnek verecek olursak; sakatlıkları olan kişiler için daha özgürce toplumsal hayata karışmaları ve seyahat edebilmeleri için tanımlanan; sıfır otomobillerde ödenen Özel Tüketim Vergileri ve Motorlu Taşıtlar Vergisinin muafiyet kapsamına alınması incelendiğinde ortaya çıkan tablo burada ifade edilmek istenen şeyi tam olarak açıklayacaktır. Bir önceki öneride örneklendirilen kişinin; bir diğer ya yardımcı biyo-medikal ürüne ihtiyaç duymadan kendi yaşamını idame ettirebilir seviyede olmasına karşın, mevzuatın tanıdığı hak gereğince %90 veya daha fazla oranla Engellilik taşıdığı kabul eden bir sağlık raporuyla, kişinin 3. Dereceye kadar olan akrabalarına; sıfır otomobillerde ödenen Özel Tüketim Vergileri ve Motorlu Taşıtlar Vergisinin muafiyet tanımakta olduğu görülmektedir. Dolayısıyla kaynakların gerçekten ihtiyaç duyanlarla, ihtiyacı olmamasına karşın tanınmış haktan dolayı kullanan kişiler arasında eşit pay edilmesi problemlerin büyük bir bölümünü oluşturmakta olduğudur.

Diğer bir örnekte ise; Yine kendimden örnek vererek bu düşüncüyü daha net aktarabileceğimi umuyorum. Son 6 ay içerisinde kullanmış olduğum aktif spor tekerlekli sandalyem ve iki adet işitme cihazımın teknik nedenlerden dolayı ortaya çıkan arızaları sebebiyle büyük bir harcama yapmak zorunda kaldım. Ben SGK güvencesi kapsamın da çalışmaktayım ve katma değer üreten bir insanım, benim kazancımla ihtiyaç duyduğum şeyi karşılayamayan bir sistemden bahsediyorum. Tekerlekli sandalyem aktif spor tekerlekli sandalye olarak geçiyor ve SGK bunu hiçbir şekilde ödemesini yapmıyor. Bunun 1 ya 1000 değer taşıması önemli değil. İşitme cihazlarım, normal bir şekilde duyan bir insanın yaşadığı konforu bana da deneyimleme şansı veren bir alet ve SGK bu aletlerin yaklaşık 20/1 oranında rakamını ödüyor.

Yani ben toplumla iletişimimi sağlayacak konforu elde edebilmek için ihtiyaç duyduğum şeyin (işitme cihazı ve aktif spor tekerlekli sandalye) bana sağlamış olduğu konforu önemsemeyen bir politik yaklaşımdan dolayı zor durumda kalıyorum. Dolayısıyla engellilik kavramının çok geniş bir alana sahip olması ve içerisinde yer alan kitlenin yoğun bir şekilde artması, dünya nüfusunun hızlı bir şekilde yaşlanması. Bunun gibi birçok şey, ben ve benim gibi yardımcı sağlık ürünleri kullanarak hayatına devam etmek zorunda kalan kişileri ve toplumla iletişim kurmak için ihtiyaç duyduğu şeylere ulaşmak isteyen kişileri, içinden çıkılmaz bir halde bırakıyor.

Doğru adlandırıldığında, terimin neyin ifade ettiği konusunda, şüphe götürmeyecektir. “Sakatlık” diğer kavramsal terimlerden daha geniş bir kompozisyona hükmediyor olduğundan, sakatlık; yaşayan şeyin, canlı olduğu konusunda şüphe duyulmamasını sağlayacaktır. İnsan ya da hayvan, bu tanımın baş özneleri olduklarından, yaşanan şeyin ne olduğu toplumsalın belleğine yer edecektir. Bu yüzden kavramın, daha spesifik bir hale getirilmesi gerektiğini ve sakatlıkları olan kişilere ayrılan kaynakların, sakatlıkları olan kişilere harcanması ve toplumla bütünleşmesinin önündeki engellerin-bariyerlerin kaldırılması gerektiği ve politik süreci yöneten kamusal ya da siyasal yönetime bu konuda eksiksiz ve tam bir çalışma ile rapor hazırlanması gerektiğidir.

Önerilen düşünceler, yüzeysel olarak ifade edilmeye çalışılmıştır. Elbette ki derinlemesine bir araştırmanın yapılması gerekmektedir. Ortaya konan düşüncelerin, kanıtlanması, sorunun çözümü için yol göstermesi ve bu düşüncelerin ortak kaygısının; sakatlıkları olan kişiler açısından, negatif toplumsal-davranışsal kalıplarının yok edilmesini ve bütünü bir parçası olduklarının kanıtlanması gerektirir. Bu nokta etkili bir şekilde hizmet edeceği düşünülmektedir.

SONUÇ

Çalışmada fiziksel zihinsel yeti yitimi veya sakatlıkları olan kişilerin, toplumsal tarafından, sonsuz kere üretilen olumsuz davranış kalıplarına hapsedilmelerinin, tarihsel süreci, gelişimi ve değişimi sorgulandı. Toplumsal ve siyasal düzenin, insan yaşamı üzerindeki reaksiyonu göz önünde bulundurulduğunda; yapılacak doğru hamlelerle, sakatlıkları olan kişilerin toplumsal olabilme kabiliyetlerinin kazanabileceği ön görülmektedir.

Siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler disiplini, ilk olarak hükümetlerce değerlendirilen politikalarla ele alındığında; insan ve toplum arasındaki ilişkinin, belirlenmiş kurallara bağlı olduğu, kendiliğinden gelişmediği ve sürekli olarak yinelandığı ve toplumsal yaşamı bu şekilde inşa ettiği düşünülmektedir.

Hükümetlerce ortaya sürülen politik çözümler ele alındığında, sakatlıkları olan kişilere karşı sürekli olarak yinelenen, olumsuz davranış kalıpları bu noktada ortaya çıkmaktadır. Makro düzeyde hükümetlerce ortaya sürülen politik çözümler; eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi alanları kapsamaktadır. Çalışmada, BM gibi uluslar üstü kuruluş tarafından, ortaya konulan EHİS gibi evrensel insan hakları incelendiğinde, taraf olunan maddelerin, hükümetlerce alınan reaksiyonlar incelendiğinde, etkin kullanım alanına sahip olmadığı görülmektedir.

Hükümetlerce üretilen eğitim politikaları incelendiğinde; EHİS’de taraf olunan maddeler de diğerleri/ötekiler veya sakatlıkları olan kişilerin/çocukların, eğitim hakkından eşit ve adil bir şekilde yarar sağlamasını hedefleyen ve bunun için bir dizi önlemler alınarak uygulanmasını öngörür. Örneğin, karma eğitimi ele alacak olursak; amaçları ve kapsamı incelendiğinde, toplumun bütününe içine alan bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Kişilerin kendi gelişimini tamamlayabilmesi için gereksinim duyduğu yönlendirmeyi sağlamaktadır. Sakatlıkları olan kişilerle, diğerleri/ötekiler arasındaki iletişimi-etkileşimi etkin kılacak bir yöntem olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak hükümetlerce uygulanmasının önündeki engeller bertaraf edilemediği görülmektedir. Bu durumda farklı çözümler üretilerek, sakatlıkları olan kişilerin/çocukların, sakatlıklarının

sınıflandırılmasının ortaya çıktığı görülmektedir. Körler okulu, sağır okulu gibi vb. yapılanmalar ortaya çıkartılmıştır. Bu durum, toplumsal olabilme kabiliyetlerini kazanmada zorluk yaşayan kişileri ortaya çıkartmaktadır. Yalnızca sakatlıkları olan kişiler açısından değerlendirilmesi eksiklik olacaktır. Çalışma içerisinde de yer alan “insan sakatlıklarının sadece %10 doğuştan geldiği”, geri kalan büyük dilimin ise yaşam içerisinde, insan hayatında olabilen ya da olabilecek kaza vb. mücbir sebeplerden dolayı ortaya çıktığı düşünüldüğünde; toplumsal olabilme kabiliyeti kazanacak bireylerin bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bunun sağlanamadığı görülmektedir.

-Hükümetlerce üretilen eğitim politikalarının, insan onuruna, yeteneğine ve gelişimine uygun olarak ortaya konulması gerekmektedir.

-Sakatlıkları olan kişilerle/çocuklarla, toplumun diğer bireyleri arasında, bütünlük anlayışının yansıtılması gerekmektedir.

-Karma eğitim içerisinde yer alabilecek kabiliyette sakatlıkları olan kişiler ya da çocukların, hükümetlerce üretilen politikaların revize edilerek uygulanabileceğinin çalışmaları yapılması gerekmektedir.

Hükümetlerce sağlık alanında üretilen politikaların, karmaşıklığı gideremediği aksine daha da karmaşık bir hale getirdiği görülmektedir. Özellikle, kişilerin sahip oldukları hastalıkları ve ileri yaşlara bağlı olarak gelişen yeti yitimlerinden dolayı “engellilik” içerisinde değerlendirilmeleri, bu karmaşıklığı daha da artırmaktadır. Sürengen-kronik ya da ani olarak gelişen (kalp krizi vb.) hastalıkların ve yaşlılığa bağlı olarak ortaya çıkan, hareket kısıtlılığından dolayı kişilerin engellilik içerisinde değerlendirilmeleri, özellikle yardımcı sağlık ürünleri ile yaşama dahil olma kabiliyeti kazanma amacı olan, sakatlıkları olan kişileri oldukça fazla etkilemektedir. Çalışma içerisinde, öneriler başlığı içinde yer alan “hastalık mı- sakatlık mı” örneklendirmesinde, bu durumun tüm gerçekliliğini ortaya koymada yardımcı olacağı düşünülmektedir.

-Hükümetlerce üretilen politikalarda; sakatlık ve hastalık ayrımının titizlikle ortaya konması için, saha çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Saha çalışmalarında, sakatlıkların tıbbi, biyo-medikal ve sosyolojik boyutlarının ön plana çıkartılarak, bu alanda ortaya çıkan haksızlıkların ve/veya hak kayıplarının önüne geçilecek çözümler üretilmesi gerekmektedir.

-Yardımcı sağlık ürünleri ve sosyal desteğe ihtiyaç duyan kitlenin, net çizgilerle belirlenmesi gerekmektedir.

-Hükümetlerce oluşturulan bütçe ve kaynaklardan, etkin ve adil bir yararlanma hakkı elde etmiş “engellilik” içerisinde değerlendirilen kesimin, süregen ya da kronik rahatsızlıkları ve yaşlılık dolayısı ile ortaya çıkan yeti yitimi sahiplerinin; gereksinim duydukları tedavi ve ilaçları haricinde, herhangi bir şekilde ayrılan bütçe ve kaynaktan yararlanmalarının önüne geçilmesi gerekmektedir.

Hükümetlerce sosyal güvenlik alanında üretilmesi elzem olan politikalar da ise; sakatlıkları olan kişilere tanımlanan istihdam alanında yer alan sınıflandırılmaların adil bir şekilde tanzim edilmediği gösterilebilir.

Örneğin; kronik-süregen hastalıkları sebebiyle engellilik içerisinde değerlendirilen bireyler, daha fazla iş ve istihdam alanında üstünlük alanına sahip oldukları görülmektedir. Bu, fiziksel- zihinsel yeti yitimi veya sakatlıkları olan kişiler dikkate alındığında, kişilerin sakatlıkları dolayısıyla, dolaylı bir ayrımcılığa tabi olduklarını göstermektedir.

İş ve istihdam alanında yer alan kavram ve taraf olunan kurallar incelendiğinde; teoride eşitlik ibaresi sıklıkla telaffuz edilmesine karşın, gerçeklikte tesis edilememektedir. Örneğin; kamu ve özel iş yerlerinde, belli bir sayının üstünde çalışanı bulunan işyerlerinde %3 oranında, sakatlıkları olan kişilerin istihdamı zorunludur. Hükümetlerce kabul edilmiş ve uygulamaya sokulduğu görülmektedir. Ancak hükümetlerce üretilen istihdam politikalarının cezai yaptırımlarındaki yetersizlik göze çarpmaktadır. Örneğin; istihdam politikaları kanunen güvence altına alınmış olmasına karşın, iş verenlerin (özel sektör) inisiyatiflerince değerlendirilmelerine izin vermektedir. Sakatlıkları olan bir kişinin, istihdam edilerek çalıştırılması ile ortaya çıkan maliyet tablosuyla, çalıştırılmaması durumunda uygulanması öngörülen cezai uygulamaların dengesiz olması gösterilebilir.

-İstihdam alanında uygulanması öngörülen politikalara, güçlü yaptırımlar kazandırılması gerekmektedir.

-İstihdam alanında yer alan dolaylı ayrımcılığa sebep olan ve engellilik içerisinde değerlendirilen kişiler-bireylere verilen bu statünün kaldırılarak, sakatlıkları olan kişilerin üretime ve istihdama katılmaları için önündeki engellerin kaldırılması gerekmektedir.

-Kamu ve özel sektör temsilcilerinin inisiyatiflerine terk edilmeyecek, açık ve net kurallar bütünüünün sağlanması gerekmektedir.

Mahalli idareler ve yerel yönetimlerin yetki alanında kalan, yerleşim yerlerinde ise; Şehirleşme ve imar konusunda yapılacak çalışmalar, sakatlıkları olan kişilerin, sahip oldukları sakatlıkları dikkate alınarak icra edilmeleri gösterilebilir.

İnşa edilen kamu ve özel binalarda “tekerlekli sandalye rampalarının olması, körler için Braille alfabesi kullanılarak, yönlendirme zeminlerinin olması, sağırılar için yazılı ve ışıklı metinlerin yaygınlaştırılması gösterilebilir.

Oyun parkı, dinlenme parkı vb. yerler, sakatlıkları olan kişiler-çocuklar dikkate alınarak inşa edilmesinin gerekliliği gösterilebilir.

Şehir içi toplu ulaşım araçlarının sakatlıkları olan kişilerin seyahat etmelerinin önündeki engelleri kaldıracak ya da kolaylaştıracak mekanik düzeneklere sahip olmaları ve bu hizmeti sağlayacak personellerin, sakatlıkları olan kişilerle etkileşimi gösterilebilir.

Örneğin; bugün ülkemizin büyük bölümünde alçak tabanlı şehir içi ulaşım aracına sahip olmayan il’ler bulunmaktadır. Bu, tekerlekli sandalye ile mobilize olan bireyleri sosyal ve toplumsal yaşamdan dışlamaktadır. Var olan büyük şehirlerde ise, alçak tabanlı şehir içi ulaşım araçlarının, bakımlarının ve kullanımlarının, tekerlekli sandalye ile mobilize olan bireyler açısından yeterli özenin dikkate alınmadığı gösterilebilir. Yine öneriler başlığında yer alan “kişi vicdanına terk edilmek” örneklendirmesinde bu durumun gerçekliliği, bu durumu açıklık getirmektedir.

Mahalli idareler ve yerel yönetimlerin;

Kanun, yönetmelik ve mevzuatlarda bulunan, denetimlerin eksiksiz olarak yerine getirilmesi gerekmektedir. Rampa, yön levhaları veya ışıklandırmalar gibi argümanların, sakatlıkları olan kişiler için yaşamsal derece de önemi fark edilerek toplumun bu konuda bilinçlenmesi için çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Özellikle mahalle aralarında bulunan sosyal alanlarda (oyun parkı vb.) yerler inşa edildiğinde, sakatlıkları olan çocukların, diğer çocuklarla etkileşime girmelerinin önündeki engellerin kaldırılması gerekmektedir. Örneğin; tekerlekli sandalyesi ile salıncağa binebilme hürriyetin tanınması gibi yapısal şeylerin çoğaltılması gerekmektedir.

Seyahat özgürlüğünün eksiksiz işletilmesi için, sakatlıkları olan kişiler için hayati öneme sahip araçların, mekanik aksamalarının sürekli olarak işlevsel bir halde tutulması gerekmektedir.

Bu araçların kullanıcılarının (şoförlerinin), sakatlıkları olan kişilerle iletişimi geliştirecek eğitimler verilmesi gerekmektedir.

Kişinin bağımsız bir şekilde seyahat etme kabiliyeti kazanmasına katkı sağlayacak, mekanik formasyonların (otomatik açılabilen rampa sistemleri vb.) kullanıma sokulması gerekmektedir.

Son olarak, STK ve Sakatlık Örgütlerinin; 3 Aralık Dünya Engelliler Günü ve Türkiye Engelliler Haftası vb. özel günlerde, farkındalığı topluma yayacak eylemler üretmesi ve toplumla sakatlıkları olan kişilerin arasındaki etkileşimi aktif etmesinin gerekliliği gösterilebilir. Temsil gücünün, doğru yönlendirilerek sakatlıkları olan kişilerin, ihtiyaçlarına cevap verir bir mekanizma haline dönüştürülmesi ve diğerleri-ötekilerle, sakatlıkları olan kişilerin arasındaki süreğen etkileşimine zemin hazırlaması gerekmektedir.

Temsil gücünü zayıflığının ise kavramsal-terimsel olarak ortaya konan ifadelerin (özürlü, engelli, kusurlu vb.) karmaşıklığına teslim etmesi gösterilebilir. Çalışmada yer alan, öneriler başlığındaki “doğru adlandırma”da yer alan “sakatlık” kavramının; insan ya da hayvan, bu tanımın baş özneleri olduklarından, yaşanan şeyin ne olduğu toplumsalın belleğine yer edecektir. Bu yüzden kavramın, daha spesifik bir hale getirilmesi gerektiğini ve toplumla bütünleşmesinin önündeki engellerin-bariyerlerin kaldırılması gerektiği gösterilebilir.

-Topluma farkındalık kazandıracak ve sakatlıkları olan kişilere saygınlık kazandıracak çalışmalar üretilmesi gerekmektedir.

-Yardımcı sađlık őrőnlere duyulan gereksinimleri temin etme konusunda, hőkűmet, mahalli idareler ve yerel yőnetimlerle oluřturulacak çalıřmalar organize etmeleri gerekmektedir.

-Dinamik, akılcı özűmler sunan çalıřtaylar, raporlar vb. Çalıřmaların, toplumun bűtűn kesimlerini içine alacak řekilde dűzenlenmesi gerekmektedir.

-Tek bir terim ya da kavramla, toplumun tamamına doğru mesaj vermeyi hedeflemesi gerekmektedir.

-STK ve Sakatlık őrűtlerinde yer alan yőnetimlerin, hedef kitle olarak kadın ve çocuklardan bařlayarak farkındalık yaratacak, ődűl, resim, műzik, eđlence, yarıřma vb. teřviklerle toplumla sakatlıkları olan bireyleri bir araya getirme programları yapmaları gerekmektedir.

Yapılması gereken birçok řey bulunmakla birlikte, bugűne kadar elde edilenlerin de toplumsal olanın, hafızasında pozitif kalıcı değer olarak işlenmesi gerekmektedir. Kalıtsal, őrėtilmiř, olumsuz davranışsal kalıplar, ancak bu şekilde ele alınırsa yaratmış olduğu itki kırılacaktır.

Kanun, kural, gelenek-gőrenek gibi toplumu yőnlendiren gűcűn, tek bařına yetersiz olması muhtemeldir. őrűle ki salt bu haliyle toplumda kanıksanan davranıř kalıplarının őrűne geçmesi műmkűn olmamaktadır.

Sakatlıkları olan kiřiler için; hak ve ődėvlerinin eksiksiz kullanılması yőnűndeki bariyerlerin kaldırılması; İngiliz sosyal modeli ve EHİS birlikte yorumlanarak, toplumun bűtűn kesimlerince kabul edilebilir bir bilinç oluřturulması hedeflenebilir. Ancak bu řekilde bir eylem, toplumsal olabilme kabiliyetine sahip bir kitle inřa edilebilir olacaktır.

KAYNAKÇA

- AK, İ. S. (2015). *Mevzuattan Uygulamaya Engelli Hakları İzleme Raporu 2014* “Erişilebilirlik, eğitim, çalışma hayatı ve sağlık verileri-analizler”. Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği (TOHAD) Redaksiyon : Necla Akbulut, Eğitim Hayatı. Ankara: bilgi@tohad.org-İstanbul Bilgi Üniversitesi. 10 22, 2020 tarihinde www.engellihaklariizleme.org adresinden alındı
- AKBULUT, S. (2015). *Mevzuattan Uygulamaya Engelli Hakları İzleme Raporu 2014* “Erişilebilirlik, eğitim, çalışma hayatı ve sağlık verileri-analizler”. Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği (TOHAD) Redaksiyon : Necla Akbulut, Sağlık. Ankara: bilgi@tohad.org-İstanbul Bilgi Üniversitesi. 10 22, 2020 tarihinde www.engellihaklariizleme.org adresinden alındı
- AKTAŞ, C. A. (2016). Sağlık Hakkı. A. G. Tayyar KUZ içinde, *BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme Kapsamında Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme Kapsamında* (s. 31-40). Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetler Genel Müdürlüğü.
- AKYILDIZ, N. A. (2018, 9 13). Avrupa Birliğinde Engelli Politikası. *TİDSAD Türk&İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi//The Journal of Turk&Islam World SocialStudies*, 48-59. 12 20, 2021 tarihinde <https://atif.sobiad.com/index.jsp?modul=makale-goruntule&id=AXBR66D-yZgeuufV-dn> adresinden alındı
- ANGELOVİCİ, M.-D. (2017). Charles Taylor. B. S. TURNER içinde, *Çağdaş Toplum Kuramından Portreler* (B. ÖZKUL, Çev., s. 377-387). İstanbul: İletişim Yayınları.
- ARENDT, H. (2018). *İnsanlık Durumu Seçme Eserler 1* (9.Baskı 2018 b.). (Ş. B. Sina, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- ARKADAŞ THIBERT, A. E. (2016). Sömürü Şiddet ve İstismardan Masun Olma Hakkı. T. G. KUZ içinde, *EHİS BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme Kapsamında Engelli Hakları Ulusal Göstergeleri* (s. 15-23). Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

- BARTON, L. A. (2011). Sakatlık Eğitim ve Dahil Etme Kùltürler Arası Meseleler ve ikilemler. D. Y. BEZMEZ içinde, *Sakatlık Çalışmaları Sosyal Bilimlerden Bakmak* (F. B. AYDAR, Çev., s. 299-325). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- BAUDART, A. (2016). Montesquieu. J. B. RUSS, & J. RUSS (Dü.) içinde, *Felsefe Tarihi Aklın Zaferi* (İ. YERGUZ, Çev., Cilt 3, s. 23-47). İstanbul: İletişim Yayınları.
- BAUDART, A. (2017). Rönesans. A. B. RUSS, & J. RUSS (Dü.) içinde, *Felsefe Tarihi Modern Dünyanın Yaratılması* (İ. YERGUZ, Çev., Cilt 2, s. 135-191). İstanbul: İletişim Yayınları.
- BAUDART, A. (2018). Aristoteles. A. B.-P. RUSS., & J. RUSS (Dü.) içinde, *Felsefe Tarihi Kurucu Düşünceler* (İ. YERGUZ, Çev., Cilt 1, s. 71-105). İstanbul: İletişim Yayınları.
- BAUDART, A. (2018). Platon. A. B.-P. RUSS., & J. RUSS (Dü.) içinde, *Felsefe Tarihi Kurucu Düşünceler* (İ. YERGUZ, Çev., Cilt 1, s. 39-71). İstanbul: İletişim Yayınları.
- BAUMAN, Z. (2014). *Sosyolojik Düşünmek*. (A. YILMAZ, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BAUMAN, Z. (2021). *Kimlik (Benedetto Vecchi Tarafından Gerçekleştirilmiş Söyleşiler)* (5. b.). (HAZİR.Mesut, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- BAYKAN, Z. (2000/Eylöl). Özürlölük, Engellilik, Sakatlık Nedenleri ve Korunma. *Sürekli Tıp Eğitim Dergisi*.
- BLANC, G. S. (2020). Irk, Nüfus, Sınıf: Foucault'dan Marx'a Sermayenin Tarihsel, Siyasal ve Biyopolitik Söylemi. F. L. TAYLAN içinde, *Marx&Foucault Okumalar, Kullanımlar, Yüzleştirmeler* (İ. BİRKAN, Çev., s. 304-305). İstanbul: İletişim Yayınları.
- BRADDOCK, D. L. (2011). Sakatlığın Kurumsal Tarihi. D. Y. BEZMEZ içinde, *Sakatlık Çalışmaları Sosyal Bilimlerden Bakmak* (F. B. AYDAR, Çev., s. 101-186). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları 1. Baskı.

- BRANAMAN, A. (2017). Erving Goffman. B. S. TURNER içinde, *Çağdaş Toplum Kuramından Portreler* (B. ÖZKUL, Çev., s. 143-155). İstanbul: İletişim Yayınları.
- BYRNES A., C. A. (2007). *Dışlanmadan Eşitliğe Engelli Bireylerin Haklarını Hayata Geçirmek* (1 b.). (M. Achiron, Dü., & V. Eşsiz, Çev.) Brampton, Kanada: İnsan Hakları Ortak Platformu (İHOP). 11 15, 2020 tarihinde alındı
- CHIGNOLA, S. (2020). Foucault, Marx; Beden, İktidar, Savaş. F. L. Taylan içinde, *Marx&Foucault Okumalar, Kullanımlar, Yüzleştirmeler* (İ. BİRKAN, Çev., s. 66-67). İstanbul: İletişim Yayınları.
- CROSSLEY, N. (2017). Maurice Merleau-Ponty. B. S. TURNER içinde, *Çağdaş Toplum Kuramından Portreler* (B. ÖZKUL, Çev., s. 53-59). İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÇAĞLAR, S. B. (2016). Eğitim Hakkı. T. G. KUZ içinde, *EHİS BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme Kapsamında Engelli Hakları Ulusal Göstergeleri* (s. 23-30). Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetler Genel Müdürlüğü.
- DARDOT, P. (2020). Praksis'ten Pratiklere. F. L. TAYLAN içinde, *Marx&Foucault Okumalar, Kullanımlar, Yüzleştirmeler* (İ. BİRKAN, Çev., s. 256-257). İstanbul: İletişim Yayınları.
- DAVİS, L. (2011). Kimlik Siyasetinin Sonu ve Dismodernizmin Başlangıcı: İstikrarsız Bir Kategori Olarak Sakatlık Üzerine. D. BEZMEZ içinde, *Sakatlık Çalışmaları Sosyal Bilimlerden Bakmak* (F. B. AYDAR, Çev., s. 501-521). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- DUMONT, J.-P. (2018). Presokratikler. A. B.-P. RUSS., & J. RUSS (Dü.) içinde, *Felsefe Tarihi Kurucu Düşünceler* (İ. YERGUZ, Çev., Cilt 1, s. 21-39). İstanbul: İletişim Yayınları.
- DUVAN ÖZKAN, A. (2019-C. XXIII-Sayı 3). Ayrımcılık Yasağı Bağlamında Engelli Bireylerin Haklarına İlişkin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 311-349. 11 24, 2020 tarihinde alındı

- ELLİEOTT, A. (2017). Anthony Giddens. B. S. TURNER içinde, *Çağdaş Toplum Kuramından Portreler* (B. ÖZKUL, Çev., s. 422-429). İstanbul: İletişim Yayınları.
- FABRE, S. G. (2016). Rousseau'nun Yapıtlarında Felsefe ve Siyaset. J. B. RUSS, & J. RUSS (Dü.) içinde, *Felsefe Tarihi Aklın Zaferi* (İ. YERGUZ, Çev., Cilt 3, s. 47-63). İstanbul: İletişim Yayınları.
- FOUCAULT, M. (2019). *Biyopolitikanın Doğuşu Colleege de France Dersleri 1978-1979* (2. b.). (A. TAYLA, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- FOUCAULT, M. (2019 Mayıs). *Güvenlik, Toprak, Nüfus Colleege de France Dersleri 1977-1978* (3. b.). (F. TAYLAN, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- GİDDENS, A. (2013). *Sosyoloji*. (C. GÜZEL, Dü., & H. 8. 1.Bölüm Özel, Çev.) İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- GLEESON, B. (2011). Teknoloji Sakatlayıcı Kentin Üstesinden Gelebilir mi? D. Y. BEZMEZ içinde, *Sakatlık Çalışmaları Sosyal Bilimlerden Bakmak* (F. B. AYDAR, Çev., s. 363-387). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları .
- GOFFMAN, E. (2021). *Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar* (6. b.). (Ş. Ü. GENİŞ, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- GOFFMAN, E. (2021). *Kamusal Alanda İlişkiler Toplu Yaşamın Mikro İncelemeleri* (3. b.). (F. KARATAY. M, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- GÖK, C. (2017). *Engelli Hakları El Kitapçığı - Engençder Mevzuat Komisyonu*. (C. GÖK, Dü.) Ankara: Sivil Düşün AB Programı (Engelliler ve Gençlik Eğitim Kültür Sağlık Spor ve Yardımlaşma Derneği). 10 22, 2020 tarihinde alındı
- HUGHES, B. P. (2011). Sakatlık Sosyal Modeli ve Kaybolan Beden: Bir Yeti Yitimi Sosyolojisine Doğru. D. Y. BEZMEZ içinde, *Sakatlık Çalışmaları Sosyal Bilimlerden Bakmak* (F. B.-6.-6.-6.-4. AYDAR, Çev., s. 63-81). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- İSSAM, A. (2021, 11 11). [ews.yahoo.com. 12 10, 2021 tarihinde ews.yahoo.com/class-drug-reverses-paralysis-mice-190156205.html?:](https://ews.yahoo.com/class-drug-reverses-paralysis-mice-190156205.html?) [ews.yahoo.com/class-drug-reverses-paralysis-mice-190156205.html?:](https://ews.yahoo.com/class-drug-reverses-paralysis-mice-190156205.html?)

reverses-paralysis-mice-

190156205.html?guccounter=1&guce_referrer=aHR0cHM6Ly90LmNvL2Jidk1

vbzIwdzQ&guce_referrer_sig=AQAAAEc2KEDAk-

sc_Pb20DWqzKYFf7dz_j7Nh4IvYUYpo5Rdr6anQRqFpkGP7NWc-

tPlvz_zWaikEEJmmciSF-0vboJtflbGJdUwuFkGrHj2lrJBQ8 adresinden alındı

JULLİEN, F. (2018). Çin Kurucu Düşüncesi. A. B.-P. RUSS., & J. RUSS (Dü.) içinde,

Felsefe Tarihi Kurucu Düşünceler (İ. YERGUZ, Çev., Cilt 1, s. 211-242).

İstanbul: İletişim Yayınları.

KARAASLAN, L. Y. (2016). Çalışma ve İstihdam Hakkı. T. G. KUZ içinde, *EHİS BM*

Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme Kapsamında Engelli Hakları Ulusal

Göstergeleri (s. 40-46). Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli

ve Yaşlı Hizmetler Genel Müdürlüğü.

KATZ, S. (2017). Michel Foucault. B. S. TURNER içinde, *Çağdaş Toplum Kuramından*

Portreler (B. ÖZKUL, Çev., s. 179-185). İstanbul: İletişim Yayınları.

KAYAPINAR, A. (2009). İbn Haldun'un Asabiyet Kavramı: Siyaset Teorisinde Yeni Bir

Açılım. R. ŞENTÜRK, & R. ŞENTÜRK (Dü.) içinde, *İbn Haldun Güncel*

Okumalar (s. 122-153). İstanbul: İz Yayıncılık.

KOLAT, S. Ç. (2016). Siyasal ve Kamusal Yaşama Katılma Hakkı. T. G. KUZ içinde,

EHİS BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme Kapsamında Engelli Hakları

Ulusal Göstergeleri (s. 47-55). Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı

Engelli ve Yaşlı Hizmetler Genel Müdürlüğü.

KUZ, T. G. (2016). Giriş. T. G. KUZ içinde, *EHİS BM Engellilerin Haklarına İlişkin*

Sözleşme Kapsamında Engelli Hakları Ulusal Göstergeleri (s. 8-15). Ankara:

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel

Müdürlüğü.

LAVAL, C. (2020). İktidarın Üretkenliği. F. L. Taylan içinde, *Marx&Foucault okumalar,*

Kullanımlar, Yüzleştirmeler (İ. BİRKAN, Çev., s. 39-46). İstanbul: İletişim

Yayınları.

- LOCKE, J. (2019). *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme Sivil Yönetimin Gerçek Kökeni, Boyutu ve Amacı Üzerine Bir Deneme*. (F. BAKIRCI, Çev.) Ankara: Serbest Kitaplar.
- LORD, J. E. (2007). *İnsan Hakları Evet! Engelli Haklarına Dair Eylem ve Savunuculuk*. (F. Nancy, Dü., & Ç. Ç. GÜLABİOĞLU, Çev.) Minneapolis ABD: Minnesota Üniversitesi, İnsan Hakları Kaynak Merkezi. 10 22, 2020 tarihinde <http://www.hrusa.org-humanrts@umn.edu> adresinden alındı
- MALHOTRA, R. (2001). Sakat Hakları Hareketinin Siyaseti-Sakat Hareketi -ABD Giriş. *New Politics Dergisi*. 12 20, 2021 tarihinde <https://sakatlikcalismalari.blogspot.com/2009/01/r-malhotra.html> adresinden alındı
- MEAD, G. (2021). *Zihin, Benlik ve Toplum Mind, Self, and Society* (3. b.). (Y. ERDEM, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- OLİVER M. (2011). Sakatlık ve Kapitalizmin Yükselişi. Y. S. Bezmez D. içinde, *Sakatlık Çalışmaları Sosyal Bilimlerden Bakmak* (F. B. Aydar, Çev., s. 209-226). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları 1. Baskı.
- OLİVER, K. (2017). Jülia Kristeva. B. S. TURNER içinde, *Çağdaş Toplum Kuramından Portreler* (B. ÖZKUL, Çev., s. 260-263). İstanbul: İletişim Yayınları.
- OLİVER, M. (2011). Sakatlığın İdeolojik İnşası. Y. S. Bezmez D. içinde, *Sakatlık Çalışmaları Sosyal Bilimlerden Bakmak* (A. F.B., Çev., s. 227-243). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- PAİNE, T. (2018). *İnsan Hakları (Ayşe Çandaş'ın Önsözüyle)*. (M. O. DOSTEL, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- PALLOTTA, J. (2020). Foucault Üzerinde Althusser Etkisi Cezalandırıcı Toplumdan Yeniden Üretim Teorisine. F. L. TAYLAN içinde, *Marx&Foucault Okumalar, Kullanımlar, Yüzleştirmeler* (İ. BİRKAN, Çev., s. 179). İstanbul: İletişim Yayınları.

- PATTON, P. (2017). Gilles Deleuze ve F  lix Guattari. B. S. TURNER içinde, *  a  da   Toplum Kuramından Portreler* (B. ÖZKUL,   ev., s. 303-308). İstanbul: İletişim Yayınları.
- POPPER, K. R. (2020). *Hayat Problem     zmektir Bilgi, Tarih ve Politika   zerine*. (A. NALBANT,   ev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- RESMÎGAZETE. (2009-07-14 Sayı: 27288). *ENGELL  LER  N HAKLARINA   L    K  N SÖZLEŞME*. T.C. Cumhurbaşkanlığı , Karar Sayısı: 2009/15137. Ankara: Resm   Gazete. 12 15, 2021 tarihinde alındı
- R  CHARDSON, M. (2017). Georges Bataille. B. S. TURNER içinde, *  a  da   Toplum Kuramından Portreler* (B. ÖZKUL,   ev., s. 39-43). İstanbul: İletişim Yayınları.
- RUSS, J. (2016). 18. Yüzyılda Fransız Felsefesi. J. B.-F. RUSS, & J. RUSS (D  .) içinde, *Felsefe Tarihi Aklın Zaferi* (  . YERGUZ,   ev., Cilt 3, s. 11-23). İstanbul: İletişim Yayınları.
- SAĞIROĞLU, N. A. (2018/ G  z Sayı-26). KLAS  K L  BERAL  ZM, YURTTAŞLIK VE ENGELL   KADINLAR. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 341-356.
- SAUVETRE, P. (2020). Foucault ile Marx: Devrimci Praksis Olarak Ba  kaldırıcı Pratik ve   a  da   Müşterekler Mücadelesi. F. L. TAYLAN içinde, *Marx&Foucault okumalar,Kullanımlar, Y  z  eltirmeler* (  . B  RKAN,   ev., s. 355). İstanbul: İletişim Yayınları.
- SCH  TZ, A. (2020). *Fenomoloji ve Toplumsal   li  kiler* (2. b.). (A. K. AKAN,   ev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- SE  DLER, V. J. (2017). Jean-Fan  ois Layotard. B. S. TURNER içinde, *  a  da   Toplum Kursamından Portreler* (B. ÖZKUL,   ev., s. 202). İstanbul: İletişim Yayınlar.
- SEYYAR, A. (2010, 05 05). *Sosyal Politikalar AR-GE Merkezi Sosyal Siyaset Kürsüsü* Söz Politik. 12 13, 2021 tarihinde <http://www.sosyalsiyaset.net/>: http://www.sosyalsiyaset.net/documents/yeti_yitimi_islevsellik.htm adresinden alındı
- SEYYAR, A. (2015). *Dünya da ve Türkiye de Engelli Dostu Sosyal Politikalar*. Rağbet Yayınları: İstanbul.

- SHAKESPEARE, T. (2011). Sakatlık Sosyal Modeli. D. Y. BEZMEZ içinde, *Sakatlık Çalışmaları Sosyal Bilimlerden Bakmak* (F. B. AYDAR, Çev., s. 51-63). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları .
- SHAKESPEARE, T. W. (2011). Farkı Yaratmak Sakatlık Siyaset ve Tanınma. D. Y. BEZMEZ içinde, *Sakatlık Çalışmaları Sosyal Bilimlerden Bakmak* (F. B. AYDAR, Çev., s. 387-415). İstanbul : Koç Üniversitesi Yayınları .
- SİEBERS, T. (2011). Teoride Sakatlık Toplumsal İnşacılıktan Bedenin Yeni Gerçekliğine. D. Y. BEZMEZ içinde, *Sakatlık Çalışmaları Sosyal Bilimlerden Bakmak* (F. B. AYDAR, Çev., s. 81-101). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- THOMAS, C. (2011). Sakatlık Kuramı: Kilit Fikirler, Meseleler ve Düşünceler. D. Y. BEZMEZ içinde, *Sakatlık Çalışmaları Sosyal Bilimlerden Bakmak* (F. B. BAYDAR, Çev., s. 31-51). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- THOMSON, R. G. (2011). Sakatlığın Dahil Edilmesi Feminist Kuramın Dönüştürülmesi. S. Y. Dikmen Bezmez içinde, *Sakatlık Çalışmaları Sosyal Bilimlerden Bakmak* (F. B. Aydar, Çev., s. 521-548). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları 1.Baskı.
- TURNER, B. S. (2017). Richard Rorty. B. S. TURNER içinde, *Çağdaş Toplum Kuramından Portreler* (B. Özkul, Çev., s. 395-401). İstanbul: İletişim Yayınları.
- TÜRKER, Ö. (2009). Mukaddime’de Akli İlimler Algısı İbn Haldun’un “Bireysel Yetenekler” Teorisi. R. ŞENTÜRK, & R. ŞENTÜRK (Dü.) içinde, *İbn Haldun Güncel Okumalar* (s. 61-68). İstanbul: İz Yayıncılık.
- USLU, E. (2015). *Mevzuattan Uygulamaya Engelli Hakları İzleme Raporu 2014 “Erişilebilirlik, eğitim, çalışma hayatı ve sağlık verileri-analizler”*. Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği (TOHAD) Redaksiyon : Necla Akbulut, Çalışma Hayatı. Ankara: bilgi@tohad.org-İstanbul Bilgi Üniversitesi. 10 22, 2020 tarihinde www.engellihaklariizleme.org adresinden alındı
- Vikipedi, ö. a. (2021, 12 23). *Bedensel Engelliler Ayrımcılığa Karşı Birliği*. <https://en.wikipedia.org/>:
https://en.wikipedia.org/wiki/Union_of_the_Physically_Impaired_Against_Segregation adresinden alındı

www.greelane.com/tr, (. 1. (2018, 12 13). *Beşeri bilimler-Görsel Sanatlar*.
[https://www.greelane.com/tr/be%c5%9feri-bilimler/g%c3%b6rsel-
sanatlar/what-is-the-ada-for-homeowners-177484/](https://www.greelane.com/tr/be%c5%9feri-bilimler/g%c3%b6rsel-sanatlar/what-is-the-ada-for-homeowners-177484/) adresinden alındı

YASLIÇİMEN, F. S. (2009). Sosyal Bilimlerde Bir Yenilenme İmkânı Olarak İbn Haldun. R. ŞENTÜRK, & R. ŞENTÜRK (Dü.) içinde, *İbn Haldun Güncel Okumalar* (s. 288-307). İstanbul: İz Yayıncılık.